16-31 Ocak 1985 Sayı 14/ 150 Lira (KDV dahil)

YeniGündem

DSP: Bitmeyen tablo

- Küçük Özdağlar'ı kim yarattı?
- Toplum ve karar mekanizmaları
- Arjantin'in vicdan muhasebesi
- Orhan Gencebay'la arabesk
- "Küçük Birader"in "Küçük Okyanusya"sı

Sait Kızılırmak'ın "Cumhuriyet Kuşağına Laiklik Dersleri" Üstüne

Dinci söylem

Sait Kızılırmak'ın Laiklik Dersleri'nin sonunda dile getirdiği, özerk bir dinsel söylem özlemine katılmamak elde değil. Ancak derslerin kendisine egemen olan yerleşik tarih anlayışı, yazarı, çözümü, neredeyse hukuksal/yasal diyebileceğimiz birtakım düzenlemelerde (örneğin, dinin devlet hiyerarşisinden ayrılmasında) aramaya yöneltiyor. Hatta o kadar ki, insan yazara göre çözümün, iktidardaki laik söylemle, muhalifi olduğu söylenen "dinci" söylemin birbirlerine karşı daha "hoşgörülü" olmalarında yattığı izlenimini bile edinebiliyor.

Fakat, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde laik söylemin karşısında, bu söylemin muhalifi bir dinci söylemin yeraldığı gerçekten söylenebilir mi? Benzer bir kuşkuyu laik söylemle ilgili olarak dile getirmek bile abes olurdu: Gerçekliği öylesine ayan beyan ortada... Yalnızca bu söylemi oluşturan cümleler arasında değil, bu cümleleri kullanan kişiler, bu kişilerin dilleri, çıkarları, duyarlıkları arasında da bir süreklilik var. Zaten bu yüzden laikliğin cümlelerinin bir söylem oluşturduğunu, yani değişik zamanlardaki kullanılışlarının, gelişmekle birlikte hep aslına sadık kalan bir tasarıyı dile getirdiklerini söyleyebiliyoruz.

Aynı şeyi dinciliğin cümleleri için de söylemek mümkün mü? Sait Kızılırmak'ın da hatırlattığı gibi, bu cümlelerin de farklı tarihlerde farklı kişilerce kullanıldığı malum. Ancak bu cümleleri **Şeyh Said** kullandığında dile gelen çıkarlar, özlemler vb. ile, sözgelimi **Kâzım Karabekir** kullandığında dile gelenler arasında bir süreklilik keşfedilebilir mi? Kâzım Karabekir'i de, Şeyh Said'i de, Ticanileri de içeren ortak bir tasarıdan söz etmek mümkün mü? Bana değil gibi geliyor. Ancak o zaman nasıl yorumlayacağız bu cümlelerin bunca farklı kişi tarafından farklı tarihlerde tekrarlanmış olmalarını?

Türkiye'de laik söylem, başarısı öteden beri sınırlı olmuş meşrulaştırıcı bir iktidar ideolojisinin bir unsurudur. Başarısı sınırlı olmuştur çünkü, değil toplumun bütün kesimlerinin, iktidar konumundaki seçkinlerin bile kimi yaşantılarını anlamlandırmakta yetersiz kalmıştır. Bu yüzden kimi zaman toplumun çeşitli kesimlerince bir inanç/duyuş iklimi olmaktan çok bir baskı unsuru olarak yaşanmış.

İşte dinci cümlelerin işlevleri de bu noktada ortaya çıkıyor. Baskının tahammül edilebilirlik düzeyini aştığı anlarda, buhranlarda, dinci cümleler **anımsanmış**. Anımsanan bu cümlelerin belli bir etkinliğe sahip oldukları açık; toplumun çeşitli kesimlerini, hoşnutsuzluklarını ifade etmek üzere seferber edebiliyorlar. Ancak aynı kesimlerin gündelik yaşamlarının normal akışı üzerinde biçimlendirici bir etkiye sahip olmadıkları gibi, bu cümleler, onları kullananları ortak bir tasarı çevresinde kenetleyebilme özelliğinden de yoksun. Bu yüzden yaşayan dinci bir söylemin varlığından söz edemiyoruz.

Değil böyle bir söylemin varlığı, 1970'lere varıncaya kadar böyle bir söylemi oluşturma **çabasına** bile rastlanabileceğini sanmıyorum. 1970'lerde MSP hareketinin çevresinde böyle bir çabaya dair ipuçları görülmeye başlandı. Ancak o durumda bile hareketin yönetici seçkinler zümresini reddederken yerleşik iktidar biçimlerini (ve dolayısıyla, örtük olarak da olsa, laik söylemin bir parçası olduğu ideoloji tarafından biçimlendirilmeyi) kabul etmekle gerçekten muhalif ve özerk bir söylem oluşturmak arasında kararsız kaldığını söyleyebiliriz. Bu fikri burada geliştirmek mümkün değil, ama MSP'nin (ve hatta belki AP'nin de) sonunda MHP'ye teslim oluşunun

Şeyh Said

nedenlerinden birinin de böylesi bir çabaya, yani özerk ve muhalif bir söylem (dolayısıyla mevcut iktidar biçimlerinden farklı, özerkliği mümkün kılacak kurumsal ilişkiler) oluşturma yoluna gidilmemesi olduğu düşünülebilir.

Bütün bunlardan ötürü, bugün özellikle de dinsel söylem dahil olmak üzere herhangi bir söylemin özerklik olanağının egemen ideolojinin 'icazet'i ile gerçekleştirilmiş hukuksal/yasal düzenlemelerde ya da "hoşgörü"de yattığını sanmıyorum. Sorun varolan bir söylemin daha bir saygınlık ve esneklik kazanması değil. Özerkliğe aday olabilecek söylemlerin oluşturulması.□

İskender SAVAŞIR

Sonuna ünlem işareti daha çok yakışan bir soru:

Toplum ne der!

Türkiye'de sık raslanan bir soru var: *"Toplum ne der?"* Yukardakilerin bunu sorması hayırlı olabilir de, *aşağıdakilerin* bu sorusu bazen "paranoya" kokuyor. *"Falancayla filanca ne der?"*in aksine belirli kişilerle ilgili olmayan *'toplum ne der, mahalle ne der'*den epey farklı.* Daha kapsamlı olan "toplum" öznesi, bir nebze *şehirlileşmenin* ürünü. Ama bu şehirlileşme, *bir nebze*. Öte yandan, her şeye rağmen, bu soruların hepsi de *Tanrı ne der* kadar vahim olmamakla biraz pohpohlanmayı hak ediyorlar.

"Toplum ne der!" Ünlem işareti daha çok yakışıyor bu soruya. Pardon: kaygıya. Tanımadığımız ve bizi tanımayan uçsuz bucaksız bir özne, bir belirsizlik var bu kaygıda. Tanıdığım bekâr bir hanım var (aslında "üstelik bekâr" demek daha iyi olur) büyük bir şehirde oturan, evine erkek arkadaşını davet edemiyor, *çevre ne der* kaygısıyla. Kendi mülkü olan evinin *sahibi* olabilmiş değil. Evinin asıl sahibi, tanımadığı ve onu tanımayan birisi: "Toplum". Türkiye'de özel mülkiyetin *yokluğu, olumsuz* bir düzeyde *mevcut*.

İnsanın ne gibi tepkilerle karşılaşacağını hesaba katarak adım atmak istemesi elbette akıllılık; ama *toplum ne der* kaygısındaki özne, korkunç bir *boşluk*. Yakınından geçmeye yeltenen mutlulukları yutan göçmüş bir yıldız, bir *kara delik*. Bu "Toplum", Tanrı inancı alışkanlığının başka kılıkta devamı, belki de. Şehirlileşememenin beslediği bir korkuluk.

Bazı ülkelerde insan haklarını savunmak pek kolay olmuyor. Savunanı savunmak, hatta savunanı savunanı savunanı savunmak gerekebiliyor. Türkiye? Günlük hayatta *"farklı olma hakkı"* (da?) pek benimsenmiş değil (kötümsersek: *"hâlâ"*, iyimsersek: *"henüz"*). Paris'e giden bir arkadaşım şehri dolaşıp 25 sinemanın yerini öğrenmiş, ama Eyfel'in yanından bile geçmemiş. Karısı hor görüyor: *"Herkes Eyfel'i görür önce!"* Evet, çok kimse farklar konusunda tatsız derecede katı. *"Toplum"*dan korkanlar da daha ziyade bu katılıkta olanlar, galiba.

Vefakâr *"Sonuçları neler olabilir?"* sorusunun kadrini bilmek lazım, oysa, öcülere âlet olmayıp. Farklı olma hakkı dedik de, bitirirken, fırsat bu fırsat, *başka yerden* de geçelim, hayli yaygın bir muğlaklığı hedef alıp: *Eşitlik. Aynılık değil.* □

Tarık GÜNERSEL/S.ARABİSTAN

Yunanistan'dan bir mesaj:

Halklarımız birbirini tanımıyor

Son aylarda Yunan ve Türk basınında, Türkiye - Yunanistan arasında devletler düzeyinde süren tartışmalar manşetlerden inmiyor. Çeşitli düzeylerde devlet yetkilileri ardı ardına demeçler veriyor, tehditler, yaygaralar ortalığı kaplamış durumda...

Tartışmalarda uluslararası çevreler, her iki ülke devlet adamları, sorumlu sorumsuz gazeteci ve gazete yazarları, yani "kamuoyunu yöneten ve yönlendirenler" yerlerini almış oldukları halde kamuoyunun, halkın kendisi yok!

Benim gibi Türkiye doğumlu bir Rum olan, Türkçe bilmenin avantajıyla iki ülkedeki gelişmeleri kaynaktan izleyen, her iki ülke halklarını da seven; politikacı, silah tüccarı, diplomat ya da "uzman görünmeye" ve sansasyona meraklı bir insan değil, sıradan bir insan olan birey için manzara hiç içaçıcı değil. Bu durum, toplumda benim bulunduğum kesitte yaşayan insanlardan oluşan büyük çoğunluğun bireyleri için de geçerli.

Mehmet Ali Birand

Gazeteler her hafta birkaç kez silah dengelerini manşetten veriyor, yönetici politikacılar kendilerini masum kuzular, karşılarındakini kan içici yaratıklar olarak göstermek için yapmadıklarını bırakmıyorlar.

İki ülke halkını da tanıyan bir birey olarak ilk elde şunu söyleyebilirim: Türkiye ve Yunanistan halkları birbirini tanımamaktadır! Ne Türkiye insanının kafasında 50 yıldır çizilmiş "Yunan" tipi 1984 yılındaki Yunan insanının tanımıdır, ne de Yunanlının kafasındaki "Türkiyeli" imajı nettir ve gerçeği yansıtır.

Ama sorumsuz çevreler halklarla devletleri, giderek hükümetleri aynı anlamda sözcüklere hapsedip, aynı sepete koymakta söz birliği etmiş gibidirler. Taraflar Türk ve Yunan diye ayrılamaz. Halkların doğrudan taraf olmadığı bir tartışmada sadece "temsil" yetkilerini kullanıp tarihsel üstünlükleri dolayısıyla onlar adına konuşanlar aynı kefeye konmamalıdır. Hele ortada bunca ekonomik çıkar cirit atıyorken.

İki ülke halklarının birbirlerini iki ülke diplomatları kadar tanımamaları yüzünden, politikanın bulandırdığı sularda halkların birbirine kırdırılmasının önüne geçilememektedir. Bu gidişe "dur" demenin zamanı gelmiştir. Zaman toplumun % 90'ını oluşturan "sıradan insan"ın; savaşan, ölen ya da soyulan insanın aleyhine işlemektedir.

Yeni Gündem dergisinde yayımlanan M.A. Birand'la yapılmış, Türkiye-Yunanistan ilişkilerini konu alan söyleşiyi Yunancaya çevirip üniversite çevremdeki arkadaşlara okuttum. Bu arada Nokta dergisinin 40. sayısındaki yazıyı çevirdim. Yazıların içerikleri ve genel görünümleri bizde resmî kurumların bugünkü tartışmaları dışında ve onlara alternatif, halklar arasında doğrudan ilişki ve tartışmaların ne denli gerekli olduğunu açıklıkla gösterdi.

Bu çabaya bir yerinden, herhangi bir noktadan başlanması gerektiğine ve süreçte daha ileri tartışma ve somut adımlara geçilebileceğine inanıyorum.

Bir başlangıç mektubu yazmaya çalıştım.

Bu mektubu **Yeni Gündem** ve **Nokta** dergilerine gönderiyorum. Açık adresimi de yazıyorum. Umarım mektubumu ve adresimi derginizde yayınlanmaya değer bulur ve cevap verecek, tartışabileceğim Türkiyeli arkadaşlar bulmama yardımcı olursunuz.

Saygılarım ve yeni yılda en iyi dileklerimle. □

Bayan Dafni ZİKOS
Kitheronos 44
112 55 ATİNA/YUNANİSTAN

İÇİNDEKİLER

İÇ POLİTİKA

4 KDV/ İlaç fiyatları/ Redd-i hakim/
4 Kürşat İstanbullu: Halk Ekmek Fabrikası'nda olanlar
6 Aydın Köymen: DSP: Bitmeyen tablo
7 Aydın Köymen: DSP Programı'nda "demokrasi"
9 S. Bildirici/Y. Ekmekçi: Küçük Özdağlar
10 Serpil Bildirici: Kimlik bunalımı değil, post kavgası
11 Yılmaz Hastürk: Anayasa çerçevesinde muhalefet
12 Bir hafta içinde "medeni kanun" hazırlanır ama...
12 Hikmet Sami Türk: Medeni Kanun Öntasarısı
13 Muammer Aksoy: Proje açıklansın, sempozyumlar düzenlemeye başlarız

EĞİTİM

14 Asaf Savaş Akat: Doğramacı bir figürandır
15 Erdal İnönü: Öğrencilerin sorunlarını öğretim üyeleri çözeceklerdir

İNCELEME

16 Murat Belge: Gökova: Toplum ve karar mekanizmaları
17 Raymond Williams: Sosyalistlerle çevreciler nasıl bir araya gelir?

FIRÇA

18 Latif Demirci: Kutlamaya uğrayan gençlik

TARTIŞMA

19 Ünsal Oskay: Paranoid bir bilgilenme biçimi

TOPLUM

20 Osman Balcıgil: Şişman akordioncu

DIŞ POLİTİKA

22 Haluk Gerger: Dış politika iç politikanın uzantısıdır...
23 Jülide Ergüder: Polonyalı Rahip Popieluszko:
24 Jülide Ergüder: Arjantin'de analar haykırıyor!
25 Joseph A. Page: Arjantin'in vicdan muhasebesi
26 Yarının Gündemi: ABD/Endonezya/FKÖ

EKONOMİ

28 İdris Küçükömer: Başbakan parayı anlayabildi mi? II

İNSANLAR

30 Sadık Özben: Ben St. Antoine'a gitmedim
30 Gençlere nasihat: İştirak, gelişme, huzur
31 Osman Balcıgil: İnsanlar da nihayet insandır
32 Orhan Gencebay: İyi müzik yaptığımızda iddialıyız
33 Murat Belge: Orhan Gencebay'ın suskunluğu
35 Cezmi Ersöz: Arabesk ve nevroz
36 Sabahattin Sakman: Anti-arabesk histeri

KÜLTÜR/SANAT

38 Evlilik Mahkûmları/Filumena/Komedi Sanatı/ Kayıp/Bir Resital, Bir Konser/Erdal Alantar Sergisi
40 Latife Tekin: Velüna ya da gecekondu sarayları

YeniGündem

PERKA A.Ş./İletişim Yayınları adına
Sahibi: Zeki TÜRKKAN

Genel Yayın Yönetmeni: Murat BELGE
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Jülide ERGÜDER
Ankara Temsilcisi: Aydın KÖYMEN
Teknik Yönetmen: Turhan GÜNAY

Reklam ve halkla ilişkiler: Aslı YADA, Çiğdem ÖZKAYA

İstanbul: Osman BALCIGİL, Murat BELGE, Yiğit EKMEKÇİ, Jülide ERGÜDER, Kürşat İSTANBULLU, Alpay KABACALI, Hakan KENİ, Can KOZANOĞLU, Nihat TUNA

Ankara: Serpil BİLDİRİCİ, Tanıl BORA, Aydın KÖYMEN, Mehmet ŞENOL, Serdar TURGUT

Katkıda bulunanlar: Bürge İRTEL, Abdullah ONAY, Lütfü KUZU, Mümtaz SEZGİN

Kapak resmi: Magritte'in La Clairvoyance (Gaipten haberler) adlı yağlı boya tablosu

Dizgi ve teknik hizmetler: PERKA A.Ş. Ofset Tesisleri Klodfarer Cad. İletişim Han, Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 520 14 53 - 520 14 54 - 520 14 55

Ankara Bürosu: Konur Sokak 24/4 Kızılay
Tel: 25 36 00 - 25 20 71

Baskı: Cumhuriyet Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.Ş.
Dağıtım: GAMEDA

Fiyatı: 150 TL. (KDV dahil) KKTC'de 200 TL.
Abone koşulları: Yurtiçi: 6 aylık 1.800 TL., 1 yıllık 3.600 TL.
Yurtdışı: Avrupa 6 aylık 8.750 TL., 1 yıllık 17.500 TL.
İlan tarifesi:
Kapak içleri tam sayfa.....200.000 TL.
İç sayfalar.....150.000 TL.
Yarım sayfa.....75.000 TL.
1/4 sayfa.....40.000 TL.

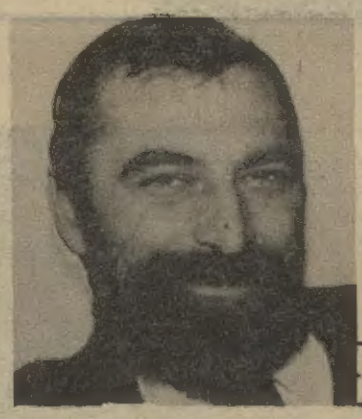

"İstikrar"ın istikrarsızlığı

MURAT BELGE

İnsanlar çevrelerinde, evrende varolan nesneleri tanıyabilmek için onları türlerine göre ayırırlar, sınıflandırırlar. Örneğin, "dünyada canlılar ve cansızlar vardır; canlılar da hayvanlar ve bitkiler olmak üzere ikiye ayrılırlar", gibi ayrımlar yaparız. Günümüzde Türkiye'de varolan siyasî partileri de böyle **türsel** bir ayrıma tâbi tutmak gerekiyor: Meclis'e girme imkânı verilmiş partiler ile Meclis'e girme imkânı verilmemiş partiler. Buradaki **tür**, giremeyenlerin kurulması da önlenmediğine göre, ilk beş yıllık dönemde düzen içinde ve dışında sayılmaya göre belirlenmiş olmalı. İkinci türün varlığına izin verilmiş (verilmeyenler de var elbette), toplumda varolmaları böylece sağlanmış, ama Meclis'te varolmaları engellenmiş.

Bu durum, söz konusu partilerin şu ya da bu konuya, tutuma, davranışa muhalefet etmeden, şu ya da bu politik çizgiyi savunmadan önce, Meclis'te bulunmamaya muhalif olmasını kaçınılmaz kılmıştı. Parti adıyla varolan, ama parti denen kuruluşun en aslî faaliyetini yerine getirme hakkından yoksun bulunan SODEP, DYP ve RP için öncelikle bu durumun tuhaflığını dile getirmekten başka çare kalmıyordu.

TBMM ile sınırları çizilen "geçerli" politik düzeni temsil etme fırsatını elde eden üç parti seçime girdi; biri kazandı, ikisi kaybetti. İki partinin bu ilk yenilgisini, yerel seçim yenilgisi izledi. Hem iktidar partisine karşı bir kere daha kaybetmiş oldular; hem de kendilerine yakın olduğu kabul edilen, ama Meclis'e girememiş partilerden daha az oy aldılar.

İktidardaki partiyi şimdilik bir yana bırakalım.. Seçim sonucu Meclis'te bulunmayan iki partinin, bulunan iki partiden daha fazla halk desteğine sahip olduğunu gösteriyor. Ama bu desteğe sahip iki partinin bu koşullarda daha dört yıl Meclis'e girme imkânı yok. Meclis'teki iki parti destek kaybediyorlar, ama belirli koşullarda Meclis'e soktukları temsilcilerle daha dört yıl orada bulunmayı bir ölçüde sağlama almışlar.

Şüphesiz ki tuhaf bir durum bu. Böyle bir durumda belirli bir gerilim, bir huzursuzluk olmaması mümkün değil.

Gene böyle bir durumda, "birbirine benziyor" denilen partilerin **birleşmesinin** de, birçok kişiye en uygun çözüm gibi görünmesi doğaldır. Nitekim böyle eğilimler var ve son günlerde birleşme söylentileri yaygınlaştı.

Örneğin, DYP ve MDP. Yukarıda özetlenen politik koşullarda yer almaması imkânsız bazı süreçlerden ötürü, MDP içinde kimileri bu partinin "istikbali" olmadığını düşünerek DYP ile birleşmeyi düşünüyor; kendi "istikballerini" varolan yasal sınırlamalar yüzünden önemli bir süre için kapalı gören bazı DYP'liler de bunun tersine bir akıl yürütmeyle aynı sonuca varıyorlar.

Sorun Halkçı Partı'de de benzer bir biçimde yaşanıyor. Buradaki bir kurulmuş parti, SODEP ve kurulması beklenen bir başka parti, DSP, rakip olarak söz konusu. Bu sayımızda, Halkçı Parti üstüne yazıda da görüldüğü gibi, için için kaynıyor bu parti ve kendi dışındaki sol alternatif arasında henüz kurulmamış alana daha büyük sempatiyle bakanların sayısı belki daha fazla.

Bu gibi birleşmelerin olup olamayacağı sorununa "pragmatik" bir açıdan bakılabilir. Bu açıdan bakıldığında bu bir hesap sorunu. İkisi bir araya gelince anlamlı bir bütünlük kazanacağı düşünülen partiler karşılıklı olarak avantajlarını nasıl kullanırlar vb.? Ama konu bu kadar pragmatik mi? Yoksa varolan ayrım, **ilke düzeyinde,** yazının başında söz konusu edildiği gibi gerçekten **türsel** mi? Yani, şu dönemde Meclis'e girmenin **kabul edilip edilmemesi;** ya da öbür yandan bakılırsa, bu sınırlara karşı çıkmak ya da bunları kabul etmek, bu partiler arasında **türsel** denebilecek bir ayrım yaratmıyor mu?

Bundan belki de daha önemli konu, alınan bütün tedbirlere rağmen, "yeni bir politik sistem"in kurulmadığı; bir "istikrar" sağlanmadığı. Çünkü açıkça görülüyor ki, yeni kurulmuş, belirli avantajlarla Meclis'e girmiş partiler, toplumda eskiden beri varolan eğilimleri değiştirmiş, kendi yenilik damgalarını vurabilmiş değiller.

Ya iktidar partisi? ANAP, bu yeni parti, iki seçimde yeterli oy alarak kendi geçerliliğini kanıtlamıştı. Ama kendi ağzından "dört eğilimin birleşimi" olduğunu söylüyordu. Buradan henüz bir sentez çıkmadığı gibi, Arıkan olayı, Özdağlar olayı ve benzerleriyle, belki daha yeni çıkacak olaylarla, bu parti de bir "istikrar" görüntüsü vermiyor (bu anlamda "istikrar"a biz meraklı olduğumuz için değil, istenenin bu olduğunu sandığım için söylüyorum bunu). Gene bu partinin durumuna bakıldığında, istenen "yeni politik sistem" hakkında insan çok olumlu bir şey düşünemiyor. Gerçekleşen, "istikrar"-'ın tam tersi oldu.

Yeni Gündemin kapatıldığı sırada Gökova Termik Santrali üstüne oldukça geniş bir dosya hazırlamıştık. Eski Enerji Bakanları Deniz Baykal ile Kâmran İnan'dan, ayrıca enerji konusunun uzmanlarından görüş ve yazılar alınmıştı. Ancak, geçen sürede basın konuyu yeterince işledi ve bizim bu hazırlığımız tazeliğini kaybetti. Ayrıca, benim bu sayıdaki yazımda değindiğim "müzmin muhalif"liği aşan bir çalışma da meslek odaları tarafından yapıldı; hükümetin "biz mühendisiz, bu işleri biliriz" tavrının pek de sağlam temellere oturmadığı anlaşıldı. Öte yandan, son dörtbeş yıllık dönem içinde ilk kez, yerel bir düzeyde, yerel bir sorunla ilgili bir muhalefet doğdu ve bu, ülke çapında muhalefetle anlamlı bir biçimde birleşebildi.

Bu durumda biz, elde kalan malzemeyle, söz verdiğimiz "inceleme"yi gerçekleştiremedik.

Son sayımızdaki "açık oturum"un yayına hazırlanmasında düşen birkaç satırdan ve başka karışıklıklardan ötürü anlamı etkileyen yanlışlar çıktı. Bunlar ve benzeri dizgi yanlışlarından ötürü hem yazarlar (veya konuşanlar), hem de okurlarımızdan özür dileriz.

KDV, muhasebeciliği disipline edecek

KDV, tüketiciyle birlikte vergi mükelleflerine ve muhasebecilere de yeni yükler getirdi. Muhasebecilere ve mali müşavirlere gelen ek yük, iş yoğunluğu cinsinden. Bu meslek erbabı, bu iş yoğunluğuna ve çalışma güçlüklerine bağlı olarak mesleki saygınlıklarını ve güvencelerini geliştirmek istiyor. Bu istek, başka bir bakış açısından, Maliye bürokrasisi tarafından da paylaşılıyor. Maliye'nin sorunu, yeni yasal düzenlemelerle, özellikle de KDV ile güçleşen muhasebe sisteminin kazasız belasız yürütülmesini ve KDV'nin yapısı gereği zaten "başarısızlığa mahkûm" olduğu düşünülen vergi kaçırma girişimlerinin başlamadan önlenmesini sağlamak. Maliyenin ve muhasebecilerin ortak düşmanları: devlet görevinin dışında ek iş olarak muhasebecilikle uğraşan veya yarım yamalak bilgisiyle dostunun, akrabasının vergi kayıtlarını tutan **eli çantalı** muhasebeciler. Tabiî vergi mükelleflerinin bütün bunlardan haberi yok. Mükellefleri zaten hiç haberdar etmeden bu sorunu çözmek isteyen Maliye'nin 25 yıldır üstünde konuşulan ve **Vural Arıkan**'ın *"1984'de"* sözü vermesine karşın meclis gündeminin en son sırasına yerleşen "Yeminli ve Serbest Mali Müşavirlik" yasasının üstüne gitmesi, **bürolu** muhasebecileri de sevindirdi.

Ama onların da canlarını sıkan yönler var. Hazırlanan yasa tasarısında emekli hesap uzmanlarına, vergi dairesi müdürlerine ve en az üç sene kontrol memurluğu yapmış olanlara yeminli ve serbest mali müşavirlik yapma hakkı sağlanırken, yıllardır bu işin içinde olanlara bu hak verilmiyor ve sınav gerekliliği konuyor. Yasa hazırlıklarını meclis dışında izleyen kuruluş olan Odalar Birliği'nin bu konudaki son toplantısına, kendini feshetmiş olan Muhasebeciler ve Serbest Mali Müşavirler Derneği adına 23 yıllık muhasebeci **Burhan Gülerman** katılarak görüşlerini anlattı. Gülerman'a göre, *"Mesleği saygınlaştırmak için hazırlanan tasarıda Maliye kökenli kişiler gözetiliyor. Oysa mesleği fiilen yürüten kişilerin en azından müktesep haklarının korunması lazım"*. Evet, Maliye bürokrasisi ve muhasebeci erbabı, Burhan Gülerman'a göre *"zaten bu işi kıvıramayacak olan, uyduruk"* muhasebecileri KDV vesilesiyle silmek için kolları sıvamış durumda. Ama, bu kez meslek erbabı ile bürokrasi arasındaki çelişki yeni tartışmalara yol açacağa benziyor.□

İlaç fiyatlarının serbest bırakılması kime yaradı?

Artık ilaç fiyatları da serbest piyasada belirlenecek. Fiyat serbestisinin yararları çeşitli kesimlere göre değişiyor. İmalatçılar ilaç kıtlığının sona ereceğini ilan ederken, fuzuli ilaç kullanımının da engelleneceğini ileri sürüyorlar. Tüketiciler ise bu karardan nasıl yararlanacaklarını pek anlamış değiller ama, kendilerini yeni zorlukların beklediğini biliyorlar. Türkiye Eczacılar Birliği, "ilacın onsuz olunmaz bir meta olduğunu, ilaç almamakla tasarruf olmayacağını" savunuyor. İçinde bulunduğumuz günlerde yeni mamul ilaçların eczanelere gelmesi ve fiyatların yükselmeye başlamasıyla, ilaç da **sıradan** bir meta olma konumunu iyice pekiştirecek. Tüketicinin yükselen fiyatlar karşısındaki tek silahı ise eczanelerin uygulayacağı iskonto oranları.

Kamu kurumlarının eczanelerle yaptıkları anlaşmalardan yararlanarak iskontolu ilaç alma olanağına sahip olan kişiler, ilacın pahalılanması sinyalleri karşısında, bu iskonto oranlarının yüksekliğine bakarak ümitleniyorlar. Aslında, Türkiye Eczacılar Birliği'nin kararına göre eczaneler kurumlara ancak % 3 oranında iskonto uygulayabiliyorlar. Ne var ki, bu orana uyan eczane (ve kurum) sayısı çok az. Emekli Sandığı, Silahlı Kuvvetler % 3'e uyarken, Ankara Emniyet Müdürlüğü personeli % 6 iskonto olanağından yararlanabiliyorlar; Merkez Bankası, PTT, Halk Bankası mensupları % 5, Ankara Hastanesi'nden reçete alanlar % 20, Ankara Doğumevi'nden reçete alanlar ise % 25 iskonto hakkına sahip oldular, yılbaşında yapılan sözleşmelerle. İskonto oranlarındaki çeşitliliğin iki temel nedeni var: **Birincisi,** kamu kurumlarının mensuplarına avantaj sağlamak için iskonto oranını yüksek tutmaya çalışmaları. Eczacı **İsmail Kılınç,** *"isimlerini veremeyeceği"* bazı devlet kuruluşlarının % 3'lük oranı hiç dikkate almayıp % 14-15 iskonto talep ettiklerini söylüyor. Bir başka Ankaralı eczacı, eczanesine gelen bir üst düzey Emniyet yetkilisinin "efendim bize ne kadar kolaylık gösterebilirsiniz" diye pazarlık ettiğini anlatıyor.

% 3'lük iskonto oranının "işlememesinin" asıl önemli nedeni, eczaneler arasındaki rekabet. Eczane-yoğun bir muhit olan Ankara hastanesi çevresinde çalışan eczacı **Osman Başeskioğlu,** şöyle anlatıyor: *"İskonto oranlarındaki artışın nedeni kendi aramızdaki rekabettir. Herkes % 3'ten versin diyoruz. Ama burada hastane olduğu için yeni yeni kişiler gelip eczane açıyorlar. İhaleye girip yüksek fiyat veriyorlar. Rekabet çıkıyor. Biz de yükseltiyoruz. Sonra za-*

"Küçük Birader"in "Küçük Okyanusya"sı:

Halk Ekmek Fabrikası

KÜRŞAT İSTANBULLU

"Kapalı devre televizyon sistemiyle işçilerin bütün çalışmalarını kontrol ediyorum. Kimin çalıştığı, kimin çalışmadığı buradan görülüyor. İşçiler sürekli gözlendikleri duygusuyla çok çalışıyorlar, en azından kaytaramıyorlar. İşçinin daha çok işine bağlanması için 'gözleniyorum' hissini yaratmamız lazım."

Bir an için kendinizi **Orwell**'in Okyanusyasında zannedebilirsiniz. Hayır, Okyanusya'da değilsiniz bu sözler de "Büyük Birader"e değil, yaşayan bir "Küçük Birader"e ait. İstanbul Halk-Ekmek Fabrikası Genel Müdürü **Mazhar Kurtulan** "Küçük Okyanusya"sında kurduğu kapalı devre televizyon sisteminin işlevini böyle anlatıyor:

"Her işçinin başında duramayız. Fakat bu sistemle hepsini kontrol edebiliyoruz. Bu gözleniyorum duygusu hiçbir tedirginlik de yaratmıyor. Çünkü ne zaman gözlendiklerini, ne zaman gözleneceklerini, gözlenip gözlenmediklerini de bilmiyorlar." Bir an için düşünün: Gözleneceğim, her an gözlenebilirim, ama ne zaman gözleneceğimi bilmiyorum. Gözlendiğimi de bilmiyorum. Çünkü gözlendiğimi düşündüğüm anda ben değil, bir başkası gözleniyor olabilir. Tedirgin olmamak elde değil. Mazhar Kurtulan, bu sistemi *"esas olarak kötü niyetli kişilerin kötü emellerini biraz kırmak için"* kurduklarını söylüyor ve *"Biz ekmek üretiyoruz. Adam içine bir portakal kabuğu, bir bez parçası atabilir. Bunları bir nebze önlemek için ben bu sistemi kurdum"* diyor.

"O kadar da kötü değil, herhalde portakal kabuklu, bez parçalı ekmek yiyecek değiliz ya" diyerek tedirginliğimi gidermeye çalışırken, Kurtulan sistemin başka özelliklerini anlatmaya başlıyor: *"Burası eski senelerde çeşitli siyasi olayların merkezi olmuş bir yer. Buraya torpilli, onun bunun tanıdığı adam girmiş. Torpilli adam, çalışmak istemeyen ya da çalışıyor gözüküp, ay sonunda parasını almaya gelen adam demektir. Biz bunların üzerine gidince, bizim yanımızda çalışıyor gibi gözüküyorlar, ama biz yokken gene bildiklerini okuyorlar. Bunların önüne geçmek için de kapalı devre televizyon sistemini kurduk ve fabrikada bütün hatları kontrol altına aldık.* (Kurtulan ekranı göstererek) *Buradan da gözüküyor. Bizim işçilerimizin zamanlarının yüzde 40'ı boş geçiyor. Bu boş zamanları değerlendirmek lazım. Bunlara ya yan işler vereceğiz, ya da çıkışlarını yapacağız."*

Kurtulan'dan İstanbul'un büyümesi için neler yapılacağını da öğreniyoruz: *"Kârlı duruma geçeceğiz. Ek yatırımlar yapacağız. Yerimizde sayarsak İstanbul'un büyümesi gecikir. Mutlaka büyümeye ayak uydurmamız lazım."* Sistemin İstanbul'un büyümesine "engin katkılarını" öğrenirken, Kurtulan bu "katkıların" gerçekleşebilmesi için büyümeye nasıl ayak uyduracağımızı da anlatmaya başlıyor: *"Bu kameraları yerleştirmemiz, çalışan işçiye karşı değil; çalışmayan işçiye karşı. Çalışanla çalışmayanı ayırt etmek ve herkesi çalıştırmak için kuruldu. Herkesin çalışması lazım. Bunun için bütün alanlar kontrol ediliyor. Bütün girişler ve çıkışlar kontrol altında."* Zaten bu kategoriye giren bütün tedbirler "normal" olanlara değil, olmayanlara karşı alınır. Açıklama hep budur. Hatta bu tedbirlerle "normal" ve "iyi" olanlar korunur. Polise, istediği eve girmesi için çıkarılan yasa, "sizin değil, onların evine girecektir" diye açıklanır.

"Küçük Okyanus" ya da "Küçük Birader"in işleri "çok zor", bütün işlerle "ilgilenmek" zorunda, fakat Kurtulan bu zorlukların da çözümünü bulmuş. *"İşçi emir kuludur"*, diyor, *"ne verirsen onu yapar, vermezsen çalışmaz. Burada üst kadronun bir kısmı değişti. Beğenmediğimiz ve bizim çalışmalarımıza ayak uyduramayan arkadaşlarımız olursa onları da değiştirmeyi düşünüyoruz."* Herhalde burada yalnız "hızlı çalışmaya" değil, "çağa da ayak uydurmak" oldukça güç.

Mazhar Kurtulan bu "güçlüğü" aşmanın yolunu bulmuş (Ne de olsa bu yolu Başbakan **Özal** çok önceden bulmuştu.): *"Biz istiyoruz ki burası bir kamu kuruluşu gibi değil, bir özel kuruluş gibi çalışsın. Kâr edebilsin ve burada çalışanlar da fazla ücret alabilsinler. Çağa ayak uydurmak lazım. Çağın teknolojisine ayak uydurmak lazım. Artık eski tarzda ticaret ve üretim ölmeye mahkûmdur. Ya ayak uyduracağız, ya da yok olacağız. Yok olmayacağımıza göre ayak uyduracağız. Bunun içinse teknolojik şartları getirmek lazım. Kapalı devre televizyonsa kapalı devre televizyon, kompüterse kompüter."*

"Teknoloji" Halk-Ekmek Fabrikası'na gelmiş. Artık "teknolojinin son harikaları" sayesinde ekmek yiyeceğiz. Bu "harikanın" otomatik tarama düğmesi bile var. Düğmeye basınca kameralar otomatik olarak bütün alanları tarıyor. Bu "harika teknolojinin" tek amacı bize "harika ekmekler" yedirmek de değil. *Milli menfaatlerimiz de* bu "harika teknoloji" sayesinde gerçekleşecek. Yoksa nasıl ulaşabiliriz biz Japonya'ya, Almanya'ya. Başbakanımız Özal da sırf bu milli menfaatlerimiz için Güney Kore-Japonya karışımı bir "liberal model" uygulamıyor mu? Kurtulan 'haklı': *"Almanya Almanya olduysa, Japonya Japonya olduysa çok çalışmalarından olmuştur. Bizim ülkenin*

ten vatandaş gelip siz niye aynı indirimi yapmıyorsunuz diye soruyor. Geçen sene % 17 idi, bu sene % 20 oldu. Doğumevinin oradaki eczaneler de buradaki ihaleye karıştılar. Onlar buraya karışmasa biz oraya gitmeyeceğiz ama biz de bunun üzerine onların ihalesine gittik. Orada çok yüksek oldu, % 25 oldu, biz çekildik."

Fakat Türkiye Eczacılar Birliği'nin saptadığı % 3 oranının da bir anlamı, bir işlevi var. Yüksek iskonto yapanların, zararı karşılamak için suistimal yaptıkları görüşü yaygın. Çoğu vatandaş, örneğin üç kutuluk reçetesinden iki kutunun **kendisini,** geri kalan bir kutunun ise yalnızca **küpürünü** veren eczacılarla karşılaşıyor. Bu **olağan** yolsuzluk ancak çok büyük boyutlara ulaştığı zaman, tesadüfi durumlarda cezaî uygulamaya konu oluyor. Ankara Eczacılar Odası Başkanı **Akın Çubukçu,** *"Biz hesapladık: KDV de dahil olunca, her birim ilaç için % 18'den fazla iskonto yapma olanağı yok. % 18'den ötesi zarar demek oluyor. Yüksek iskonto uygulayan eczacı bunu mutlaka suistimal yoluyla telafi edecek"* diyor.

Kurumların ve ilaç tüketicilerinin uzun vadede zararına olan bu "yan etkili" iskonto uygulaması, fiyatların artışına bağlı olarak astronomik boyutlara varma eğilimi gösteriyor. Evet, ilaç "onsuz olunmaz" bir meta ama, % 20 iskonto uygulayan Osman Başeskioğlu'na göre *"Nihayet bu da ticaret.."*□

Anayasa Mahkemesi Tarihinde:

İlk redd-i hâkim talebi

Cumhuriyet Başsavcılığı ile Anayasa Mahkemesi arasındaki tartışma yeni bir boyut kazandı. Başsavcı **Firuz Çilingiroğlu** geçtiğimiz ay yaptığı açıklamada, Anayasa Mahkemesi'ni yavaş çalışmakla suçlamıştı. Bu defa Cumhuriyet Başsavcı Vekili **İbrahim Polat,** tarafsızlıklarını yitirdikleri iddiası ile Anayasa Mahkemesi Başkanı **Ahmet Boyacıoğlu** ve üye **Yekta Güngör Özden** hakkında **redd-i hakim** talebinde bulundu. Redd-i hakim talebine konu olan iddia ise Boyacıoğlu ve Özden'in basına yaptıkları açıklamadan kaynaklanıyor. Bu açıklamada, Başsavcı'ya Anayasa Mahkemesi'nin kararlarına uymakla yükümlü olduğu, yüksek bir yargıç olarak Anayasa Mahkemesi'nin çalışma tarzını bilmesi gerektiği hatırlatılıyor ve ayrıca böyle talihsiz eleştiriler yapmaması ikaz ediliyordu.

Ahmet Boyacıoğlu

Hukuk sistemimizin en üst yargı organları arasındaki bu tartışmanın nasıl sonuçlanacağı henüz bilinmiyor. Ancak bilinen bir şey varsa, o da bu tür bir olayın ilk defa yaşandığı. Nitekim görüştüğümüz çeşitli kişilerin yaptığı farklı yorumlar bunu doğruluyor.

Prof. Dr. **Mummer Aksoy** (Türk Hukuk Kurumu Başkanı): *"Anayasa Mahkemesi Başkanı ile üyesinin demeci görülmekte olan dava ile değil, kendi hukuksal alanlarındaki bir tartışma ile ilgilidir. Dolayısıyla bu demeçleri vermekle tarafsızlıklarını yitirdikleri görüşünde değilim."*

Fahrettin Uluç (Eski Anayasa Mahkemesi Üyesi, HP Disiplin Kurulu Üyesi): *"Ben her iki yüksek yargıcın da demeç vermesini doğru bulmuyorum. Ama Anayasa Mahkemesi'nin belli bir çalışma temposu vardır. Belli bir süreden önce davaları tamamlayamazlar. Anayasa Mahkemesi üyeleri bütün gün bacak bacak üstüne atıp sigara içmiyor. Sonra dava Başsavcı'nın değil, Anayasa Mahkemesi'nin davasıdır."*

Nazif Kocayusufpaşaoğlu (DYP Genel Başkan Yardımcı): *"Bizim bildiğimiz ilk defa bir savcı bir mahkemenin başkan ve üyesi hakkında redd-i hakim talebinde bulunuyor. Bu noktada devletin yargı organında bir kriz vardır. Biz bunu böyle mütalaa ediyoruz. Türk adli sisteminin adli zarar vermeden bu sorunu çözmesini temenni ediyorum."*

Faruk Erem (Barolar Birliği eski Başkanı): *"Bence tarafsızlık yitirilmemiştir. Konu kişisel bir konudur."*

Dr. **Hasan Bıyıklı** (Avukat): *"Anayasa Mahkemesi Başkanı'nın ve üyesinin reddine ilk defa tanık olunuyor. Anayasa Mahkemesi'nin kararını ve doğacak içtihatı ben de merak ediyorum."*

Atilla Sav (Barolar Birliği eski Başkanı, SODEP Genel Başkan Yardımcısı): *"Yargının üç temel ögesi* (sav-savunma-yargı) *nin ikisi arasındaki bu tür sürtüşmeler hoş sayılmaz. 20 yıllık geçmişe sahip Anayasa Mahkemesi geleneğinde böyle bir olayla ilk kez karşılaşıyoruz. Tartışma, usul dialektiği açısından daha çok sav-savunma arasındadır. Yargı son aşamaya kadar, sav ile savunmanın karşılıklı alışverişini izler ve bekler. O ana kadar da tartışmanın dışındadır. Yargıç son sözü* **karar**'la söyler.

Sayın Cumhuriyet Başsavcısı'nın, Anayasa Mahkemesi'nin Sayın Başkanı ile bir sayın üyesinin, karşılıklı değerlendirmeleri, genelde "usul" tartışması idi. Olayda, reddedileceği duyurulan Sayın Başkan ile üyenin Cumhuriyet Başsavcılığı'nca açılacak dava hakkında "görüş ve kanı" belirtikleri söylenemeyeceği gibi, tarafsız hareket edemeyecekleri kanısı hakkında da bir şey söylemek güçtür. Salt, basına açıklama yapmış olmak, **tarafsız hareket edilemeyeceği** *yolunda bir kanı yaratmaz.*

Ne var ki, usule ilişkin olmakla birlikte bir kararı etkileyebilecek tartışmaların mahkeme dışında yapılması yargı geleneğimize de pek uymamaktadır. On binlerce üyeyi, milyonlarca seçmeni ilgilendiren bir kuruluşla ilgili davalarda **açıklık** *yararlıdır. Ama sürtüşmeler ve tartışmaların* **açıkta** *yapılması kararların da tartışılır hale gelmesi sonucunu doğurmamalıdır. Sonuçta zedelenen yargının saygınlığı olur. Yargının yerine hiçbir kurumu koyamayız."* □

"Küçük Okyanusya'nın" gözlenen vatandaşları: İşçiler

imkânları daha geniş olmasına rağmen, biz onlar kadar çalışmadığımız için bu durumdayız. Biz onlardan daha güçlü insanlarız, ama biz biraz tembeliz."

Toplum olarak *"biraz tembel"* fakat aynı zamanda *"diğer milletlerden daha güçlü"* olduğumuza göre, Kurtulan için "tembelliği" yok etmek kolay. Üstelik *"gücümüzü de kullandık mı evelallah dünyada bizimle kimse başa çıkamaz, bütün mesele tembelliğimiz."* İşte "çözüm" yolu: *"Burada her işçinin bir görevi var. Ekranda bütün çalışma alanları görülür. Eğer bir işçiyi görevi başında bir süre görmezsem, 'kameraların görüş alanı dışında kör alanda dalga geçiyor' derim. Ama ben kameraları öyle yerleştirdim ki işçilerin olması gerektiği yerlerin hepsini görüyorum. Sadece işçilerin olmaması gerektiği noktaları göremiyorum."* Eh toplumumuzun "tembelliğini" yenecek yöntemi Kurtulan sayesinde bularak *"Japonya veya Almanya gibi olmaya doğru yol alabiliriz."*

Mazhar Kurtulan ve kapalı devre televizyon sistemi

Mazhar Kurtulan uzun uzun faydalarını anlattığı "teknoloji harikası" sayesinde fabrikanın nasıl düzene girdiğini göstermek istiyor. Biz de Japonya veya Almanya gibi olmaya doğru atılan adımların işçiler açısından nasıl değerlendirildiğini düşünerek fabrikaya iniyoruz.

"Japonya veya Almanya gibi olmak", "büyüyen İstanbul'a katkıda bulunmak" gibi "tarihî" görevlerinden habersiz ama bu görevleri için kameralar tarafından kontrol altında olduklarından haberdar olan işçilerin, ekranda gözlenen tedirginlikleri, karşılarında "Küçük Birader'i" görünce bir kat daha artıyor. Yanına yaklaştığımız işçi tedirgin gözlerle kameraya bakıyor ve göz ucuyla kamerayı gösteriyor. Burada kameraların dışında sık sık duvarlarda büyük puntolarla "İşçilere Talimatname" yazıları göze çarpıyor. Belli ki burada da talimatnamelerin önemi büyük.

Bir işçi *"İsmimi yazmayın. Genel müdür görmesin"* diyerek söze başlıyor: *"Bu kameralar yerleştirildikten sonra kafamı yukarı kaldırıp bakamıyorum. Çalışırken arkadaşlarla bir kelime bile konuşmaya cesaret edemiyoruz. Kendiliğinden işyerine bir korku geldi. Bunlar niçin yerleştirildi onu da bilmiyoruz. Yapılan ekmeğin sayısı belli, kalitesi belli. Burada üretimi ve kaliyeti düşürmek mümkün değil. Bu gözetleme işi yalnız burada huzurumu bozsa iyi, dışarda bile huzursuz ediyor. Birçok arkadaşım da aynı durumda. Özellikle işyerinde üzerimize tonlarca ağırlık çöküyor."*

Bir başka kadın işçi daha da tedirgin: *"İlk gün tuvalette bile kamera aradık. Gözetleniyoruz diye rahat edemedik. Sonra olmadığını söylediler de rahatladık."*

Oysa **Şarlo**'nun *Asrî Zamanlar* filminde tuvalette de kamera vardı; işçilerin bilinen "kaytarma" yollarından biri tuvalet işini uzatmak olduğu için. Ve Şarlo tuvalete girdiğinde, kamerada patron O'nu işine dönmesi için uyarıyordu. Mazhar Kurtulan'ın sinema kültürü olsa, bu çok önemli ekransal alanı feda etmezdi.

Bir başka işçiye, buradaki çalışmaların *"İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan ve çevre belediye başkanları tarafından da desteklendiğini, güzel İstanbul'umuzun büyümesine ve tembelliğimizin yenilerek Almanya ve Japonya gibi olma yolunda yürümemize katkıda bulunacağını"* söyleyerek, Kurtulan'ın sözlerini aktardığımızda, işçi bu "tarihî" görevlerini "anlayamamış" olmanın şaşkınlığı içinde: *"Hangi millet röntgencilikle kalkınmış? Bunun adına röntgencilik denir, nasıl ve nerede yaparsan yap. Japonlar ve Almanlar böyle mi kalkınmış? Eğer böyle kalkınılıyorsa, caddelere, sokaklara, evlere, her yere kamera yerleştirilsin, bakalım kalkınılıyor mu? Bırakın kalkınmayı da, Mazhar Bey'e söyleyin, gelsin bir gün benim yerimde çalışsın da, ben de onun masasında onu izleyeyim. Bakalım rahat edecek mi?"*

"Küçük Okyanusya'nın" tedirgin edici havasından bir an önce kurtulmak için "Küçük Birader'i" ve Halk-Ekmek çalışanlarını geride bırakıp dışarı çıkıyoruz. Tedirginlikten kurtulduğumu zannettiğim anda, işçinin söylediklerini hatırlıyorum: *"...caddelere, sokaklara, evlere her yere kamera yerleştirilsin.."*.

İnsanların zabt-ı rabt altına alınması için kameraya ne gerek var? Yaşayan ve yaşamayan yeterince "Birader" varken? □

DSP: BİTMEYEN TABLO

DSP'nin kuruluşu tabandan tavana örgütlenmenin doğurduğu güçlüklerden dolayı mı "yılan hikâyesi"ne döndü, yoksa sorun "matluba uygun" bir ekip oluşturulamamasından mı kaynaklanıyor?..

AYDIN KÖYMEN

"Geleneksel sol oyları HP mi, SODEP mi temsil edecek?" biçimdeki tartışma bütün hararetiyle devam ederken, 1983 Ekim ayının son haftasında yapılan üçlü açıklama, özellikle sol siyaset çevrelerinde "sürpriz" etkisi yaptı.

27 Ekim 1983 Perşembe günü, daha önceleri birbirleriyle tanıştıkları bile bilinmeyen Türk-İş eski Genel Başkanı ve Türk sendikacılık hareketinin "partilerüstü sendikacılık anlayışı" ile hatırlanan **Halil Tunç** İstanbul Sanayi Odası Başkan Vekili işadamı **Murtaza Çelikel**, kapatılan CHP'nin, "aşırı solcular" geliyor gerekçesiyle il merkezi binasını kapatan eski İzmir İl Başkanları'ndan Doktor **Sedat Akman**, Ankara'da ayrı ayrı yazılı açıklamalar yaparak, varolan siyasi yelpazenin solunda yeni bir parti kuracaklarını duyuruyorlardı.

O güne kadar solda birbirleriyle amansız bir mücadele içinde olan HP ve SODEP yanında, bu açıklama asıl 12 Eylül'den beri sebatla "demokratik sol" çizgiyi savunan ve bu çizginin "doğal lideri"ne sadakatte kusur etmeyen bir grubun mensuplarını çok şaşırttı. Çünkü bu grubun mensupları o güne kadar defalarca yeni bir sol parti konusunu gündeme getirmişler ama her seferinde de varolan yasal koşullar içinde gerçek bir demokratik sol parti kurulamayacağı; parti kurmak yerine toplumsal örgütlenme yönünde çalışmalar yapılması gerektiği" cevabını almışlardı.

Nitekim bu gruptan, bir zamanlar Maliye Bakanlığı'nın en parlak bürokratlarından olan **Tanju Polatkan**, Dr. **Haluk Gerger**, kapatılan CHP'nin Genel Başkanı **Bülent Ecevit**'in avukatı **Şahin Mengü, Ertuğrul Özkök**, SODEP'in ilk kuruluş çalışmalarında çekirdek kadroyu oluşturan "9'lar hareketi"nin önde gelen isimlerinden ve *Arayış* dergisinde Bülent Ecevit'in dışında eski siyasiler arasında tek sürekli imzalı yazı yayımlama ayrıcalığına sahip olan **Recai Kocaman**'ın, yeni bir parti kurulması yolundaki sürekli ısrarları reddetmişlerdi. Onların bu tutumu, "demokratik sol" çevrede takdirle karşılanmış, onlar da üçlü açıklamanın yapıldığı güne kadar her yerde "yeni parti" fikrinin yanlışlığını anlatmaya çabalamışlardı.

Yeni bir sol parti kurulacağı yolundaki açıklama bu grup üzerinde "şok" etkisi yaptı ama, SODEP'in sol kamuoyunda zaten pek itibar görmeyen ve "elit" olarak nitelendirilen ilk kurucularının veto üstüne veto görmesiyle iyice cılızlaştığı, HP'nin "muvazaa" iddialarının bir türlü üstesinden gelemediği ve üstelik 12 Eylül'den sonraki ilk genel seçim arifesi olduğu düşünülürse, açıklamanın zamanlaması başarılıydı. Ancak biraz soğukkanlı olarak bakıldığında, üç açıklama metninin de özellikle demokratikleşme açısından pek umut verici olmadıkları, yeni bir üslûp getirmedikleri, zamanlamadaki başarı kadar parlak olmadıkları görülebiliyordu. Türkiye'de siyasi hareketler genellikle ne olduklarını değil, ama ne olmadıklarını, ne istediklerini değil ama ne istemediklerini tanımlayarak varlıklarına gerekçe oluşturmaya çalışırlardı. Murtaza Çelikel'inki değil, ama Halil Tunç ve Sedat Akman'ın açıklamaları bu olumsuz tutumu devam ettiriyordu. Halil Tunç açıklamasında *"Yeni parti hem sağcı diktalara, hem de komünizme karşı etkin ve demokratik bir güvence oluşturacaktır"* derken, Sedat Akman da *"bu hareketi başka amaçlar için aşama gibi kullanmaya kalkışacaklardan uzak durulacağını"* söylüyordu. Anlaşılıyordu ki yeni parti de Türkiye'deki bütün partiler gibi komünizme ve faşizme karşıydı ve sızmalara karşı mücadele edecekti. Akman'a göre *"demokrasiye ters düşen koşullara boyun eğenler, ikili üçlü tavırlarını sürdürenler ve daha önce başka düşüncelere sahip bulundukları tespit edilenler, içtenliklerini kanıtlayıncaya kadar, yeni partinin kuruluş hazırlıklarından uzak"* tutulacaklardı.

Yeni parti, özellikle sol aydınlar arasında, örneğin Halil Tunç'un kişiliğine yapılan bazı itirazlar dışında, anlayış ve umutla karşılandı. HP ve SODEP'i içine sindiremeyen, eskiden beri "demokratik solcu" olarak bilinenler yanında, daha değişik sol hatta sosyalist düşüncelere sahip olanlar bile yeni parti hareketini iyimser karşıladılar. SODEP ve HP'nin yeni partiyi solu bölmekle suçlamaları bu aşamada çok etkili olmadı. Bu arada haberdar edilmemeyi pek içlerine sindirememelerine rağmen eski "Arayış ekibi" de kuruluş çalışmalarına aktif olarak katılmayı bir görev olarak gördüler. Şahin Mengü, Ertuğrul Özkök, **Alpaslan Işıklı, Hasan Bıyıklı** gibi isimler artık, kurucular arasında mutlaka yer alacak isimler olarak görülmeye başlanmıştı. İstanbul'da ise **Doğan Öztunç, Engin Ünsal, Asaf Savaş Akat** ön planda görülüyorlardı.

6 Kasım seçimlerinin sol açısından epey düşündürücü biçimde sonuçlanmasından sonra, yeni partinin kuruluş hazırlıkları daha da hızlandı. Hasan Bıyıklı, Şahin Mengü, **Orhan Tosun** ve **Özcan Atalay**'dan oluşan bir "tüzük komisyonu" kuruldu. Bu arada sözcülerin arasına, özellikle basınla olan ilişkileri düzenlemek ve Ankara ilindeki çalışmaları yürütmekle yükümlü olarak *Nokta* dergisi Ankara temsilcisi **Aycan Giritlioğlu** da katıldı. Bu görev, Aycan Giritlioğlu ile birlikte, Ankara Oran'da yapılan bir görüşme sırasında, *Cumhuriyet* yazarlarından **Uğur Mumcu**'ya da önerilmiş, ama reddedilmişti.

1983 yılının Aralık ayına kadar politik gündemde baş sıraya soyunan yeni parti hareketi, bu tarihten sonra önemli fikir ayrılıklarına sahne olmaya başladı. En önemli ayrılık aydınların parti içindeki yeri ile, partinin ne kadar sol olacağı konularında belirdi. Aydınlara kuşkuyla yaklaşan bir bilinç merkezi var gibiydi. Buna göre aydınlar partinin kuruluş aşamasında kesinlikle görev almamalıydılar. Buna izin verilirse, partinin, daha önceleri de yaşandığı gibi hizip çekişmeleri içine girmesi kaçınılmazdı. Ancak bu düşünceye karşı olanların ileri sürdüğü görüş de ciddîydi. Deniyordu ki; *"Sosyal demokrat parti bir kent olgusudur ve kent nüfusu da işçilerden ve bürokratlardan, teknokratlardan, aydınlardan oluşur. Öyle ise sosyal demokrat bir parti, bunları harman eden bir yapıya sahip olma zorunluğundadır."* Yine aynı anlayış partinin soldaki sınırı konusunda çok hassastı. Buna karşılık, kurucular arasında ismi geçenlerden bazıları, partinin adının "demokratik sosyalist" parti olmasını önerebilecek kadar esnektiler bu konuda.

Bu tartışmalar sürerken, yeni parti hareketi ilk firesini verdi. Halil Tunç, sağlık gerekçesiyle sözcülükten ayrıldığını açıkladı. Ancak herkes biliyordu ki asıl gerekçe, Halil Tunç'un bir nedenle güveni kaybetmiş olmasıydı. Halil Tunç ayrılmamış ama "her nedense" ayrılması istenmişti. Daha önce yıl başında kurulacağı Sedat Akman tarafından açıklanan ve artık adı da "Demokratik Sol Parti" olarak duyurulan yeni parti hareketi, bu çalkantılar içinde ve kurulamadan 1984 yılının ilk ayını da tamamladı. Halil Tunç'un ayrılmasıyla birlikte sayıları ikiye inen sözcülerin görevleri de bir süre sonra Parti'yi istendiğinden daha sola götürmek eğilimi gösteren "Arayış Grubu" ve onlarla birlikte hareket ettikleri saptanan, daha doğrusu onlar ve Aycan Giritlioğlu'nun "hoşgörüsü" sonucu harekete sızan bazı "aşırı solcular" ikinci plana itildi. Kuruluş çalışmalarını sürdürmek için "Geçici Yazışma Merkezi" oluşturuldu. Merkezin başına da Merkez Bankası eski başkanlarından **İsmail Hakkı Aydınoğlu** ile müteahhit **Cahit Ülkü** getirildi. Aydınoğlu'nun ve Ülkü'nün ne zamandan beri "demokratik solcu" oldukları bilinmiyordu. Hele Ülkü'nün, "Demokratik Sol Parti'nin (DSP), ağır bir dille suçlamaya devam ettiği SODEP'te kurucu olmak için epey çaba harcadığı" da söyleniyordu.

"Geçici Yazışma Merkezi"nin en önemli uğraşı, daha önceleri, daha önceki kişilerce oluşturulan çeşitli illerdeki kurucu listelerini gözden geçirmek ve bunları bir kenara kaldırıp, yeni kurucu listeleri hazırlamak oldu. Oysa Demokratik Sol Parti'nin, *"tarlalarda, işyerlerinde, kahvelerde veya komşuluk ilişkileri içinde birbirlerini tanıyıp sınamaya çalışan geniş yurttaş topluluklarının*

İlk sözcüler. (Soldan sağa) Sedat Akman, Murtaza Çelikel, Halil Tunç.

Sedat Akman İzmirli DSP'lilerle birlikte.

dayanışması, öncülüğü ve özgür iradesi ile oluşacağı" söylenmişti.

Bu arada ilginç olaylar olmaktaydı. DSP'nin kuruluş çalışmalarına "Geçici yazışma merkezi"nin kurulmasından önce özverili bir biçimde katılmış olan bazı kişilere, (on beş, yirmi) imzalı mektuplar gelmeye başlamıştı. Mektupların ana teması *"bu kişilerin DSP hareketine zarar verdikleri"* idi. Mektuplar genellikle *"Hizip istemiyoruz, ellerinizi DSP'den çekin"* yollu taleplerle son buluyordu. Bu mektuplardan bir tanesinin, yeni ev adresi yalnız "Geçici Yazışma Merkezi"nde bulunan bir eski üniversite öğretim üyesine gelmesi ise gerçekten ilginçti. Haklı olarak, bu tür mektupların yazılıp gönderilme işinin yeni "merkezi" oluşturanlarca kotarıldığı iddia edilmeye başlanmıştı. Olay çirkindi ve zararı aslında kimseye değil ama DSP hareketinin kendisine oluyordu. DSP çevresinde oluşan *"consensus"* yavaş yavaş dağılıyor, zaten beklemekten usanmış olan taban DSP'den soğuyordu.

Ama "Geçici Yazışma Merkezi" aynı kanıda değildi. Onlara göre hareket, önündeki her türlü engeli aşarak çığ gibi büyüyordu. Nitekim Temmuz ayının ortalarına ulaşıldığında, yaklaşık sekiz aydır "kuruluyor", "kurulacak" söylentileri dolaşan DSP'nin kurulmasına yönelik en somut adımın gerçekleştirildiği "merkez" tarafından açıklandı. "Demokratik Sol Hareketin Öncülerine Çağrı" adlı 32 sayfadan oluşan ve son sayfasında "üye adaylığı" ve "kurucu üyelik başvuru örneği" bulunan bir kitapçık, "merkez"ce belirlenen 35 ildeki, 18 bini aşkın adrese gönderilmeye başlanmıştı...

Aday üyelik ve kurucu olabilmek için düzenlenen başvuru belgesinde, başvuranların sanat ve spor gibi özel ilgi alanları yanında 12 Eylül öncesinde üye oldukları parti ve varsa son görevleri de soruluyordu. Aydınoğlu ve Ülkü"nün ifadelerine göre, "merkez"de adreslerine "çağrı" gönderilenlere ilişkin bilgi ve belgelerin toplanacağı dosyalama ve arşivleme çalışmaları da başlamıştı.

Gerçekten 18 bin adrese mi gönderilmişti "çağrı"? Bu 18 bin adres nasıl tespit edilmişti? Birinci sorunun cevabını verebilmek gazeteciler için kolay bir iş değildi. Dolayısıyla beyanlara itibar etmekten başka çare yoktu, ama ikinci sorunun cevabı biliniyordu. İlkin aralarında hiyerarşik sıralama söz konusu olmayan çalışma grupları belirlenmiş, bunlar tarafından ilçe ve mahalle temeline göre saptamalar yapılarak hazırlanan listeler, Cahit Ülkü, **Ali Ekber Eren** ve **Salih Kurt** (Bülent Ecevit'in genel başkanken özel kalem müdürü) tarafından son bir incelemeye tâbi tutulduktan sonra kesin bir hale getirilmişti. Bunlar biliniyordu. Ama asıl önemli bir soru vardı ki, bu sorunun cevabını oluşturacak herhangi bir bilgi, DSP sözcüleri tarafından bugüne kadar kamuoyuna açıklanmadı: "Çağrı" gönderilen 18 bin kişiden kaçı cevap vermişti? "Çağrı"nın göz boyamak için hayali adreslere gönderildiği, yapılan isim saptamalarının daha çok dost, akraba çevrelerini içerdiği, dolayısıyla "reel" olmadığı, nitekim gönderilen bir sürü "çağrı"nın "adreste bulunamadı" notuyla geri geldiği biçiminde iddialar vardı ki, bu durumda yukarıdaki sorunun önemi bir kat daha artıyordu. "Çağrı"nın başlangıçta adı geçenlerin hiçbirisine gitmemiş olması düşündürücü idi. Kuruluş aşamasında etkili olmuş, ancak sonraları hareketten giderek uzaklaşmış, 12 Eylül sonrasında hareketin çok çilesini çekmiş kırgın ve buruk bir dostumuz **Yeni Gündem**'e görüşlerini şöyle açıklıyordu: *"DSP hareketi, ilk heyecanından, ilk geniş ve dinamik çerçevesinden çok şey kaybetmiş, evhamların ve yansıyan felsefesiyle hiç bağdaşmayan anti-demokratik bir tutumun kurbanı olmuştur."*

Kuruluş süreci içinde en somut adımı atmış gibi görünmelerine rağmen İsmail Hakkı Aydınoğlu ve Cahit Ülkü ekibi de "her nedense" DSP'nin kuruluşunu göremeden, 1984 Ekim ayının ortalarında sessiz sedasız görevden ayrıldılar ya da alındılar. Böylece ilk başlarda adından sık söz edilen, ama sonraları devre dışı bırakılan YÖK'zede öğretim üyesinin aylar önce bir çay bahçesinde arkadaşlarıyla sohbet ederken yaptığı "kehanet" doğru çıkıyordu: *"Merak etmeyin, birkaç ay sonra İsmail Hakkı Bey de buralarda dolaşmaya başlar."*

Aydınoğlu ve Ülkü'nün ayrılmalarından sonra "Geçici Yazışma Merkezi" de ortadan kalkıyor ve yerine "Kuruluş Hazırlıkları Bürosu" adı altında yeni bir "merkez" oluşturuluyordu. Bu "büro"nun çalışmalarını yürüten kişilerin başında ise, İskandinav modeli sosyal demokrat örgütlenme konusunda uzman olduğu söylenen ve sosyal demokrasi üzerine bir de kitap yazmış bulunan **Halûk Özdalga** ile CHP iktidarı döneminde kurulan TANSA (Tanzim Satış Mağazaları)'ların Genel Müdürlüğü'nü yapmış olan **Bedri Demir** göze çarpıyordu.

Bu "büro"nun çalışmaya başlamasıyla birlikte 23 Ekim-12 Kasım 1984 tarihleri arasında DSP'nin Tüzük Taslağı'ndan partinin başlıca özelliklerini yansıtan özetleri, basın aracılığıyla kamuoyuna duyuruldu. Daha sonra, yaklaşık 125 sayfa olduğu bildirilen program taslağı açıklanmaya başlandı. 1984'ün sona erip 1985'e ulaşıldığı şu günlerde, program taslağının parça parça açıklanması hâlâ sürüyor. Ama henüz DSP'nin ne zaman kurulacağı konusunda bir açıklama bu "büro" tarafından yapılmadı. Gerçi ortada 1985'in Mayıs'ı gibi söylentiler dolaşıyor ama, program taslağının kamuoyuna açıklanan ilk parçasının birinci sayfasında ifade edilen *"Bir yandan basındaki ve kamuoyundaki yankılar, bir yandan da sayısı yirmi bini aşan kurucu adayların görüşleri ışığında, tüzük ve program tasarıları, kurucular kurultayına sunulabilir duruma getirilecektir"* biçimindeki ilkeye uyulacaksa, DSP'nin kuruluşunun ancak 1986 yılı başlarında mümkün olabileceğini söyleyenlerin pek de haksız olmadıkları ortaya çıkıyor.

Bir kısım çevreler ise, DSP'nin bugünkü koşullar sürdükçe hiçbir zaman kurulamayacağını, gerekli niteliklere sahip bir genel başkanın bulunmasının imkânsız olduğunu ve bütün sorunun da aslında "uygun yöneticiler" bulamamaktan kaynaklandığını söylüyorlar.

Bekleyelim görelim, diyenlerin sayısı da epey fazla. Evet, bekleyip görmek gerekiyor. DSP'nin kuruluşu, gerçekten tabandan tavana örgütlenmenin doğurduğu güçlüklerden dolayı mı "yılan hikâyesine" döndü, yoksa sorun "matluba uygun" bir ekip oluşturulamamasından mı kaynaklanıyor... Zaman gösterecek. □

DSP Programı'nda "demokrasi" kavramı

DSP 'demokratikleşmeye hız kazandırabilmek ve gerçek bir demokrasiden söz açabilmek' için 'anlatım ve örgütlenme özgürlüklerinin genişletilmesi' gerektiğini belirtiyor.

AYDIN KÖYMEN

Sözcülerin ifadelerine göre, kuruluş hazırlıkları ileri bir aşamaya varmış olan DSP'nin tüzük taslağından sonra, program taslağı da bölüm bölüm kamuoyuna açıklanıyor. Daktilo ile, yaklaşık 125 sayfa uzunluğunda olacağı belirtilen taslak, "Demokratik Sol", "Demokrasi", "Gelişme", "Devlet", "İnsan ve Toplum" ve "Kurallar" ana başlıkları altında toplanan 6 ana bölümden oluşuyor. Bugüne kadar, "Demokratik Sol" ve "Demokrasi" ana başlıklı 1. ve 2. bölümlerin açıklanması tümüyle tamamlandı. Halen "Gelişme" ana başlığı altında, taslağın ekonomik programa ilişkin bölümlerinin açıklanması sürdürülüyor.

DSP program taslağının en önemli özelliklerinden birisini, yaklaşık 125 daktilo sayfası tutacağı belirtilen metnin 37 sahifelik kısmının "Demokrasi" ana başlığı altında demokratikleşmeye, demokrasi ile bağlı kavramlarına ve demokratik kurumların tanım ve işleyişlerine ilişkin görüşlere ayrılması oluşturuyor. Taslak içinde demokrasiye büyük bir yer ayrılmış olması, bir bakıma DSP'nin kendi kavramsal çerçevesi içinde demokrasi sorunsalına verdiği önemi vurguluyor.

Demokratikleşme

Taslağın "Demokrasi" başlıklı 2. bölümünün "Demokratikleşme" başlıklı alt bölümünün, *"DSP'nin öncelik taşıyan görevi ve işlevi, demokrasiye gerçeklik ve işlerlik kazandırmaktır"* cümlesiyle başlaması ise, sorunlara tanıdığı öncelik ve ağırlık bakımından, DSP program taslağının, öbür siyasal partilerin programlarından farklılaşmasına yol açıyor.

Taslak, demokratikleşmenin en önemli ölçütü olarak anlatım ve örgütlenme özgürlüğünü vurguluyor, *"demokratikleşmeye hız kazandırabilmek ve gerçek bir demokrasiden söz açabilmek"* için *"anlatım ve örgütlenme özgürlüklerinin genişletilmesi"* gerektiğini belirtiyor. *"Düşüncelerini ve duygularını, gözlem ve bilgilerini, sözle, yazıyla ve sanatla açıklayabilen, başkalarına anlata-*

bilen, gelecek kuşaklara aktarabilen ve soru sorup tartışabilen tek yaratık insandır... İnsana özgü bir başka yetenek de, değişik düşüncelere ve inançlara, değişik çıkarlara ve amaçlara göre örgütlenebilmesidir. İnsan toplumunu, 'sürü' denen toplu yaşam biçimlerinden ayıran budur" denilen taslakta, böylece anlatım ve örgütlenme özgürlüklerinin genişletilmesi felsefi düzeyde bir gerekçeye de dayandırılıyor.

Aynı alt bölümde, ekonomik ve sosyal gelişmenin *"yoksul bırakılan ve ezilen toplum kesimlerini"* güçlendireceği ve yeni bir denge arayışına iteceği belirtildikten sonra *"güçlü kesimlerin sosyal yapıda ve dengede gelişmenin kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkan değişim eğilimlerini önlemek ve kendi ayrıcalıklı durumlarını sürdürmek isteyecekleri"* kaydedilerek, hemen ardından şöyle bir değerlendirme yapılıyor: *"Güçlü kesimler, değişimi gerçekleştirebilmenin en etkili araçları olan anlatım ve örgütlenme özgürlüklerini sınırlı tutmaya çalışırlar... Sınırlamayı kamuoyuna veya güvenlikten sorumlu devlet kuruluşlarına haklı gösterebilmek için, bu özgürlükleri bir huzursuzluk ve çatışma etkeni gibi gösterecek tertiplere ve kışkırtmalara girişmekten bile kaçınmazlar."* Böylece taslağı okuyanlar, DSP'nin Türkiye'yi 12 Eylül'e getiren olayları ve 12 Eylül'ü nasıl bir perspektif içinde değerlendirdiğini de -bu gerçekten önemli- öğrenmiş oluyorlar.

Örgütlenme ve Siyasal Katılım

"Demokrasi" ana bölümünün 2. alt bölümü "Örgütlenme ve Siyasal Katılım" başlığını taşıyor. Bu alt bölümde belirgin olarak ortaya çıkan bir gerçek var ki, o da program taslağının demokrasiyi klasik kurumların varlığı ve işlerliği ile sınırlamadığı, hattâ bunların varlığını ve işlerliğini demokrasi için yeterli görmediği. Nitekim bu alt bölümün başlangıç paragrafı aynen şöyle: *"Partiler, seçimler, seçimle oluşan parlamento ve yerel yönetimler, demokrasinin gerekleri arasındadır, ama bunlar demokrasi için yeterli değildir."* Taslak, katılım

> ***"... merkezci yapılı partiler, hep nesnel ölçülere dayandırılması olanaksız 'gözetme'li, 'gözetilme'li kurallar çokluğunun üzerinde yükselir."***

boyutu işin içine katılmadıkça, demokrasi için yeterli koşullardan söz edilemeyeceğini, *"Toplumsal örgütler, partilerle ilişki kuramazlarsa, siyasette ağırlıklarını yeterince duyuramazlar, yönetim ve yasama çalışmalarını gereğince etkileyip denetleyemezler, sonuç olarak da katılımcı ve gerçek demokrasi değil, güçlülerin egemenliğindeki bir 'seçkinler demokrasisi', daha doğrusu, adı 'demokrasi' olsa bile, çağdaş demokrasiyle ilgisi bulunmayan bir rejim ortaya çıkar"* biçimindeki bir paragrafla açık ve net bir şekilde dile getiriyor. Böyle bir demokrasi anlayışının doğal önermeleri ise, gerçekten çok dikkatli bir biçimde ve hiç sektirilmeden sıralanıyor: *"Partiler köylerde örgütlenebilmeli"*, *"sendikalar ve meslek örgütleri partilerle ilişki kurabilmeli"*, *"sendikacılar, meslek kuruluşları üyeleri, üniversite öğretim üyeleri partilere üye olabilmeli"*, *"gençlerin politika ile ilgilenmeleri yasaklanacağı yerde teşvik edilmeli"*dir.

Parti içi demokrasi

DSP program taslağı, *"Politik toplumun sınırlarını genişletmeyi, sivil toplumun politik toplumu seçim dışında sürekli etkilemesini ve denetlemesini sağlayacak mekanizmaları kurmayı amaçlayan DSP, acaba bu amaca ulaşmada kendi yapısı ve işleyişiyle ne ölçüde ve nasıl örnek olacaktır?"* biçiminde bir sorunun sorulabileceğini de öngörüyor. "Demokrasi" ana bölümünün 3. alt bölümü böyle bir sorunun cevaplarına ayrılmış. Ancak işte tam da bu bölümde DSP program taslağı giderek soyutlaşıyor ve soyutlaşmakla da kalmayıp, amaçlanan katılımcı, yaygın demokrasi ile taban tabana zıt, yönetimin keyfiliğine ve otoriterliğine prim veren, parti üyeleri için gerek parti içi ve parti dışı ilişkilerinde tip davranış kuralları belirlemeye çalışan bir parti anlayışı, satırların arasından belirmeye başlıyor. Şöyle ki; *"Partide her üye görevli, yetkili ve sorumlu olacaktır"* (Nasıl? Hangi düzeyde yetkili, kime karşı sorumlu?); *"Tüm üyeler, Demokratik Sol anlayışı geliştirecek yönde, toplumsal ve ekonomik örgütlenme bilincini ve bilgisini yaygınlaştırabilecek biçimde ve ülke ve dünya sorunları üzerinde sürekli eğitileceklerdir"* (Eğiticileri, eğitim programlarını ve üye sayısının yüzbinleri aştığı düşünülürse kimlerin öncelikle eğitileceğini kimler, hangi ölçütlere göre saptayacaklardır?); *"Partinin yönetim birimlerine yapılacak seçimlerde belirli hizmet, başarı ve parti içi eğitim ölçütlerine uygunluk koşulları gözetilecektir"* (Öyleyse her üye her göreve talip olamayacak, parti içinde üyeler hangi görevlere seçilebileceklerine göre bir sınıflandırmaya mı tâbi tutulacaklardır?); *"Genel seçimler ve yerel yönetim seçimleri için adayların belirlenip sıralanmasında da, üyelerin gözlemleri ve değerlendirmeleri başlıca etken olacaktır"* (Acaba tüm üyelerin eşit ve gizli oyla gerçekleştirecekleri bir ön seçim mi, yoksa üyelerin gözlem ve değerlendirmelerinin -ki bu gözlem ve değerlendirmeleri de bir üst kurul gözlem ve değerlendirmeye tâbi tutacaktır- etkin olduğu bir değerlendirme sistemi mi daha demokratik ve öznel müdahalelerden uzak olacaktır?); *"Üyelerin, sosyal ilişkilerinde, Demokratik Sol anlayışın ve doğrultunun gerekli kıldığı davranış kurallarına uymaları gözetilecektir"* (Kim, nasıl, hangi somut, tartışmasız ölçütlere göre bu gözetmeyi gerçekleştirecektir?); *"Demokratik Sol'un öngördüğü toplum yapısı için gereken sosyal güçler dengesi öncelikle parti yapısında gözetilecektir"* (Gerek üyelikte, gerekse yönetim kademelerinde toplumsal sınıflara ve meslek gruplarına kontenjan sınırları mı konacaktır?)

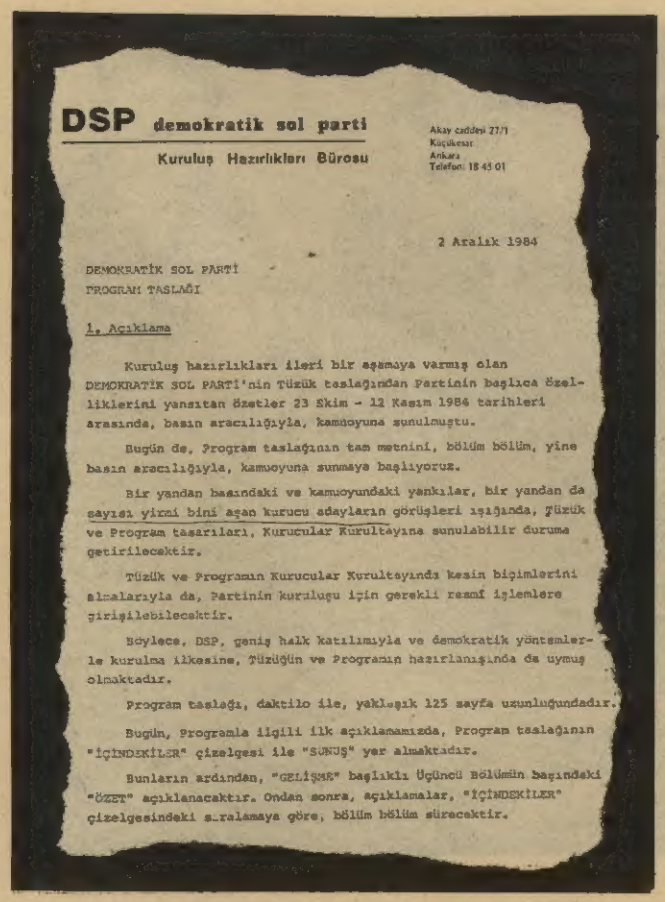

DSP demokratik sol parti
Kuruluş Hazırlıkları Bürosu

Akay caddesi 27/1
Küçükesat
Ankara
Telefon: 18 45 01

2 Aralık 1984

DEMOKRATİK SOL PARTİ
PROGRAM TASLAĞI

1. Açıklama

Kuruluş hazırlıkları ileri bir aşamaya varmış olan DEMOKRATİK SOL PARTİ'nin Tüzük taslağından Partinin başlıca özelliklerini yansıtan özetler 23 Ekim - 12 Kasım 1984 tarihleri arasında, basın aracılığıyla, kamuoyuna sunulmuştu.

Bugün de, Program taslağının tam metnini, bölüm bölüm, yine basın aracılığıyla, kamuoyuna sunmaya başlıyoruz.

Bir yandan basındaki ve kamuoyundaki yankılar, bir yandan da sayısı yirmi bini aşan kurucu adayların görüşleri ışığında, Tüzük ve Program tasarıları, Kurucular Kurultayına sunulabilir duruma getirilecektir.

Tüzük ve Programın Kurucular Kurultayında kesin biçimlerini almalarıyla da, Partinin kuruluşu için gerekli resmî işlemlere girişilebilecektir.

Böylece, DSP, geniş halk katılımıyla ve demokratik yöntemlerle kurulma ilkesine, Tüzüğün ve Programın hazırlanışında da uymuş olmaktadır.

Program taslağı, daktilo ile, yaklaşık 125 sayfa uzunluğundadır.

Bugün, Programla ilgili ilk açıklamamızda, Program taslağının "İÇİNDEKİLER" çizelgesi ile "SUNUŞ" yer almaktadır.

Bunların ardından, "GELİŞME" başlıklı Üçüncü Bölümün başındaki "ÖZET" açıklanacaktır. Ondan sonra, açıklamalar, "İÇİNDEKİLER" çizelgesindeki sıralamaya göre, bölüm bölüm sürecektir.

Yukarıda tırnak içinde verilen DSP program taslağı hükümlerine, parantez içinde yöneltilen soruların cevapları taslakta bulunmuyor. Bu nedenle de bu hükümler, bir kere, soyut kalıyor. Ama asıl önemlisi, hükümlerin büyük bir bölümünün birtakım hususlarda, birtakım daha yetkili üst kurullarda karar verilmesini zorunlu kılıyor olması ve verilecek bu kararların nesnel ölçülerinin saptanmasının olanaksızlığıdır. Unutulmamalıdır ki keyfi ve otoriter, merkezci yapılı partiler, hep nesnel ölçülere dayandırılması olanaksız "gözetme"li, "gözetilme"li kurallar çokluğunun üzerinde yükselirler. Yeterli hizmet görmüş, hizmetlerinde başarılı olmuş ve parti okulunu başarı ile tamamlamış üyelerin görece ayrıcalıklı bir konuma sahip olmaları ise, yalnız ama yalnız sözkonusu partilerin bir özelliğidir.

DSP'nin program taslağını hazırlayanların akıllarına, parti genel merkez yöneticilerinin tüm parti üyelerinin genel ve eşit oyuyla seçilmesi; önemli kararların alınmasında yine tüm partililerin oyuna başvurulması gibi dolaysız demokrasi mekanizmalarını işletmek niye gelmedi biçiminde bir soru şüphesiz pek anlamlı değil. Ama bu tür önermeler taslakta yer alabilseydi, katılımcı demokrasi amacı ile bu amacı gerçekleştirecek ana araç olan partinin yapısı arasındaki çelişkiler, büyük ölçüde giderilebilir ve taslak daha inandırıcı bir görünüm kazanabilirdi.

Seçimler

"Ülkemizde küçük partilerin Millet Meclisi'nde temsil olanağına seçim sistemiyle getirilen sınırlama, büyük sakıncalar doğuracak kadar geniş tutulmuştur." cümlesiyle başlayan, taslağın "Demokrasi" ana bölümünün "Seçimler" başlıklı 4. alt bölümü; *"Demokrasi değişik veya karşıt görüşleri bünyesinde toplayan büyük fakat tutarsız partilerle güçlenemez. Demokrasi her görüşün serbestçe örgütlenebilmesiyle güçlenir. Siyasal örgütlenmeye getirilen yapay sınırlamalar, istenenin tam tersi sonuç verir ve ulusal iradenin parlamentoya ve siyasal yaşama gereğince ve sağlıklı biçimde yansımasını da, iktidarların etkinleşebilmesini de engeller"* diye devam ederek, DSP'nin siyasi temsil hakkı konusunda özenli bir duyarlılığa sahip olduğunu gösteriyor. Ama hemen arkadan gelen cümleden anlaşılıyor ki, taslağı hazırlayanlar, barajsız bir nisbî temsil sisteminden yana da değiller; *"DSP, seçim sisteminde partiler önüne konan aşırı yükseklikteki barajları, sağlıklı bir demokrasi ile bağdaşabilir bir düzeye indirecektir."*

Özgür insan özgür toplum

Taslağın "Demokrasi" başlıklı 2. ana bölümünün 5. alt bölümü, "Özgür İnsan Özgür Toplum" başlığı altında sunuluyor. *"Özgürlük, insanı insan yapan niteliklerin özüdür"* denildikten sonra, çok somut sorunlar karşısında çok somut tutumlar sergileniyor bu alt bölümde. Bunlardan bazıları şöyle:

"— Hukuk düzeni 'düşünce suçu' kavramından arındırılacak.

— Toplumsal örgütlere, her konuda düşünce ve isteklerini açıklama özgürlüğü sağlanacak.

— Yayınlara ve sanat yapıtlarına yargı organlarının kararları dışında yasaklar konabilmesi önlenecek.

— Üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliği güvence altına alınacak.

— Devlet radyo ve televizyonuna, ilgili kamu kuruluşları ve başlıca siyasi partilerle toplumsal örgütlerin dengeli gözetiminde özerklik tanınacak."

Görüldüğü gibi DSP program taslağı, demokrasi açısından çok önemli bazı kısıtlamalar ve demokrasiyle bağdaşmayan düzenlemeler karşısında oldukça özgürlükçü bir tavır sergiliyor. Ancak ilginç bir nokta: görülüyor ki DSP aynen seçim sisteminde olduğu gibi, devlet radyo ve televizyonundan yararlanma konusunda da küçük siyasi partilere karşı eşitlikçi bir tavırla yaklaşmıyor.

Demokrasiyi yaşatabilmek

DSP program taslağının "Demokrasi" ana bölümünün en önemli kısmını "Demokrasiyi Yaşatabilmek ve Demokrasiyle Yaşayabilmek" başlıklı 6. alt bölüm oluşturuyor. Çünkü bu alt bölümde, bazı gelişme yolundaki ülkelerde demokrasinin yaşatılamaması ve sık sık askerî müdahalelerle karşılaşılması gibi çok kritik bir konu üzerinde oldukça kesin yargılarda bulunuluyor.

Taslağın bu alt bölümünde *"azgelişmiş veya gelişme sürecindeki ülkelerde, demokratikleşme sürecinde karşı karşıya bulunulan başlıca sorunun askerî yönetimler olduğu"* saptanıyor ve *"siyasetle askerliğin, özellikle demokrasilerde bağdaşmaz oldukları"* belirtildikten sonra, bu ülkelerde *"silahlı kuvvetlerin yönetime geldikleri zaman, doğaları gereği dış düşmana karşı uyguladıkları siyasal ve sosyal yaşamı sarsıcı nitelikte önlemleri 'iç düşmana' karşı da uyguladıkları ve bunun istenmeyen sonuçlar doğurduğu"* söyleniyor.

"Acaba bu ülkelerde silahlı kuvvetler neden yönetime el koyar?" sorusuna ise şu cevaplar veriliyor:

"— Bu ülkelerde bunalımın ve iç güvenlik sorunlarının ağırlaştığı dönemlerde silahlı kuvvetlere iç güvenlik görevleri ve siyasal işlev yüklenmesi gelenekleşmiştir.

— Askerî veya yarı-askerî bir yönetim altında, o ülkenin, uluslararası alanda kendinden beklenen görevleri daha iyi yapabileceğini sanan kimi müttefik veya 'dost' devletler, benzer tertiplere katkıda bulunmaktadırlar.

— Bunalım dönemlerinde daha çok sorumluluk göstermeleri, uzlaşma, dayanışma ve işbirliği içine girmeleri gereken siyasal güçler, toplumsal örgütler, kamu kuruluşları ve genel olarak toplum, tam tersine, nasıl olsa bunalım bir noktaya varınca ordu duruma el koyar ve bir çözüm getirir beklentisi içine girmektedirler ve üzerlerine düşen görevleri ve sorumlulukları büsbütün savsaklamaktadırlar."

"Türkiye'de Atatürk, Cumhuriyet'i kurarken ve demokrasi yolunda yeni adımlar atmaya başlarken, siyasetle askerliğin ilişkisini kestiğini" belirten DSP program taslağının hazırlayıcıları, yukarıdaki tespitleri yaparken, o tür azgelişmiş ülkelerde çok önemli olan temel bir tartışmayı da gündeme getirerek, Türkiye dışındaki azgelişmiş ülkelerin sorunları karşısında da ne denli duyarlı olduklarını gösteriyorlar. Evet, acaba o ülkelerde, toplum mu silahlı kuvvetleri yönetime el koymaya zorluyor, yoksa silahlı kuvvetler mi kendinden kaynaklanan bir geleneğin sürdürücüsü oluyor? □

Küçük Özdağlar'ı Özal yarattı

Belki asıl sorun bir yolsuzluğun üstüne gitmek değil de, yolsuzluğun genel kural olduğu bir ortamda daha geniş ve büyük hedefler için yolsuzluğun kullanılması.

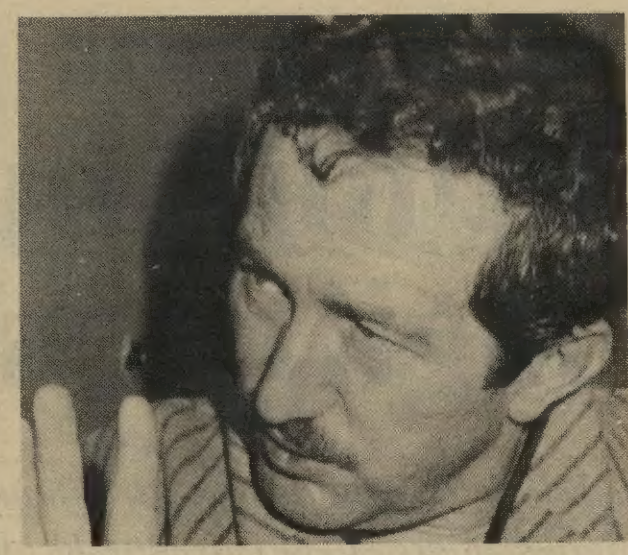

S. BİLDİRİCİ/Y. EKMEKÇİ

Güvendiğimiz Özdağlar'a kar yağması olayı iyiden iyiye polisiye bir havaya büründü. "Özdağlar aldı mı?" "Mengenecioğlu verdi mi?" sorularının ardında, bütün bu polisiye gerilimlerle hiç ilgisi olmayan bir biçimde, Türkiye'de politikanın ne olduğu, nasıl yapıldığı gerçekliği yatıyor. Bir bakıma olayda şaşırtıcı çok şey var, bir bakıma şaşılacak hiçbir şey yok. Özdağlar olayı bir perdeyi biraz araladı: o aralıktan bakacak mıyız, bakabilecek miyiz? Bakınca gördüklerimizden ödümüz kopacağı için, hiç bakmamayı mı tercih edeceğiz yoksa?

Türkiye'nin sosyo-politik yapısında ekonomi hiçbir zaman politikadan bağımsızlaşamamıştır. Filan yerde, bir açık hava gazinosu olarak işletilmeye yatkın bir yer mi var? Bu yeri kimin işleteceği, son analizde kimin başbakan olduğuna bağlıdır. Elbette bu yerin kararını başbakan vereceği için değil, ama başbakanın başkanı olduğu politik yapının hiyerarşisi bu gibi olayların büyük bir kısmında belirleyici olduğu için.

Türkiye'de politikanın kötü, politikacıların yoz olduğu her zaman söylenegelmiştir. Karikatürlerde, politik yergi yapan tiyatro oyunlarında vb. farklı, silindir şapkalı ya da dangıl dungul köylü tipinde "kötü politikacı"lar gösterilmiştir. Özellikle son dönemde politika topluma bir tür günah olarak sunulmuştur. Bu teşhislerde bir doğruluk payı vardır belki, ama bunun alternatifi nedir? Son otuz küsur yıllık "politikacı" tipinin alternatifi "tek-parti" döneminin "idareci"si midir, örneğin? Başka bir söyleyişle, politik **yapılanma**, politikanın her türlü toplumsal ilişki içinde gördüğü **işlev**, politikanın her türlü olay karşısında taşıdığı **belirleyicilik** değişmezse, bir tip politikacının yerine başkasının konması neyi değiştirir?

"Kapalı kapılar ardında" gibi klişeleri sık sık kullanırız. Bu "kapalı kapılar" bu tip bir politik yapılanmanın kaçınılmaz sonucudur, onun vazgeçilmez bir parçasıdır. Sorunun çözümü de tektir: her düzeyde denetime açık bir yapı oluşturmak. Şüphesiz ki, bunu gerçekleştirmek, söylemekten çok daha güç. Ama özellikle son dönemin getirdiği yapılara bakıldığında, gidişin tam tersine olduğunu görüyoruz. Aşağıdan yukarıya her türlü eleştirinin, protestonun engellenmesi, "anarşiyi önlemek" gibi bir gerekçeyle de yapılsa, sonunda politik kadroların **her türlü** davranışını halkın **her türlü** eleştirisine karşı korur. Seçimin dört değil de beş yılda bir yapılması, halkın politik kadrolar üzerindeki denetimini biraz daha zayıflatır. Örnekleri uzun uzun sıralamaya gerek yok. Son yılların bütün uygulamaları tepeden aşağıya yönetimi kolaylaştırmış, koruma altına almış, meşrulaştırmış, dolayısıyla sorumsuzlaşmasına, keyfîleşmesine imkân vermiştir.

Şimdi ciddi bir olay var. Tarihimizde ilk kez bir başbakan bir bakanın yolsuzluk yaptığını iddia ediyor. İlk kez bir iktidar partisi milletvekilleri kendi bakanları için soruşturma talep ediyor. Bu kadarı olumlu görünebilir: "iyi ya, demek ki nihayet yolsuzlukların üstüne tarafsız bir biçimde gidiliyor" denebilir. Ama iş bu kadar mı? Yoksa, anlatmaya çalıştığımız politik kapalılık ardında başka hesaplar, hesaplaşmalar mı var? Ve görülen, bir buzdağı misali, görülemeyenin onda biri mi?

Belki ortada çok daha sansasyonel suiistimaller vardı. Belki Özdağlar, bir hesaplaşma içinde çok önemli olduğundan değil, karşı tarafı zor durumda bırakmak için feda edildi. Belki asıl sorun **bir** yolsuzluğun üstüne gitmek değil de, yolsuzluğun genel kural olduğu bir ortamda daha geniş ve büyük hedefler için yolsuzluğun kullanılması.

Böyle bir yığın "spekülatif" soru sorulabilir, çünkü aslında hiçbir şey bilmiyoruz, hiçbir şeyden gerçekten haberdar değiliz. Öğrenmemizi sağlayacak hiçbir somut mekanizma yok. Daha doğrusu, öğrenme hakkımız yok. Toplum, bütün bu olayların dışında olmakla yükümlü.

Tek çözüm demokrasi

Politik kadrolar, bakanlar, milletvekilleri, her düzeyden yetkililer, nüfuzlular, ülkemizde varolan koşullarda yolsuzluk yapabilirler. Şimdiye kadar yapmışlardır, bundan sonra da yapmamaları için bir neden yoktur; çünkü son yılların yasal değişiklikleri bunu güçleştirmemiş, iktidarı tekelleştirerek, toplum tarafından izlenmesini imkânsızlaştırarak, kolaylaştırmıştır. Denetimi kim yerine getirecektir bu durumda? "Politika üstü" yapılar mı kuracağız bunun için? Onların "yozlaşmazlığının" garantisi nedir? Böyle bir şeyin örneğini de görmüş değiliz Türkiye'de. Başka pek çok sorun gibi yolsuzluğun da tek çözümü **demokrasidir**; politik ilişkilerin **saydamlaşmasıdır**. Halk görebilmeli olanları, gördüğünü dile getirebilmeli, eleştirebilmeli. Bir toplumda, toplumun kendisinden başka hakem olamaz. Toplum adına denetim yapma iddiasıyla ortaya çıkan hiçbir kişi ya da kurul, kendisi de çok açık bir denetime tâbi değilse, ancak toplumun bir türevi olan dürüstlüğe sahip olamaz ve vekalet edemez. □

İsmi karışanlar

Turgut Özal (İşbitirici Başbakan)

İsmail Özdağlar (Parlak bir geçmişe sahip olan eski Devlet Bakanı. Kapatılan MSP'ye yakınlığı ile tanınıyor.)
Uğur Mengenecioğlu (1980'den sonra yıldızı parlayan armatör)
Nuri Cerrahoğlu (Tecrübeli armatör, Özal'ların aile dostu)
Adnan Kahveci (Özal'ın en önemli prensi)
Halil Şıvgın (ANAP içinde Türk-İslâm sentezi eğiliminin baştemsilcisi)
Turgut Sunalp (MDP Genel Başkan'ı, emekli orgeneral)
Turgay Beltan (DİTAŞ'ın Genel Müdürü, emekli Amiral)
Necati Tümer (UM Holding ve Um Denizcilik'in ortaklarından emekli asker)
Enver Toprak (UM Denizcilik'in ortaklarından, Bülend Ulusu'nun sınıf arkadaşı, emekli albay)
Aytekin Ozan (UM Holding ve UM Denizcilik'in ortaklarından, avukat)
Ferudun Doğu (UM Denizcilik'in ortaklarından)
Nijat Enen (UM Denizcilik'in Genel Müdürü, emekli asker)
Kemal Sevindik (UM Denizcilik'in Genel Müdür Yardımcıları'ndan, emekli kurmak albay. Mengenecioğlu'nun deniz taşımacılığı ile ilgili şikayetlerini devlet katına iletti.)
Doğancan Akyürek (ANAP saymanı, Cerrahoğlu şirketinin eski Genel Müdürü)
Nurullah Kaymak: (Özdağlar'ın kayınpederi. Eğer verildiyse rüşveti alan kişi)

Cevaplanmayan sorular

1. Olayda adı geçen firmalar seçimlerde partilere ne kadar yardım yaptılar?
2. Hükümetin İran'dan daha fazla petrol ithal etme kararından niye yalnızca Cerrahoğlu firmasının haberi oldu?

3. Soruşturma gerekçesine göre UM Denizcilik hem rüşvet verdi, menfaat sağladı, hem de ihbar etti. Niçin?
4. İstifa açıklaması ile yolsuzluk açıklaması arasında geçen 10 saatte neler oldu?

5. Soruşturma önergesinin gerekçesi bildirilmeden açıklanmasının nedeni?
6. Gerekçe için neden gecikildi?
7. Teybin yerleştirmesinden Özal'ın haberi var mıydı?
8. Uğur Mengenecioğlu rüşvet verdi mi, vermedi mi?
9. Teyp bandından başka delil var mı?
10. Cerrahoğlu ile anlaşma yapıldığı tarihte navlun gerçekten 15 dolar mıydı?

11. Gerekçede görevden alınacağı söylenen bürokratlar kimlerdir?
12. Özal neden önce "bu olay bize güç kattı", sonra da, "bizi devirmek istiyorlar" dedi?
13. UM Denizcilik'in son dönemde hızla büyümesinde kimler rol aldı?
14. MDP Genel Başkanı Turgut Sunalp'in elindeki yolsuzlukla ilgili dosyanın içeriği nedir?
15. Turgut Sunalp Aralık ayında niçin Cerrahoğlu ve Mengenecioğlu ile görüştü?
16. Büyük tonajlı tankerlerin İpraş'a yanaşamamalarından dolayı Mengenecioğlu ve Cerrahoğlu firmalarına günlüğü 20 bin dolardan kaç TL.'sı ödenmiştir?
17. Özal, Şıvgın'ı önerge sahipliğinden neden aldı?
18. Biri 8.7 milyon, diğeri 11 milyon dolara alındığı iddia edilen 400 bin tonluk iki tankerin o tarihteki gerçek fiyatı neydi?
19. Mengenecioğlu Özal'la görüştü mü?

Halkçı Parti:
Kimlik bunalımı değil, post kavgası

"HP'de 'sosyal demokrasi' konusunda değişik yaklaşımların aynı çatı altında bir arada olması, kaçınılmaz olarak huzursuzluğun kaynağını oluşturuyor."

SERPİL BİLDİRİCİ

Halkçı Parti'de kurulduğu günden bu yana, kıyasıya bir mücadele sürüp gidiyor. "Sosyal demokrat" bir kartvizitle kamuoyuna sunulan ana muhalefet partisi içinde, "sosyal demokrasi" ve "sosyal demokrat bir ana muhalefet partisinin görevleri"ne ilişkin değişik yaklaşımlar bulunuyor. Ve bu değişik yaklaşımların aynı çatı altında birarada olması, kaçınılmaz olarak huzursuzluğun kaynağını oluşturuyor. Ancak HP içinde yaşanan son olayları, "farklı yaklaşımlar" çerçevesinde değerlendirmek mümkün değil. Ana muhalefet partisindeki son gelişmelere bir isim vermek gerekirse, buna kimlik bunalımı değil, olsa olsa "post kavgası" denebilir.

HP içinde şu anda üç ayrı grup bulunuyor. Ancak bu gruplar içinde de değişik görüşler, tepkiler ve yaklaşımlar var.

Genel Merkezciler

Geçtiğimiz yılın son aylarında yönetimi ele geçiren "Genel Merkezciler" Halkçı Parti'nin bugününden son derece memnun. Ana muhalefet partisinin eninde sonunda yaşanacak bir siyasi bunalım anında iktidara bulaşacağını düşünen **Genel Merkezciler**'in son derece ilgi çekici tespitleri de var. Grup, HP Meclis Grubu içinde kulaktan kulağa dolaştırıyor bu tespitini:

"Bundan sonraki seçimler yine olağanüstü koşullarda gerçekleşecek ve vetolar olacak. Parlamentoda grubu olduğu için solda en şanslı parti biziz."

Böyle bir iddianın ciddiyeti bir yana, Halkçı Parti'nin bugünkü stratejisini tüm başarısızlıklara rağmen inatla sürdürmesi için bir "neden" olarak ortaya atılması hayret verici. Zaten bu tür iddialarla yönetimi uzun süre ellerinde tutamayacağını anlayan **Günseli Özkaya** ve **Yılmaz Hastürk** de parti içindeki başka gruplarla ilişki kurmaya çabalıyorlar. Kendisinin genel başkanlığına dokunmayan her türlü çözümü benimseyen Genel Başkan **Calp** ise, iki "yakın adamının" memnuniyetsizliklerinden dolayı, yeni çözümler aramaya zorlanıyor.

Ana muhalefet partisinin yönetimini elinde bulunduran Genel Merkezciler ANAP yerine, **Aydın Güven Gürkan**'ın da içinde bulunduğu "Demokratik Sol" gruba karşı muhalefet etmeyi yeğliyorlar. Geçtiğimiz yılın son ayında yayınladıkları bildiri ile, demokratik solcuları "yolsuzluk" yapmakla suçlayan Genel Merkezciler'e göre, *"Demokratik sol grup, ideolojik kavga görüntüsü altında, siyasi ve hukuki suçlarını örtbas etmeye çalışıyor."*

Üçüncü Dünyacılar

Orta Yolcular ya da öbür isimleriyle **Üçüncü Dünyacılar** partinin en karmaşık grubu. Tek ortak noktaları, son gelişmeler öncesine kadar Calp'in yanında tavır almak olan Üçüncü Dünyacılar arasında, *"HP içindeki tüm anlaşmazlıkların giderilmesi ve tek bir vücut haline gelinmesi gerektiğini"* düşünenler var. Grup'taki ikinci görüş ise, muhalefet görevinin sosyal demokrasinin ilkeleri içinde Calp ve bu yönetimle yürütülemeyeceği biçiminde. Calp'in, Aydın Güven Gürkan ve arkadaşlarını parti yönetiminden tasfiye etmek amacıyla başlattığı hareket sırasında, çeşitli vaadlerde bulunduğu, ancak yönetim ele geçirilince "koltuksuz" kalan küçük bir grup partili de, Üçüncü Dünyacılar'ın içinde yer alıyor. Üçüncü Dünyacılar, kaynağını birleştirici fonksiyonlarından alacak etkin bir güç oluşturmaya çalışıyorlar. Bu amaçlarını açıklayan bir bildiri de yayınladılar. Ancak, bildirinin amacı başlangıçta kendilerine farklı bir biçimde sunulduğu için "demokratik sol"da yer alan bazı partililer asıl metni görünce, imzalarını çektiler ve girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı.

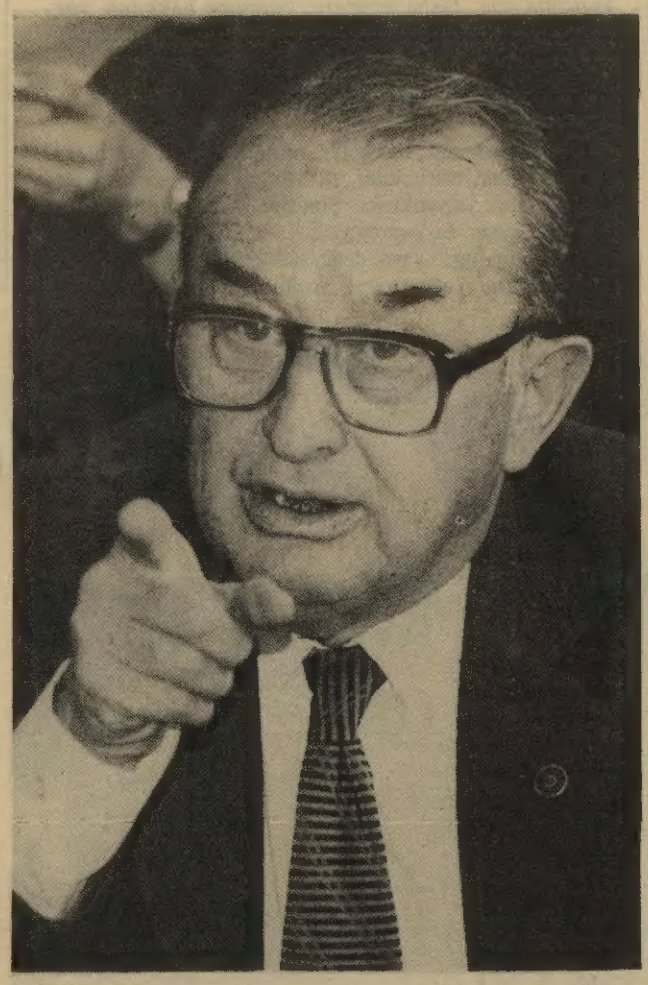

Necdet Calp

Partinin taze kanı: Çağlar Kırçak

Halkçı Parti'deki üç grubun dışında, partiye taze kan olarak katılan bir de **Çağlar Kırçak** ve arkadaşları var. Kırçak'ın partiyle ilk tanışması aylar öncesine dayanıyor. Yerel seçimlerin hemen sonrasında, Calp'in genel başkanlığından memnun olmayan bir grup genç milletvekili, Kırçak'ın genel başkan olması için bazı temaslarda bulunuyor. Kırçak ve genç milletvekillerinin teması HP'li **Yüksel İçbilen** tarafından tesadüfen öğrenilince, buluşma İçbilen ve Kırçak'ın kavgasıyla sonuçlanıyor. Olayın ardından, Calp'e partide genel başkan arayışlarının olduğu ve kendisine çeki düzen vermesi gerektiği söyleniyor.

Kırçak, başarısızlıkla sonuçlanan bu girişim sonrasında, HP ile "iyi ilişkiler" kurma çabalarını sürdürüyor. Kırçak'ın iddiasına göre, genel sekreterlik görevinden alınmadan hemen önce Aydın Güven Gürkan, Kırçak ve arkadaşlarının partiye girmelerine yeşil ışık yakıyor. Gürkan'dan gelen bir teklifle yapılan toplantıda ilkeler üzerinde anlaşılıyor. Ancak bu olayın hemen ardından, Gürkan'ın elinden bütün yetkileri alınınca, Demokratik Solcular, Kırçak'ın iddiasına göre kendisi aleyhine bir kampanya başlatıyorlar. Kırçak, tüm bu gelişmeleri Gürkan'ın HP içinde üçüncü bir güç oluşmasından korkmasına dayandırıyor. Ancak olayın bir de Gürkan tarafı var. Gürkan'a yakın çevreler, olayların Kırçak'ın ifadesinin tam aksi yönde geliştiğini savunuyor. Gürkan, başından beri Kırçak'ın koltuk kavgası verdiğini düşünerek, partiye alınması konusunda da hep olumsuz tavır alıyor.

Çağlar Kırçak, HP saflarına katılmakla birlikte, HP'nin bugünkü durumundan son derece umutsuz. Bazı partililerin değerlendirmelerine göre Çağlar Kırçak, HP'nin büyük illerdeki örgütlerini yeniden örgütleyerek yepyeni bir HP yaratmaya çalışıyor. Türk solunun bir gün mutlaka bir birleşme masasına oturacağına inanan Kırçak, o gün geldiğinde yeni HP'nin belkemiği olarak bir pazarlık gücüne sahip olacağını umuyor.

Kırçak ve arkadaşlarının HP'ye girmesinin yarattığı en önemli sonuçlardan biri de hiç kuşkusuz, Demokratik Sol gruba yeni bir muhalefet odağının oluşması. Dedia eden Çağlar Kırçak, kara çalmakta Genel Merkezciler'den aşağı kalmıyor. Kırçak'a göre, kendilerinden olmayan herkesi "düşman" kabul eden Demokratik Solcular'ın öncelikle kendi içlerindeki "mazisi karanlık" arkadaşlar konusunu ele almaları gerekiyor.

HP'nin günah keçisi Demokratik Solcular

HP'de özgün bir demokratik sol hareket oluşturmayı amaçlayan Demokratik Solcular'ın sayısı bir hayli ka-

Gürkan Ekibi'yle Calp Ekibi arasında ipler 5 Ekim 1984'te yapılan Genişletilmiş Ku.ucular Kurulu Toplantısı'nda koptu.

barık. Ancak, onlar arasında da tam bir görüş birliği yok. Grup içindeki bazı HP'liler Gürkan'ın genel başkanlığa aday olmasının tepeden inme bir biçimde empoze edilmeye çalışılmasını eleştiriyorlar. Bu nedenle de Gürkan'ın genel başkanlığına karşı olumsuz tavır alıyorlar. Ancak bu görüş ayrılığı şu anda ciddi bir sorun oluşturmuyor. Demokratik Solcular'ın şu andaki en önemli sorunu Halkçı Parti içindeki kavgayı bir türlü ideolojik düzeye getirememek. Genel Merkezciler'in ısrarla kavgayı seviyesizleştirmeye çalışmasından yakınan Demokratik Solcular, HP'nin geleceği konusunda son derece karamsar.

Aydın Güven Gürkan, hareketin yayınladığı son bildirinin altından *"Rahşan Hanımı başkan yapacakları söylentisinin"* çıkarılmasını üzüntüyle karşılıyor. HP'ye yakın çevrelere göre, bu iddiayı ortaya atan kişi Yılmaz Hastürk. Hastürk, Çağlar Kırçak'a yakınlığı bilinen bir gazetecinin yanında, yarı şaka bir ifade ile Demokratik Solcular'ın **Rahşan Ecevit**'i genel başkan yapacaklarını söyleyince, iddia "olay" haline geliyor. Ve Rahşan Ecevit'in açıklamasıyla son buluyor.

Aydın Güven Gürkan

Bir başka görüşe göre de, Gürkan'ın karamsarlığının altında yatan en önemli neden de Rahşan Ecevit'in açıklaması. Gürkan, bu açıklamayla birlikte, ileride desteğini almayı düşündüğü bir kesimi yitirdiği için "umutsuz".

Halkçı Parti'nin parlamentodaki grubunun 42'si Demokratik Sol, 39'u Genel Merkezciler, 34'ü ise Orta Yolcular'la birlikte tavır alıyor. Ancak bu sayılar, önümüzdeki günlerde değişebilir. Çünkü gruplar içinde bir kemikleşme şu anda söz konusu değil. Hiç kuşkusuz Halkçı Parti'nin geleceğini gruplar arasındaki geçişler belirleyecek. Halkçı Parti'deki gelişmeleri yakından izleyenler bu geçişlerin Demokratik Sol grubun lehine olacağı görüşünde. Ve en yakın ihtimalin, Orta Yolcular'la, Demokratik Solcular'ın biraraya gelerek, yönetimi tasfiye etmesi olduğu iddia ediliyor.

Bütçe görüşmelerinde komedi

Her şey bir yana, ana muhalefet partisinin darmadağınık hali en fazla iktidar partisine yarıyor. O kadar ki, iktidar partililer, Meclis'teki muhalefet yokluğunu, sergiledikleri şovlarla açık bir biçimde eleştiriyorlar. Halkçı Partili'ler, bütçe görüşmeleri sırasında kimin ne kadar, nerede konuşacağını tartışırken, ANAP milletvekillerinden **Nevzat Yağcı**, bütçenin aleyhinde konuşmaya talip oluyor. Meclis Başkanlığı Yağcı'ya aleyhte konuşursa, evet oyu veremeyeceğini hatırlatınca Yağcı şu cevabı veriyor:

"Ne yapayım arkadaşlar? Bütçe aleyhinde muhalefet konuşmayınca, bari ben konuşayım demiştim."

İktidarın bile rahatsızlığına yol açan bu etkisizlik, HP'nin konumunu ve düşüncesini saptayıp berraklaştırmasıyla acaba aşılabilecek mi? □

Yılmaz Hastürk:
Anayasa çerçevesinde muhalefet yapıyoruz

— Sayın Hastürk, Halkçı Parti'de yaşanan son olayları nasıl değerlendiriyorsunuz?

— Parti içi demokrasi, belirli kurallarla uygulanan siyasi haklarla oluşur. Eğer parti içi demokrasi adına, ortaya konulan eylemler bu kuralları aşar ise, bunun adına parti içi demokrasi denilemez. Kuralları partilerin tüzükleri, programları ve siyasi partiler yasası kayıtlar. Bu kayıtlar içinde olmayan davranış ve görüşleri değerlendirmenin de belirli kuralları vardır. Bu kurallar belirli siyasal sonuçlar doğurur. Arkadaşlarımızın partinin esenliği için ortaya koyduğu değerleri takdirle karşılar, bu noktaya varılması yönünde yönetim olarak tüm çabamızı sarfederiz. Şu anda 9 ilde ve 291 ilçede kongreleri tamamlamış ve yönetimleri seçilenlere devretmiş bulunuyoruz. Bu demokratikleşme yönünde samimi inancımızın ciddi bir sonucudur...

— Kongreleri Genel Merkez'den yana olan adayların kazanması için ön çalışmalar yaptığınız söyleniyor. Sonuçları önceden tasarlanan kongrelerle demokratikleşme süreci nasıl yaşanabilir ki?

— Böyle bir söylentinin varlığını ilk kez sizden duydum. Şimdi bakın, hiçbir aksama, duraksama olmadan kongreler devam ediyor. İlçe kongrelerinin tamamlanmasını bekliyoruz. Bazı illerin kongreleri ilçe kongreleri tamamlanmadığından yapılamıyor. Bazı illerden gelen arkadaşlarımız ilçe kongrelerinin tamamlanmasını beklemeden il kongrelerinin yapılmasını istiyor. Mesela, Havza kongresi yapılmadan il kongresinin yapılmasını istiyorlar. Havza ilçesinden gelecek delegeler il kongresinde oy kullanmasın mı? Kongrelerimiz hiçbir aksama olmadan yapılıyor.

— Partiden disiplin cezaları vererek bir süre için tasfiye ettiğiniz muhalefet hareketi var. Bu hareketi nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu tasfiye hareketi sizce parti içi demokrasiyle bağdaşıyor mu?

— Hür iradenin beyanı ile partili olan kişi partinin temel görüşü ve programı ile partiye bağlıdır. Eğer partinin temel görüş ve programı ile kişisel görüşü arasında fark olur ise, bu farklılık onun kişisel görüşü olur. Eğer kişisel görüş farklılıkları aynı doğrultuda ve demokratik kurallar içinde ağırlık kazanıyor ise, bu değerlendirme kurultayda yapılır. Ve parti programı, ihtiyaç duyuluyor ise tüzüğü ve temel görüşü üzerinde yeni oluşumlar yoğunlaştırılır. Bu bir yenilenme hareketidir. Ve çözüm platformu kurultaydır. Böyle bir demokratik evre tamamlanmadan görüş farklılıkları ortaya getirilir ise ve bu farklılıklar partinin ilke, program ve tüzüğüne aykırılık taşıyor ise, bunun değerlendirilme şekli de farklı olur.

— Sizce bu hareket, program ve tüzüğü benimsemekle birlikte, parti içinde bu program ve tüzüğün farklı algılanması sonucu ortaya çıkmış olamaz mı? Örneğin, sosyal demokrat bir parti olmaya "evet" ama, sosyal demokrat bir partinin işleyişi, parti faaliyetlerinin nasıl olması gerektiği konusunda anlaşmazlık gibi.

— Partimizin programı kişisel yorumlanamayacak kadar açık ve nettir. Altı temel ilkeye dayalıdır. Parti politikamızda siyasi platform bu altı temel ilke üzerine inşa edilmiştir. Atatürk'ten intikal eden bu altı ilkenin temel felsefesi topluma malolmuştur. Kişisel yorumlanması doğru olmaz. Toplumun altı ilke üzerine yorumu açık ve nettir. Sosyal demokrasi anlayışımız bu yorumun içerisindedir. Yeni yorumlamalar önerenlerin, bu yorumları kurultaya getirmeleri gerekir. Bunun dışındaki davranışların değerlendirilmesini kamuoyuna bırakıyorum.

— Merkez Karar ve Yönetim Kurulu toplantısı sonunda yayınladığınız bildiride muhalefet kanadındaki arkadaşlarınızın, ideolojik bir çatışma varmış gibi bir hava yarattıklarını, oysa böyle bir çatışma olmadığını belirtmiş ve bu arkadaşlarınızı "siyasi ve hukuki hatalar yapmakla" suçlamışsınız.

— Kişilere bağlı politika oluşturulmaz. İlkelere bağlı politika oluşturulur. İlkelerin oluşacağı yer de kurultaydır. Halkçı Parti'nin Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullara bağımlı olarak çizdiği bir sosyal demokrat çerçeve vardır. Kamuoyuna kendini bu çerçeve içinde tanıtmış ve oy almıştır. Şimdi bu çerçevenin daraltılmasına ve genişletilmesine karar verilecek yer kurultaydır. Kişilerin kararlarıyla böyle bir değişikliğe gidilemez.

— Peki Sayın Hastürk, sizce Halkçı Parti, sosyal demokratlık iddiası olan bir ana muhalefet partisi olarak, muhalefet görevini gerektiği gibi yerine getiriyor mu?

— Türkiye'nin yeni bir anayasası vardır. Bu anayasa çerçevesinde muhalefet yapılmaktadır. Bir anayasa değişikliği önermek için erken olduğunu düşünüyorum. Sık sık üzerinde durduğum bir konu olduğu için, aynı örneği vereceğim; işçi hakları sorunu. Halkçı Partili milletvekillerinin bu tür konularda yapması gereken şeyler vardır. Eğer büyük şeyler söylerseniz, herkes alkış tutuyor. Anayasa değişsin falan gibi. Bugüne kadar muhalefet eden arkadaşlardan kaç tanesi, kaç kere Meclis'te gündem dışı konuşma yapmış, önerge vermiştir? Koskoca bütçe geçti Meclis'ten. Oysa bizim arkadaşlarımızın sosyal demokrat ilkeler çerçevesindeki girişimleri vardır, sayabilirim. ABD-Türkiye ilişkilerinin değerlendirilmesi için önerge verdim. Ermeni meselesi gündeme geldiğinde, Kızılderililer'in katli ve zencilere yapılan baskı konusunu gündeme getirdim. Böyle aksaklıkların üzerine gidebiliriz. Ama bazıları tarafından küçük meseleler olarak değerlendiriliyor. Onlar büyük meselelerle uğraşıyorlar. □

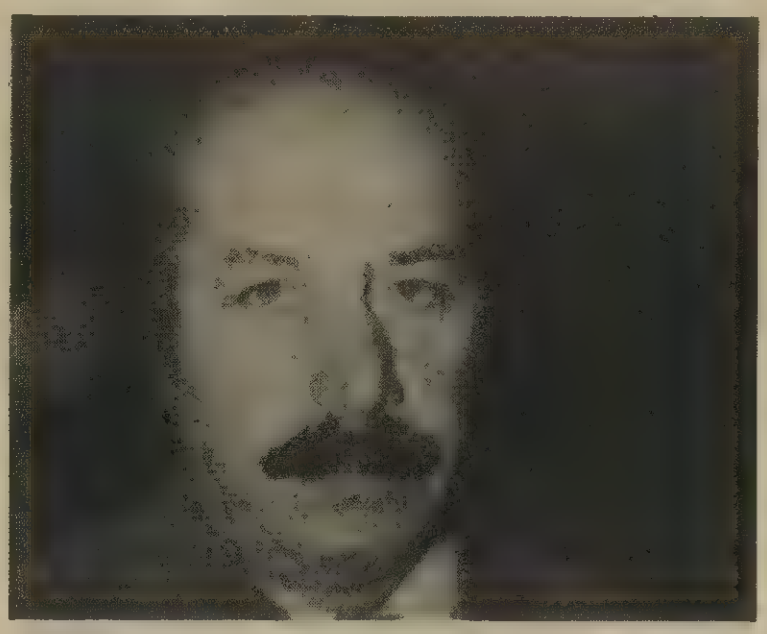

"Halkçı Parti'nin Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullara bağımlı olarak çizdiği bir sosyal demokrat çerçeve vardır. Şimdi çerçevenin daraltılmasına ve genişletilmesine karar verecek yer kurultaydır.

SERPİL BİLDİRİCİ

Bir haftada "medeni kanun" hazırlanır ama...

"Ben size bir ayda büyük bir kanun, devletin kanun-u medenîsini bile getirebilirim. Ne yaparım? Alman veya İsviçre Kanun-u Medenîsini tercüme ettirerek heyet-i aliyyenize takdim edebilirim. Lâkin ona Türkiye kanunu denilmez. Muhterem Saraçoğlu Şükrü Bey'in tabiri veçhile Türk'ün ruhundan doğan kanun denilmez. Alman veya İsviçre Kanunu denilir."

Yıl 1924. Zamanın Adliye Vekili **Seyyit Bey,** hilafetin kaldırılması ile ilgili söylevinde, yasaların başka ülkelerden çeviri usulüyle alınmasına bu sözlerle karşı çıkıyormuş.

Yıl 1926. Eski Mecelle'yi gözden geçirerek Türk Medeni Kanunu'nu meydana getirecek olan komisyonun yavaş çalışması nedeniyle; veya Prof.Dr. **Muammer Aksoy**'un bugünkü yorumuna göre daha köklü bir nedenle, *"şeriat esasına dayanan bir hukukun bir sınırdan öteye modernleştirilmesi mümkün olmadığı için"*, Türk toplumunu Batılılaştırma yolunda 900 küsur maddelik bir adım atılarak *çeviri* Medeni Kanun kabul edilmiş. Çevirinin orijinali: İsviçre Medeni Kanunu. İsviçre Medeni Kanunu'nun seçilmesinin nedenlerini Aksoy kendisiyle yaptığımız görüşmede anlattı.

Ömer Lütfi Barkan'ın 1975'de yaptığı yoruma göre, *"laik ve çağdaş bir devlet kurma yolundaki şiddetli ihtiyaç"* bu kanunun kabul edilmesindeki "aceleciliği" haklı çıkarıyor. Gerçekten de, aile ilişkilerinden ticari faaliyetlere, gündelik yaşama kadar toplumumuzu 58 yıldır bu Medeni Kanun etkiliyor ve belirliyor.

Ama *"bu iş böyle olmaz"* diyen Seyyit Bey'in de tamamen haksız çıktığı söylenemez. Çünkü:

"... medeni hukuk kurallarıyla insan münasebetlerini yüzde yüz etkilemek mümkün değildir, bunu bilelim. Ve etkileyememişizdir. Bizde öyle birtakım sosyal müesseseler var ki, hukuk kurallarının tesis ettiği müesseselerin yerini alıyor. Toplumumuzun bir bakıma kuvveti bu."

Bunu söyleyen de Prof.Dr. **Sulhi Dönmezer.** Yıl 1975, Medeni Kanun'un 50. yıldönümü.

Gene 1975'de, ünlü avukat **Mehmet Ali Sebük**'ün şu sözleri, başka bir eleştiri konumunu yansıtıyor:

"Bana Fransa'da sordular. Siz niçin hâlâ İsviçre medeni kanununun tercümesiyle yaşıyorsunuz? Siz de milli birliği olan bir milletsiniz. Neden bir milli hukuk ortaya çıkaramıyorsunuz? dedi. Avrupa ile dahi çelişki halinde olan bir milletin kanununu bu derece uzun müddet ayakta tutarak... İşte ne oldu? Köye medeni kanunun girmiş olan acaba 10 maddesi var mı bilmem! Code civil'i ayakta tutan müesseseler, kurullar var. Biz code civil'i kurmuşuz, tek müessese kurmamışız ve buna hukuk inkılabı demişiz. Atatürk acaba neden Napolyon gibi bu kanunlar tercüme edilirken, o komisyonların başına geçip de kendi fikirlerini açıkça ortaya sürmedi? Hâlâ bende bir ukde kalmıştır. Demek ki Atatürk işlerinin çokluğundan dolayı nezaret edemedi! Oraya girenler hukuk inkılabı yapıyoruz diye bizi de, milleti de, kendilerini de aldattılar..

Yıl 1985. Medeni Kanun değişikliği gündemde. Gerçi ortada 58 yıl önceki gibi "devrimci/inkılapçı" bir durum yok ama, kendileriyle görüştüğümüz hukukçular kanunun gene *"aceleye getirilmesinden, kamuoyunda tartışılamamasından"* yakınıyorlar. Türkiye Barolar Birliği Başkanı **Teoman Evren** *"son aşamasındaki gelişmelerden haberdar olmadıkları bu hazırlıkların, demokratik iletişim ve etkileşime aykırı bir şekilde yürütüldüğünü"* ifade ediyor. Halen kapalı kapılar ardında çalışan komisyonun üyesi Doç.Dr. **Erden Kuntalp**'in de *"tartışmanın açıklığının gerekli olduğunu"* belirtmesi, herhalde *kapıların açılması* yönündeki talebin ciddiyetini ortaya koyuyor...

Hikmet Sami Türk (*):
Medeni Kanun Öntasarısı tartışmaya açılmalıdır

— Adalet Bakanı Necat Eldem, 15 kişilik bir uzmanlar komisyonunca hazırlanan Türk Medeni Kanunu Öntasarısı hakkında basına bilgi verirken, tasarının TBMM'den geçirilmesi için özel bir görüşme yöntemi izlenmesini isteyeceklerini söyledi. Bununla kastedilen nedir? Nasıl bir yöntem söz konusu olabilir?

— Evet, 1981'de çıkarılan 2467 sayılı kanun gereğince Adalet Bakanlığı'nca kurulan ve Ankara ve İstanbul Üniversiteleri Hukuk Fakülteleri ile Yargıtay, Türkiye Barolar Birliği ve Adalet Bakanlığı temsilcilerinden oluşan Uzmanlar Komisyonu, üç yıllık bir çalışma sonucunda tamamladığı Türk Medeni Kanunu Öntasarısı'nı 1984'ün son günlerinde Bakanlığa tevdi etmiştir. Böylece aslında ta 1951'de başlatılan, fakat çeşitli nedenlerle birkaç kez kesilen veya durdurulan Medeni Kanun'un tümüne ilişkin değişiklik çalışmaları, yeni bir aşamaya ulaşmış olmaktadır. Herhalde şimdi Adalet Bakanlığı, Uzmanlar Komisyonu'nca hazırlanan Öntasarı'yı önce kendi bünyesi içinde inceleyecek ve ondan sonra Bakanlar Kurulu'na sunacaktır. Öntasarı Bakanlar Kurulu'nca da benimsendiği takdirde Hükümet Tasarısı olarak TBMM'ne sevk edilecektir. Meclis'te ise Tasarı, önce Adalet Komisyonu'nda, sonra Genel Kurul'da ele alınacaktır. Bütün bunlar, yasama sürecinin olağan akışı içindedir.

Fakat son aşamada sayın Adalet Bakanı'nın sözünü ettiği özel görüşme yönteminin gündeme geleceği anlaşılmaktadır. Geçmişteki örneklerine göre bu, Medeni Kanun Tasarısı'nın Genel Kurul'da "kül halinde", yani bir bütün olarak görüşülmesi ve oylanması demektir. Bilindiği gibi, Anayasa'nın geçici 6. maddesi uyarınca halen yürürlükte bulunan Millet Meclisi İçtüzüğü ile de düzenlenen klasik yasama yöntemine göre, ilgili komisyonun raporu ile birlikte Genel Kurul'a gelen her yasa tasarı veya önerisi, önce tümü, sonra maddeleri itibariyle görüşülür ve oylanır. Şimdi Medeni Kanun Tasarısı için düşünüldüğü anlaşılan özel yöntemde ise ilke olarak, Genel Kurul'da tasarının tümü üzerindeki görüşme ve oylama ile yetinilecek, ayrıca maddeler üzerinde ya hiç görüşme ve oylama yapılmayacak, ya da sadece hakkında önceden değişiklik önergesi verilen maddeler, yine ilgili komisyonun raporu ile birlikte ele alınacaktır. Görüldüğü gibi bu yöntem, Genel Kurul'da tasarı maddelerinde değişiklik yapılmasına olanak vermemektedir.

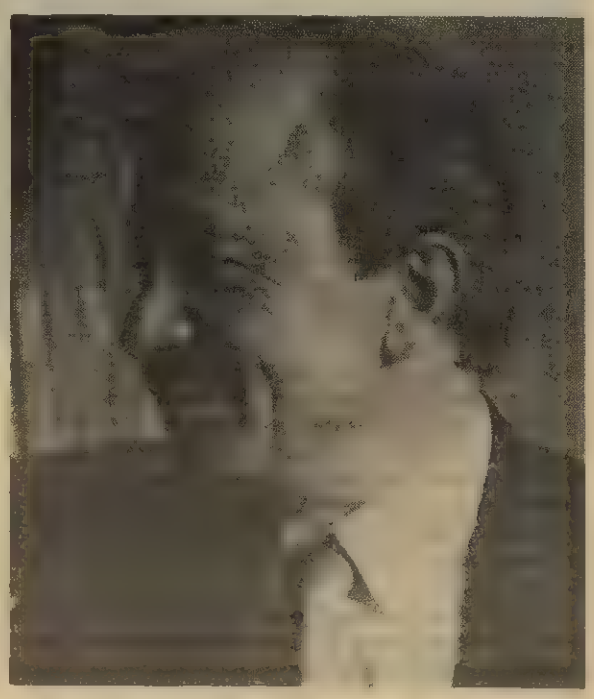

— Medeni Kanun Tasarısı için böyle bir yönteme neden gerek duyuluyor?

— Bunun üç nedeni olabilir: Her şeyden önce Medeni Kanun, çok hacimli bir kanundur. Uzmanlar Komisyonu'nca hazırlanan yeni Medeni Kanun Öntasarısı'nın da 947 madde ile 6 geçici maddeden oluştuğu açıklanmıştır. Bu hacimde bir tasarı metninin TBMM Genel Kurulu'nda madde madde görüşülmesi aylarca sürebilir. Nitekim Türk Medeni Kanunu'nun kaynağı olan İsviçre Medeni Kanunu'na ilişkin Federal Meclis görüşmeleri, Haziran 1905'ten Aralık 1907'ye kadar ikibuçuk yıllık bir zaman almıştır.

İkinci ve belki daha önemli bir neden, Tasarı bütünlüğünün Genel Kurul'da yapılacak müdahalelerle bozulabileceği kaygısıdır. Gerçekten Medeni Kanun, Borçlar Kanunu, Ticaret Kanunu, Ceza Kanunu gibi temel kanunlar, sistematik ana ilkeler, maddeler arasındaki bağlantılar ve terminoloji itibariyle tam bir uyum içinde olmak zorundadırlar. Oysa Genel Kurul görüşmeleri sırasında bu noktalara dikkat edilmeksizin çeşitli maddeler hakkında verilebilecek değişiklik önergeleriyle Tasarı bütünlüğünün bozulması olasılığı vardır.

Sonuncu neden ise, Medeni Kanun'un Türk hukukundaki konumundan kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi Medeni Kanun, Cumhuriyet Türkiyesi'ni laik temellere dayalı bir toplum düzenine kavuşturan hukuk devriminin, hatta daha genel planda Atatürk devrimlerinin simgesidir. O yüzden Medeni Kanun'da çağın gereklerine uygun bazı değişiklikler yapılırken onun bu devrimci karakterini zedeleyebilecek müdahalelerden çekinildiği anlaşılmaktadır. Ancak günümüz Türkiyesi için böyle bir tehlikenin artık geride kaldığı söylenebilir.

— Medeni Kanun Tasarısı için düşünülen özel görüşme yöntemi, Anayasa ve Millet Meclisi İçtüzüğü'ne uygun mudur?

— Anayasa'nın 88. maddesi, yasa tasarı ve önerilerinin TBMM'de görüşülme usül ve ilkelerinin İçtüzük'le düzenleneceğini; 95. maddesi ise, TBMM'nin, çalışma-

larını kendi yaptığı İçtüzük hükümlerine göre yürütece-

ğini belirtmektedir. Geçici 6. madde uyarınca halen yürürlükte bulunan Millet Meclisi İçtüzüğü'nde sadece her yasa tasarı veya önerisinin önce tümü, sonra maddeleri itibariyle görüşülmesi ve oylanmasını öngören klasik yasama yöntemi düzenlenmiş, Medeni Kanun Tasarısı için düşünülen özel görüşme yöntemine değinilmemiştir. İçtüzük metnini ön planda tutan söze bağlı bir yorumla böyle bir uygulamanın İçtüzüğe, dolayısıyla Anayasa'ya aykırı olacağı iddia edilebilir.

Fakat parlamentolarda içtüzük hükümleri kadar, zaman içinde benzer durumlarda aynı yönde uygulamalarla gelişen teamüller de önemlidir. Nitekim çeşitli Avrupa ülkelerinde, daha önce uzmanlarca hazırlanmış ve kamuoyunda yeterince tartışılmış bazı temel yasa tasarılarının bütünlüğünü korumak amacıyla, bunların parlamento genel kurullarında bir bütün olarak görüşülmesi ve oylanması yolunda klasik yasama sürecini kısaltıcı uygulamalara rastlanır. Benzer uygulamalar Türkiye'de de olmuştur. Örneğin yürürlükteki Türk Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu ile 865 sayılı eski Ticaret Kanunu ve 6762 sayılı yeni Türk Ticaret Kanunu, TBMM kararıyla hep "kül halinde" görüşülmüş ve kabul edilmiştir. Dolayısıyla bugün de partilerarası bir mutabakat sağlanırsa TBMM, Danışma Kurulu'nun önerisiyle Medeni Kanun Tasarısı'nın Genel Kurul'da bir bütün olarak görüşülmesine ve oylanmasına karar verebilir. Yalnız bu Tasarı ile sınırlı bir İçtüzük değişikliği niteliğindeki böyle bir karar, -görüldüğü gibi- hayli eski bir parlamento teamülünü yanında bulabilecektir.

— O zaman Medeni Kanun Tasarısı yeterince tartışılmış olur mu? Bu konuda bir öneriniz var mıdır?

— Bu yola gidildiği takdirde Medeni Kanun Tasarısı üzerindeki parlamento içi tartışmalarda ağırlık merkezi, TBMM Adalet Komisyonu'na kayacaktır. Komisyon'da Öntasarı'yı hazırlayan uzmanların da yardımıyla Tasarı'nın bütünlüğünü bozmayan değişiklikler yapılabilir.

Fakat yalnız Adalet Komisyonu'nun duvarları arasında kalacak bir tartışmanın böyle bir Tasarı için yeterli olamayacağı açıktır. Bizde genellikle yasa tasarılarını büyük bir gizlilik içinde tutmak eğilimi vardır. Medeni Kanun Öntasarısı hakkında da henüz birkaç sütunluk gazete haberinin ötesinde bir açıklama yapılmamıştır.

Oysa Medeni Kanun, toplumun yalnız belirli bir kesimini ya da belirli bir meslek mensuplarını ilgilendiren bir kanun değildir. Medeni Kanun, doğumundan ölümüne, hatta doğum öncesinden ölüm sonrasına kadar her insanı kişilik, aile, eşya ve miras ilişkileri içinde kavrayan ve bu ilişkileri düzenleyen temel kanundur. Medeni Kanun'un kapsamı dışında düşünülebilecek tek bir kişi yoktur. Kısacası Medeni Kanun, toplumun bütün kesimlerini ve tek tek bütün bireylerini ilgilendiren bir kanundur.

Bu nedenle 60 yıla yaklaşan bir uygulamanın ışığında Medeni Kanun'a yeni bir biçim verilirken olabildiğince geniş çevrelerin görüş açıklamalarına olanak tanımakta yarar vardır. Dolayısıyla Medeni Kanun Öntasarısı, TBMM'ne sevkedilmeden, hatta Bakanlar Kurulu'na sunulmadan önce yayımlanmalı ve kamuoyunda en az bir yıl süre ile tartışmaya açılmalıdır. Bu süre içinde üniversiteler, barolar ve ilgili diğer kuruluşlar, seminerler, tartışmalı toplantılar düzenlemeli; gazeteler sütunlarında değişik görüşlere yer vermeli, böylece Öntasarı'nın getirdiği yeni çözümler hakkında düşüncesi olan herkes bunu açıklama fırsatı bulabilmelidir. Bu süre sonunda yine aynı Uzmanlar Komisyonu, yapılan eleştiri ve önerileri değerlendirerek Öntasarı'ya son biçimini verebilir.

Özellikle TBMM'de izlenilmesi düşünülen yasama yöntemi, böyle bir tartışmanın açılmasını zorunlu kılmaktadır. Türkiye'de böyle bir tartışmaya olumlu katkı sağlayabilecek bir birikim vardır. Yeni Medeni Kanun, ancak bu yoldan sağlam toplumsal temellere oturtulabilir; -seçkin hukukçularca hazırlanmış olsa da- insan elinden çıkmış her eser gibi Öntasarı'da da bulunabilecek ve ilerde giderilmesi çok güç olabilecek eksiklik ve aksaklıklar bu yoldan önlenebilir. Yoksa geçmişte en başta "kül halinde" kabul edilmiş çeşitli kanunlarda görüldüğü gibi, tartışmayı şimdi yapmamanın sıkıntıları ilerde çekilir.

Kaldı ki Medeni Kanun Tasarısı'nın yasalaşması için çok aceleci davranmayı gerektirecek bir durum da yoktur. Önemli olan, şimdi yanlış yapmamaktır. Herhalde Öntasarı önerdiğimiz biçimde tartışmaya açılsa da yeni Medeni Kanun, bu yasama dönemi içinde, hatta -eğer istenirse- ilk Medeni Kanun'un 60. yıldönümü olan 4 Ekim 1986'da yürürlüğe konmaya elverişli bir zamanda çıkarılabilir. □

Doç. Dr. Hikmet Sami Türk, A.Ü. Hukuk Fakültesi öğretim üyesidir.

SERDAR TURGUT

Muammer Aksoy:
Proje açıklansın, sempozyumlar düzenlemeye hazırız

— Türkiye'de Medeni Kanun'un 58 yıllık bir geçmişi var. Bu geçmiş üzerine bizi kısaca aydınlatır mısınız?

— Medeni Kanun hakikaten büyük bir devrimdir. Hakiki mimarı **Atatürk**'tür. Ona yardımcı olan da **Mahmut Esat Bozkurt**'tur. Daha önce, millî mücadeleden hemen sonra, eski hukukumuzun temeline dayanan modernleşmiş bir mecelle yapmak için heyetler toplanmıştı. Bir yılı aşan çalışmalar sonucunda görüldü ki, bu mümkün değildir. Çünkü şeriat esasına dayanan bir kanunu, bir sınırdan öteye modernleştiremezsiniz. Atatürk gördü ki, bir Batı medeni kanununu esas alarak veya çeşitli Batı medeni kanunlarını gözönünde tutup bir sentez yaparak Türk Medeni Kanunu'nu yaratmak gerekiyor. Sentez yapmak uzun bir işti. Mahmut Esat Bozkurt İsviçre'de okumuştu; en modern, en yeni kabul edilmişlerden biri olduğu için, bir bakıma da İsviçre'nin şartları Türkiye'ye benzediği için, o günün şartlarında İsviçre Medeni Kanunu Türkiye'ye uyar dendi. 1917'lerde İsviçre de bizim gibi köylü memleketi idi. O zaman bu büyük bir ilerlikti. Demokratik bir tabana dayanıyordu. Ve en önemli yönlerinden biri de laik bir medeni kanun olmasıydı. Herhangi bir dinde olan bir başka memlekete kolayca uygulanabilirdi.

— Fakat daha ilk yıllardan beri de bu kanunda değişiklik gerektiği üzerine tartışılmaya başlandı...

— Bunu çekinmeden söylüyorum: birkaç şahısla birlikte ben ve **Hıfzı Veldet Velidedeoğlu**, tam anlamıyla Medeni Kanun'un savunucusu olmakla beraber, bağnazlıkla ve taassupla ele almadık. Tartışma 1940'ların başında başladı. Daha 1944 yılında, o zaman medeni kanun doçenti olan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Türk Hukuk Kurumu'nda "Medeni Kanun'un Değişmesi" hususunda konferans verdi. Fakat süratle ve peyderpey değişiklik yapılmamasının da yararları oldu. Aksaklıklar kendini gösterdi. Hele 60'lardan sonra değişiklik çalışmalarının iyice hızlandırılması gerekirdi aslında. 1954'te komisyon kuruldu. O komisyon on senede bu işi yapabilirdi. Ama adalet bakanlıkları yeteri kadar ilgi göstermediler. Hıfzı Veldet hocamız 1971-72 senesinde bu raporun projesini ve raporunu yayınladı. Kendisi raportördü zaten. Sonra kurulan komisyon bu raporu esas aldı. Ondan sonra yeni komisyon da bir şeyler hazırladı, ama o elimize geçmedi. Şimdiki komisyonu televizyonda gördüm, pratikten gelme şahıslar ama, medeni hukukta derine inmiş, hele mukayeseli hukuku bilen kişiler değil.

— Sizce bu hazırlıklarda ne gibi bir yöntem izlenmeli?

— Bu değişiklik yapılırken üç gruptan yararlanılabilir. Birincisi, bugünkü medeni hukuku çok iyi bilen bilim adamları. Tatbikatı çok iyi bilen, eli de kalem tutan hakimler ve avukatlar. Üçüncü olarak da, mukayeseli hukuk uzmanları. Değişik ülkelerdeki kanunları ve diğer hukuk dallarıyla bağlantıları inceleyecektir bunlar. Ayrıca hukuk sosyologu, hukuk felsefecisi bazı kişilerin, toplum meselelerini çok iyi bilen gazetecilerin bu çalışmalarda görüşlerinin alınması gerekir. Ama barolara, hukuk fakültelerine, Türk Hukuk Kurumu'na projenin gönderilmemesi hakikaten ayıplanacak bir şeydir. Devlet sırrı mıdır bu?

— 900 küsur maddenin tek tek tartışılmasının zorluklara yol açacağı öne sürülüyor...

— Hepsi değiştirilmemiştir. Değiştirilen maddelerle değiştirilmeyenleri ayrı ele almak lazım. Komisyonlar belki kapalı kapılar ardında çalışabilir ama, ondan sonra sonucu kamuoyuna sunulur, tenkitler serbest olur ve son aşamada Meclis'e gider. Doğrudan doğruya komisyona, oradan da Meclis'e getirmek kimvurduya getirmek demektir; demokratik bir yol değildir bu. Bu tasarıyı elime geçirirsem -ki mutlaka geçireceğim- Türk Hukuk Kurumu olarak mutlaka bir sempozyum toplayacağız. Yargıtay'dan, hukuk fakültelerinden profesörlerin katılımıyla ve kanunun bütün konuları üzerinde sempozyumlar düzenlemeye hazırım. □

TANIL BORA

Asaf Savaş Akat:
Doğramacı bir figürandır

— Öğrenim sorunu söz konusu olduğunda gündemde hep YÖK var. YÖK'ün bildiğimiz olumsuzluklarını vurgulamak gerekiyor elbette, ama bundan, YÖK öncesinde iyi bir üniversite olduğu gibi bir yan sonuç da çıkabiliyor. Güncel kişilerin önümüze diktiği perdeleri aralayıp, eğitimin ne olduğu, nasıl tanımlanabileceği, Türkiye'deki eğitimden ne anlaşıldığı gibi konulara girsek, ne dersin?

— YÖK önemli bir isteri konusu oldu. O arada esas sorunların önemli bir bölümü gerçekten yine tartışılamadı. İkimizde üniversiteden YÖK geldiği için ayrılan son derece küçük bir azınlığın parçasıyız. YÖK kötüdür, ama YÖK'ten önce de üniversite bayağı kötüydü, bunu da kabul etmek lazım; sorumsuz, ne yatay, ne aşağıdan, ne yukarıdan denetim mekanizması olan, kotlaşmış bir kurumdu. Eğer bir kurum kendi içinde, değişen koşullara uymasını temin edecek reformları üretemezse, dışardan gelirler reform yaparlar. Genellikle böyle reformların etkisi daha kötü olabilir. Bana sorarsanız bugünkü üniversite YÖK öncesi üniversiteden çok daha zavallı bir durumda. Türkiye'de bilimsel gelişmeye, üniversiteye YÖK'ün çok büyük hasar yaptığını düşünüyorum. Bu belki de hiçbir zaman telafi edilemeyecek. Fakat bu öbür gerçeği değiştirmez. YÖK geldiğinde de, YOK gelmediği takdirde de üniversite kendi içinde bir şey yapmıyordu, yapamadı. YÖK'ün gelmesinin sorumluluğunu taşıyanlar içinde şüphesiz üniversite de var. Fakat olayı üniversite ile sınırlamamak lazım. Bütün eğitim sistemimiz 1960'lı yılların sonunda, 70'li yıllarda iflas etmişti.

Hasbelkader, bir tarım imparatorluğunun son döneminde kendileri de devletin yüksek kademelerinde yer almış reformcuların devlete reformcu yetiştirmek üzere, reformları yapacak bir elit yetiştirmek üzere oluşturdukları bir eğitim sistemi, bir eğitim felsefesi hiç değişmeden bugüne gelmiştir. Halbuki, Türkiye bu arada sanayileşmiş, ekonomi büyümüş, toplumsal koşullar değişmiştir. Nüfusun sadece yüzde onunu eğitmek istiyorsanız, bizim lise sistemi anlamlı olabilir, ama bunu nüfusun yüzde yüzüne vermeye kalktığınızda aynı ezbercilik mantığı inanılmaz saçmalıkta bir düzeye düşebiliyor.

Üniversiteler de, böyle bir sistemin parçası olarak görüldüğü takdirde anlam kazanıyor. Benim Türkiye'de aydınlar arasında artık tartışılması gerektiğine inandığım bir dizi tema var. Bunlardan bir tanesi eğitimin amacı nedir? Bu sorunun ciddi olarak düşünüldüğü inancında değilim. Düşünüldüğü zaman da çok yanlış cevaplar verildi. İkincisi eğitim nasıl örgütlenmeli? Sadece amaç değil, genelde örgütlenme, eğitimin demokrasiyle, özgürlükle bunlarla bağlantısını düşünmek lazım, bağlantılar olacak mı, olmayacak mı? Böyle sorunlar var. Üçüncüsü de ilk ikisi kadar olmasa da, önemsediğim bir şey, eğitim ve fırsat eşitliği. Yani eşitlik ve etkinlik diyelim. Bu üç alanda çok büyük bir kavram kargaşası olduğunu, çok büyük yanlışların yapıldığını düşünüyorum.

Örneğin, YÖK, Tevhidi Tedrisat Kanunu'nun mantıkî bir uzantısıdır. Bu kanunu savunup YÖK'e karşı çıkanlar, ciddi bir mantıkî tutarsızlık içindedirler. YÖK'e karşı çıkarken kullanılan bütün argümanları ilk ve orta eğitimi için kullanmak mümkündür.

YÖK'ten sonra üniversitelerin liseden farkı kalmadı

— Dünyada üniversite eğitiminde bilgi üretimi bir amaç olarak konulabilir. Üniversiteler bilgi üreten kurumlardır denilebilir. Bu anlamda bir yükseköğretim bence Türkiye'de olmadı. Sistem buna göre kurulmamıştı, beklenen tam bu değildi, kalite de buna elverişli değildi. Ama üniversitede bilgi üreten bireyler olmadı mı, oldu, istisnai olarak. Bu onların bireysel özelliklerinden ileri geliyordu. Üniversite en iyi çalıştığı zaman, bir bilgi derlemesi yapabilmiştir. Başka yerlerde üretilmiş olan bilgiyi alıp, derleyip burdaki insanlara sunmuştur. Şimdi anladığım kadarıyla, 12 Eylül sonrasında üniversitede bilgi derlemesi de belli bir tehlike içermeye başladığı için, üniversitenin fonksiyonu bilginin denetlenmesi haline geldi. Yararlı bilgiler var, yararsız bilgiler var. Üniversitenin görevi de kapısından içeri giren öğrencileri yararsız bilgilerden korumak ve merkezi otorite tarafından yararlı olduğu kabul edilmiş bilgilerle donatmak ve zihnar başkalarına izin vermemek. Bu açıdan bakıldığında, işte ikimiz de üniversiteliydik. Orta öğrenimden gelen öğrenciye bir şeyler anlatmaya çalışırdık. Başta ezbercilik alışkanlığı olmak üzere, türlü engelle karşılaşırdık ve bizim en iyi öğrencilerimiz olanlar dahi ancak son sınıfta ve mezuniyet aşamasına geldiklerinde bizim o zamana kadar anlatmaya çalıştığımızı şöyle bir kavrarlar ve o kavradıklarının da bir sonucunu görme imkânları olmadan imtihanlarını verir, mezun olurlardı. Ondan sonra, onu hayatta nasıl kullanırlardı bilemiyorum. Fakat o bilgi denetlenmesi zaten orta eğitimde vardı. Sadece "şunu, bunu öğreneceksiniz" diyen değil, bütün öğrenme biçimine tahakküm eden bir sistemden geliyorlardı. Şimdi üniversite de buna uydurulmuş oldu.

— Orta öğretimle üniversitenin birleştiği bir yer daha var. Bilgi üretmek dediğimiz zaman, iki bilgi üretimini ayırt edelim. Bir tanesi sosyal bilim, bir de doğa bilimi var. Bir kere devlet sosyal bilime karşı. Bunu söylemek ve teşhis etmek lazım. Öbürüne o kadar karşı değil. Doğal bilimler üretilse, herhalde iyi olur diyorlar. YÖK'le beraber belirgin hale gelen şeylerden bir tanesi devletin sosyal bilimlere karşı olduğudur. Bunun arkasında ne yatıyor? Birincisi sosyal bilim toplumun kendi kendini anlaması demektir. Bu devlet için tehlikelidir. Toplumun kendi kendisini anlamasında tehlike seziliyor, "ne münasebet" deniliyor. İkincisi olaya bakış açısı faydacı, bütün eğitim sürecine bakış açısı faydacı. Bizim bilgi hazinemizin zenginleşmesi diye, başka da amacı olmayan bir hedef yok hiçbir yerde. "Memleketimizin ihtiyaçları ne, üniversite bunu öğretmelidir." Memleketin ihtiyaçlarını kim bilir? Bilenler var, o bilenler memleketin ihtiyaçlarını saptadıklarına göre... Dolayısıyla bilgiye, faydacılık açısından bakılıyor. YÖK'le beraber "eğitim üretim içindir" mantığı tam egemen olmuştur.

— Ama "eğitim üretim içindir" muhalif bir slogan ve üniversitenin durumunu eleştiren bir söz olarak gündeme gelmişti.

— Öyle gelmişti ama *eğitim üretim içindirciler* muhalefetten iktidara geçtiklerinde gene YÖK'ü kurarlardı. Benim söylemeye çalıştığım bu. Eğitim üretim içindir dediğiniz anda, bilginin peşinde olan insana, güzel olduğu için, doğru olduğu için bilgiyi arayan insana yer yok. Birisi üretimi ihtiyaçlarını tespit edecek, üniversite de bunu yapacak, bu kadar. O birisi kim? O birisi çıkar, önemli olan burada prensibi koymaktır.

— Habermas'ın kitabının başında İsrail'in yeni kurduğu bir üniversite anlatılıyor. Amaç çölü islah etmek vs. gibi şeyler. İsrail'in iklim, tabiat koşullarına karşı kendini daha kuvvetlendirmesi için böyle bir yerde öğrenim yuvası açılıyor, akademik bir yer olmaktan çıkıp, ülke kalkınması içerisinde olumlu bir yere oturuyor. Habermas da bunu eleştiriyor.

— Çok haklıdır.

— Bir Habermas'ı Türkiye'nin anlaması çok zor. Nasıl böyle bir şeyi eleştirir derler.

Sorun Doğramacı değil

— Türk aydını kendini hep yöneticilerle özdeşleştirmiştir. Muhalefette olduğu zaman bile önerdikleri, kendisi yönetime geldiği zaman neler yapacağıdır. Hiçbir zaman kendini sokaktaki adamla özdeşleştirmemiştir. Ne iktisadi ideolojisinde, ne eğitim politikasında özdeşleştirmiştir. Türk aydınının ideolojisi tümüyle yönetime yönelik, yönetimin bir parçasıydı. Ayrıca bu devletin belli dönemlerini çok olumlu olarak nitelemekte hiç zorluk çekmezler. Bakarsın üniversitede yapılan bir temizliğe büyük destek verirler, başka bir temizliğe karşı çıkarlar. Böyle şey olmaz. Ya üniversitede siyasi iktidarın yaptığı temizliklere karşı çıkarız, bizim prensiplerimiz bunu gerektirir, ya da destekleriz. "Bizimkilerin üniversitede yaptıkları temizlikler iyidir, onların yaptığı kötüdür" diye bir mantık olmaz. Doğramacı gitse, onun yerine kafalarına yatkın şöyle 'ilerici' biri gelip de sağcı hocaları kovsaydı büyük miktarda alkış alırdı bu insan. Şimdi bunu düşündüğümde benim tüylerim diken, diken oluyor. Çünkü bu vahim. YÖK diyor ki: mühim olan memleketin ihtiyaçlarıdır, bizim memleketin neye ihtiyacı vardır? Doktora, mühendise ihtiyacı vardır, bilim falan palavradır, bunları dışardan alırız. Yani mühim olan fabrikadan tıkır tıkır vatan kalkınmasında kullanılacak Atatürkçü, iyi eğitilmiş okumuş aydınların yetiştirilmesidir. Burda güzelliği, doğruyu aramak, böyle sorular yok. Böyle soruların olması için sebep yok, çünkü eğitim üretim içindir mantığıyla aynı faydacı mantıkta oturuyorlar. YÖK olayına karşı olan aydınlarımızın tutumuna baktığımızda şunu görüyoruz, Doğramacı'ya karşı müthiş bir tepki var; bana kalırsa Doğramacı o kadar önemsenmesi gerekmeyen ikinci sınıf bir akademisyen, çok yetenekli gibi gelmiyor bana.

— Çok becerikli diye biliniyor.

— Becerikli diye biliniyor, Lisenko da becerikliydi, ama şarlatandı.

— Müteahhit olarak başarılı, Doğramacı.

— Netice itibarıyla önemsiz bir adam. Bütün bu olayda bence bir figüran. Aslında şu yapıldı, bir figürana, rejisör, başaktörmüş şeklinde yer verildi. Bu adam olayın rejisörü değil, başaktörü değildir. Doğramacı 1981 yılında ölseydi, YÖK olmayacak mıydı? Üniversitede bu olanlar olmayacak mıydı? Olacaktı, belki daha kötüsü olacaktı. Türk sistemi bunu rahatlıkla üretiyor.

Bunlar figüran. Bu figüranların arkasında başaktör, rejisör var. Bütün bu rejisör ve başaktörün arkasında hepimizin konuştuğu bir dil var ki bütün o rejisörlere, başaktörlere izin veriyor. Hepimiz uzun yıllar bu merkeziyetçi, yukardan denetimci, faydacı yapıları savunduk, koruduk. Özel üniversiteleri kim kapattırdı?

— Ama onların savunulacak pek bir tarafları yoktu.

— Olabilir. Ben onları desteklemiyorum. Ben onları desteklemek istemem. Kişisel olarak hiçbir bağlantım ol-

madı. Özel üniversiteler kötüydü, ama biz devletten bağımsız bir üniversite olayına karşı çıktık. Bunu kabul edelim.

— O tarafı hiç düşünülmedi.

— Şimdi o zaman devlete her an bizim takımın yönetime gelme olasılığı olduğu için, özel üniversitelere karşı çıkıldı. Dolayısıyla bunları denetime almak iyi idi. Kavgayı hiçbir zaman prensipler düzeyinde vermedik. Kavga hep kısa vadeli miyop, stratejik hesaplar düzeyinde verildi. Hepimizin kafasını belirleyen Tevhidi Tedrisat Kanunu vardı.

YÖK eşitliği fakirlikte sağlıyor

— Ben de oraya gelmek istiyordum. Kavramların içeriksizleşmesi ya da çarpıtılması olayı. Mesela eğitimde eşitlik diye bir ilke bu "kavram." Biliyorsun, öğretmen yetiştiren okulların hepsi üniversite oldu. Vaktiyle mevzii olarak benzer olaylar olmuştu, bilmem ne akademisi bir gün içinde üniversiteye alınmış ve ordaki idare memuru ertesi sabah doçent olmuştu, buna benzer olaylar yaşanmıştı, YÖK'le birlikte bu zihniyet resmileşti. Kalitesizlik kural oldu. Buna karşı çıkan insanlara da akademik elit demek kolaylaştı. Ayrıca, taşra üniversiteleri eşitlik, kalkınma, bölgelere denge getirmek gibi sloganlarla savunuluyor. Doğru dürüst bir kitaplığı olmasına imkanı olmayan bir taşra kentinde, ciddi ciddi oturup üniversite ne olmalı diye tartışmak durumunda kalıyoruz. Bütün bunların temelinde galiba Tevhidi Tedrisat ile orta öğrenimde sağlanan eşitlik anlayışı yatıyor.

— Benim en sevdiğim konulardan birine geldik. Eşitlik olayı nedir? Bir tarafta eşitlik, demokrasi, öbür tarafta eşitlik, etkinlik. Bunlar arasındaki bağlantıları nasıl kurarız? YÖK gerçekten eşitlikçi midir.

— Senin, benim gibi hayatını eşitlik kavgasında geçirmiş adamlar, bidenbire bu bağlamda elitizmi savunan insanlar olabiliyoruz.

— Tabiî, elitizmi savunan insanlar oluyoruz. Aniden şunu görüyoruz, bizi eşitlik diye ilkel bir eşitliğe doğru, fakirlikte eşitliğe doğru götürüyorlar. Halbuki kazanımlarımız var bizim. Doğru, YÖK eşitlemiştir, ama nerde eşitlemiştir? En kötü okulda eşitlemiştir. Bu çok yanlış, ama bu hata otuz yıldır var. Elimizde tarihten kalmış iyi bir okul var, mesela Galatasaray Lisesi, iyi bir okuldur, iyi bir eğitim veriyor, az sayıda insana, bu tabiî eşitliği bozuyor. Peki, herkese bu eğitimi verebilir miyiz? Veremeyiz. Niye? Zaman ister, kaynak ister. O zaman ne yapalım? Galatasaray Lisesi'ni ötekilerinin düzeyine getirelim. Çok yanlış bir şey. Bu ülkede Einsteinler çıkacak mı? Herhangi bir insan Einstein olabiliyor mu? Hayır. O zaman Einsteinleri çıkartmayalım. Böyle eşitlikçilik olmaz. Bizim dediğimiz şu olmalı, ülkede ülke ortalamasının çok üstünde eğitim yapan kurumlar olmalı, bu kurumlara fırsat eşitliği içinde insanların ulaşmasını sağlayalım. Öte yandan geri kalan kurumları o düzeye çıkarmak için çaba gösterelim, eşitliği öyle sağlamaya çalışalım. Fakirlikte eşitlik olmaz. Doğru dürüst kurumları tırpanlama eğilimlerini gösterdiler ve hızla üniversiteleri dört, beş yıl önce kurulmuş Anadolu Üniversitelerinin düzeyine indirdiler. YÖK bizim eski eşitlikçi ideolojimizle tutarlıdır, anti-elitistir. Ben Türkiye'de elit kurumların olmasını istiyorum. Bu elit kurumlardan çıkanların imtiyazlı olmasına karşıyım, buralara imtiyazlı bir zümrenin çocuklarının girmesine karşıyım. Her iki düzeyde de etkin demokratik süreçlerin devreye girmesini istiyorum. Eğer Türkiye'nin çok yetkin bir yüzde beşi varsa ben bunları en iyi şekilde yetiştirelim diyorum. Yüzde beşi yüzde doksan beşin düzeyine indirmeyelim.

Sol kendi eğitim programını oluşturmalıdır

— Bir de son yıllarda arizi şeyler oldu. Son yıllarda, okullardaki kavga döğüşten sonra kimin ne okuduğu, ne öğrendiği belli değil. Korkunç bir boşluk var. Ardından da bunu düzeltmek gerekçesiyle YÖK geldi, bütün bunlar yakın gelecek için ne gibi etkiler yaratır?

— Vallahi eğitim sistemi gördüğüm kadarıyla müflis vaziyette. Şu eğitim sisteminin ürettiği insanlarla biz nasıl kişi başına 6-7 bin dolar milli gelir üretiriz, benim iktisatçı olarak aklım almıyor! Daha vahimi toplumda eğitim sisteminde bir reform için talep yok. Bu tartışılmıyor, aydınlar, elitler arasında tartışılmıyor. Siyasi sınıfın tartışması lazım. Diyelim, YÖK'ü kaldıracak bir siyasi iktidar Türkiye'ye geldi, yerine ne koyacağı hakkında bir şey duydun mu? Gördün mü?

— Görmedim. Geleneksel bakış *"eğitim devlet için"*, biraz değişik şekliyle "memleket için"...

— Üretim için...

— Soldan gelen en net öneri *"eğitim üretim için."* Bir de bizzat eğitimin içinde olan, eğitilen kişiler açısından ben *"eğitim diploma için"*den başka bir şey göremiyorum.

— Tabiî bu çok önemli. Kapıkulluğu ideolojisinden kalma olarak 'diploma çok önemlidir' ideolojisi. Bu son zamanlarda biraz yıkılıyor. 'Okuduk da ne oldu, ticarette daha iyi para var.' ideolojisi başladı. O da tehlikeli, çünkü yetenekli insanların okuması lazım Türkiye'de. Türkiye'de eğitim amacı çok önemli. Bunları hipotez olarak atmak istiyorum. Bence eğitimi genel bir proje içine yerleştirmek lazım.Eğitim bireyin kendisini geliştirmesi içindir. Bireyin kendi kendini gerçekleştirebilmesi, kendi yeteneklerini daha iyi kullanabilmesi içindir. Bu arada birey toplumsal verimliliğini artıracak vasıflar sahibi olabilir. Ama bu ikincildir. Eğitimin amacı sol için çok açık ve seçik olarak bireyin kendisini geliştirmesi olmalıdır. Yoksa üretimin artması değil. Toplum için yararlı vasıflar kazanmak değil. Onlar yan ürünler. Birey kendi kendini yetiştirdiği, kendinin farkına vardığı, kendini anladığı ölçüde, tabiî ki kendine bir dizi, toplum açısından, toplumsal üretimine katılmasına olanak verecek vasıf arayacaktır. Biz bunu yapmıyoruz. Bizim yaptığımız tam tersi, biz eğitimde bireyin kendi kendisinin gerçekleşmesi diye bir şey görmüyoruz. Biz yönetici gözüyle baktığımız için, birey bize yararlı vasıflara sahip olsun istiyoruz. Oysa sağlıklı bir bireyin kendi için isteyecekleri, -sonunda amaç o olmasa bile- topluma da yarar. Sorun, eğitimin bu bireyin kendini oluşturmasına katkıda bulunabilmesi. □

MURAT BELGE

Erdal İnönü:
Öğrencilerin sorunlarını öğretim üyeleri çözeceklerdir

— YÖK'e yöneltilen eleştirilere, 12 Eylül öncesine dönülmesi tehlikesinden söz edilerek karşı çıkılıyor. Sizce YÖK tartışmasında "12 Eylül öncesine dönme" korkusunun yeri ne olmalıdır?

— Ben böyle bir tehlikenin söz konusu olmaması için konuyu anayasaya bağlamaya çalışıyorum ve bağlıyorum. 12 Eylül öncesi kargaşa dönemi yaşandı, ondan sonra Silahlı Kuvvetler zorunlu müdahele yaptılar. İki senelik bir ara rejim yaşandı ve sonra yeni anayasa kabul edildi. Demek ki yeni düzen, bu temel belgeye göre şekillenecek. Artık bakılması gereken şey sadece bu anayasa olmalı. Anayasadaki hükümlerin bazılarını, eski tehlikeler ortaya çıkar diye uygulamayalım gibi bir gerekçe olamaz. Çünkü, o zaman anayasayı neden kabul ettik? Artık anayasada olan herhangi bir şeyi isterken korkmaya gerek yok. Onun için benim temel yaklaşımım bu. Onun ötesinde, anayasanın verdiği bilimsel özerklik tamamen uygulanırsa eskisine dönülür mü gibi endişeler tabiî anlamsız. Bilimsel çalışma, üniversiter çalışma, serbest araştırma çalışması yapıldığında niçin kargaşa çıksın? Kargaşalar genellikle özgürlüğün tam olmadığı ortamlarda yürütülen çeşitli tahrikler, tertipler, çıkar çatışmaları gibi etkenler tarafından yaratılıyor. Anarşik hareketler olursa bunları devletin gücü her zaman önler. Anayasaya göre aslında bunu önleyecek birçok olanaklar, yetkiler var. Bunun için artık bu korkuları tamamen bir tarafa bırakıp, anayasayı olduğu gibi uygulamak gerekir görüşündeyim.

— İdari özerklik konusunda ne düşünüyorsunuz? YÖK'e ilişkin olarak yaptığınız eleştiride idari özerklikten söz etmemiştiniz...

— Yeni anayasa bunları birbirinden ayırdı, ben o çerçeve içinde meseleye bakmak istiyorum ki, bunu tamamen uygulayalım ve bu çerçeve içinde bilimsel özerklik ne ölçüde mümkün, görelim. Herkesin iyi niyetine rağmen gene olmuyorsa tekrar düşünülür ve idari özerklik de gelsin denir. Daha o aşamada değiliz. Daha doğrudan doğruya bilimsel özerklik yok.

— İdari özerklik bilimsel özerkliğin gerçekleşmesinden sonra mı tartışılmalı diyorsunuz?

— Geniş perspektiften bakarsanız ve dünyadaki üniversitelere de bakarsanız, bunlar ayrı ayrı şeylerdir. Bilimsel ortamı yeteri kadar gelişmiş, bilimsel geleneği kuvvetli ülkelerde bizim 1960'larda anladığımız anlamda idari özerklik olmasa da bilimsel özerklik olabiliyor ve yürüyor. Buna karşılık, bilimsel geleneğin kurulmuş olmadığı, bilim adamlarının rahat çalışma anlayışının hükümetlerde, kamuoyunda yerleşmiş olmadığı ülkelerde, idari özerklik olmadan bilimsel özerklik gerçekleşemiyor. Türkiye'nin yeri de arada bir yerde. Dolayısıyla bu tartışmanın sonu gelmiyor. İki tarafın da haklı olduğu yönler var. Batı'da bilimsel geleneğin kuvvetli olduğu yerlerden örnek gösterip, idari özerklik olmasa da bilimsel özerklik olur diyen arkadaşlar var. Fakat Doğu'daki üniversiteleri ve Türkiye'deki geçmiş bazı yapıları gösterip idari özerklik olmazsa bilimsel özerklik kurulamıyor diyen arkadaşlarımız var. Onun için ben konuya şimdi pragmatik bir şekilde yaklaşıp bilimsel özerkliği bu anayasa içinde elde etmek için bütün gücümüzle çalışmamız gerekir görüşündeyim. Olmadığı iyice meydana çıkarsa, o zaman anayasa değişikliğine gidilip idari özerkliği de tekrar istemek gerekecektir.

— Fakat kamuoyunda en fazla tartışılan, en fazla söz söylenen konu YÖK olduğu halde, YÖK eleştirileri hiç kaale almıyor. Bu durumda anayasanın tanıdığı bilimsel özerkliğin uygulanması için yürütülen tartışmanın etkili olma olasılığı uzak görünmüyor mu?

— Şimdi sonuç alınamıyorsa, idari özerklik istemekle hiçbir sonuç alınamaz. Çünkü idari özerklik anayasayla da aykırı olacaktır. Fakat ben o kadar kötümser değilim. Bakın ben bu konuda bir demeç verdim ve o kadar ilgi topladı. Demek ki birçok kimse aynı görüşte. Ve birçok kimse yanlış bilgi verildiğini kabul ediyor. Bu doğrultuda görüşler çoğalırsa elbette bugünkü devlet düzenimiz kendisini anayasaya uydurma zorunluluğunu hissedecektir. Çünkü anayasayı değiştirmek deyince, buna karşı çıkmak yeni anayasaya göre kolaydır. Fakat bu anayasa uygulanmıyor diye birçok yerden eleştiri gelirse, bu sözde gerçek payı var mı yok mu diye araştırmak gerekecektir. Anayasanın uygulanması geçiştirilebilecek bir suçlama değildir. Bunun için yapılacak şey, bir defa bilimsel özerkliğin olmadığını kabul ettirmektir.

— Bunu kabul ettirme çalışmasının hangi platformda yürütülmesi gerektiğini düşünüyorsunuz?

— Tabiî yasalar içinde öğretim üyelerinin seslerinin çıkması gerekir. Mesela şimdi rektörlerin *"hayır, bizde bilimsel özerklik var, çünkü şöyle oluyor, böyle oluyor"* diye bir tartışmaya girmeleri gerekir. Ondan sonra biz de cevap verebiliriz ve kimin doğru söylediği ortaya çıkar. Tabiî en kestirmesi mecliste milletvekillerinin böyle bir araştırmaya girmesi. Bu konuda bir ara girişimlerde bulunulmuştu. Sayın Cumhurbaşkanı isterse üniversite öğretim üyelerinden tarafsız bir heyet kurabilir, onlara sorabilir. Pek çok yollar düşünülebilir.

— Özellikle öğrencilerin YÖK'ten çok muzdarip oldukları, yakındıkları, eleştiri getirdikleri biliniyor. Fakat seslerini duyurmakta yetersiz kalıyorlar. Öğrencilerin YÖK tartışmasındaki yeri sizce nedir?

— Tabiî öğretim üyeleri seslerini çıkaramayınca öğrenciler daha da çıkaramazlar. Siyasete karışıyor denmesi tehlikesi var. Fakat sanıyorum öğretim üyeleri eninde sonunda bu sorunu çözeceklerdir.

— Yani YÖK tartışmasının aslen öğretim üyelerinin etkin olmaları gereken bir sorun olduğunu söylüyorsunuz...

— Tabiî, çünkü bilimsel özerklik olmayan üniversite, üniversite sayılmaz. Birinci görev öğretim üyelerine düşer. Öğrenciler tabiî üniversitenin müşterisidir ve esaslı elemanlarından bir tanesidir. Yönetim de ikisini birarada tutan mekanizmadır. Fakat üniversiteyi çalıştıran, öğretim üyeleridir. Benim de esas eleştirim, bugünkü üniversitelerde öğretim üyelerinin son derece rahatsız oldukları şeklinde. Onları iyi çalıştırmayan bir düzen, tabiî ki reform sayılmaz. □

TANIL BORA

Toplum ve karar mekanizmaları

MURAT BELGE

Kemer'de yapılması planlanan termik santral enerji, çevre, "insan/teknoloji dengesi gibi bir dizi soruyu gündeme getirdi. Ne var ki konunun "gündeme gelmesi" ülkemizde yaygın biçimde tartışılması anlamına gelmedi; tersine, olay çok dar bir çevrede görüşülüp kesinleşti. İşte bu özellik, bu konuların daha yaygın biçimde tartışılmasının *gerekliliğini* gündeme getiriyor.

Enerji kaynağı

İlk olarak tartışılması gereken enerjinin *kaynağı* konusu. Petrolün dünyada görece ucuz olduğu bir dönemde, Türkiye de, enerjisinde petrol kullanımına biraz hovardaca yaklaşmıştı. Başından beri bunun bir "dışa bağımlılık" getireceği söylenmiş, ama pratik kolaylık, bu uyarıların ağırlık kazanmasına meydan bırakmamıştı. Zamanla, yürürlükteki enerji politikasına "alternatif" olarak ileri sürülen, "sol" denebilecek bir öneri netleşti: enerji üretiminde *yerli* kaynaklara yani kömüre, ağırlık tanınması tezi. Şimdi, Kemer'deki santral konusu, bu tezin birkaç yönüyle yeniden ele alınmasını gerektiriyor. Bir kere, Türkiye kömür, linyit yatakları bakımından, gerçekten, ileri sürülmüş olduğu kadar zengin mi? İkincisi, linyiti işleyecek termik santrallerin çevre üzerindeki etkileri yeterince düşünüldü mü?

"Yerli kaynak" kullanımı, politika sözlüğünde "anti-emperyalizm" söyleminde yer alan ve genellikle "sol" çağrışımları olan bir kavramdır. "Anti-emperyalist" söylemle ilişkisi daha gevşek olmakla birlikte, "çevre" konusu da daha çok "yeni-sol" bir kavram olarak ortaya çıkıyor. Kemer Santrali gibi somut bir durum söz konusu olduğunda, bir çelişki beliriyor. Petrole dayalı enerji politikalarına muhalefet ettik, "yerli kaynak" dedik; şimdi "yerli kaynak" arayışı resmî politika haline geldi ve uygulanıyor. Bu sefer de "çevre kirleniyor" diye mi muhalefet edeceğiz? Kısacası, hep "muhalefet" mi edeceğiz? Sorunları, bunlara ilişkin önerileri işin başındayken geniş kapsamlı düşünmez, varılacak sınırları baştan hesaba katmazsak, "müzmin muhalif" görünümüne düşeriz ki, toplum açısından sevimli bir görünüm değildir bu. Örneğin, "bunlar köprüye de muhalifti" diye bir temayı kullanabiliyor Türkiye'de sağ. Kemer'in gündeme getirdiği sorulardan biri bu.

Teknoloji ve çevre

Tunçbilek'te, Yatağan'da termik santral kurulurken, çevre sorunu üstünde pek fazla durulmamıştı. Ama Kemer Gökova'da, doğal güzelliğin üst sınırında bir yerde. O zaman enerji ya da daha genel olarak teknoloji ile çevre arasındaki ilişki sorusunu düşünmemeye imkân yok. O halde ne yapmalı? "Teknoloji" ile "Çevre"yi ve süphesiz "insanlar"ı, nasıl bir denge içinde ele almalıyız ki biri öbürünün yok olmasına yol açmasın? (Benzer bir ikilemi "orman" sorununda yaşamışızdır.)

Niyetimiz yukarıdaki türden sorulara bugüne kadar *nasıl* cevap verildiğini ortaya koymak. Bu alanda cevabı şimdiye kadar TEK veregelmiştir. Çünkü sorun bir "teknolojik-uzmanlık" sorunu olarak konmuştur ortaya. Genelgeçer ideolojiye göre, "teknoloji" her şeyin üstünde, sınıfların da üstünde, politikaya *bağışıklığı* olan bir konudur. Kendi cevabını kendi içinde taşır biçimde, "teknoloji teknik bir sorundur."

Peki, gerçekten böyle mi? Teknolojinin yarattığı sonuçları aslında somut bireyler yaşamıyorlar mı? Öyle ise, onların yaşamak zorunda kalacakları bu sonuçları doğuran kararlar üzerine söyleyecekleri bir söz yok mudur?

Ne yazık ki "vardır" diyecek durumda değiliz, çünkü fiilen yok, ama *olmalıdır*.

Uzmanlar

Uzmanlık küçümsenemez. Her alanda, özellikle de böyle teknik alanlarda sadece ve sadece uzmanların üretebileceği bilgiler vardır. Uzmanca bilgiyi dışlayan kararlar, biçimsel bakımdan bütünüyle "demokratik" de olsa, aynı zamanda bütünüyle "yanlış" olabilir. Ama bir de bunun karşıtı var: demokratik mekanizmaların dışında ve üstünde olduğu varsayılan uzman kararları yeni tahakküm biçimleri doğurabileceği gibi, bunların da uzun vadeli "sağlıklılığı"nın bir garantisi yoktur. Çünkü uzmanlar da bilgilerini ve dolayısıyla kararlarını belirli ideolojik matrisler içinde üretirler ve belirli koşullarda özgül hedeflere varmak için alınmış kararlar bir başka alanda ciddi sakıncalara yol açabilir.

Referandum

Öyleyse çözüm nedir? Örneğin "referandum" türü bir oylama mı? Bu aşamada ve bu koşullar altında böyle bir öneri yalnızca "ütopik" olur. Oy veren *hangi bilgiye* göre oy verecek? Türkiye'nin enerji politikasından kaç kişinin haberi var? Haberli olmak için gerekli yan bilgilere kaç kişi sahip? Sonra, oylamanın çerçevesi ne olmalı? Söz konusu santralin dolaysız etkileri Gökova'da yaşanacağına göre, belki oranın halkı böyle bir oylamada santrali reddederdi; ama santralin bir "enerji merkezi" olarak etkileri bütün Türkiye'de yaşanacağına göre belki referandumu Gökova halkıyla sınırlı tutmak yanlış olur ve kirlenme etkilerini dolaysız yaşamayacak çoğunluk enerji uğruna Gökova'yı gözden çıkarmayı daha kolay sindirirdi. Aynı şekilde, Kemer'de yapılacak santrali reddeden bir Gökovalı'nın Tunçbilek santralini onaylayacağı da düşünülebilir.

Ele aldığımız bu somut enerji sorunu bağlamında "katılım", enerji kaynağının nasıl *yaratılacağını* gösterecek bir çözüm değil; eldeki verilere göre varolanın insan hayatıyla *nasıl bağdaştırılacağı* kararının daha geniş bir çerçevede verilmesini sağlayacak bir yöntem. Sorun, son analizde, neye ne kadar *değer verdiğimizi* bilmek. Enerji gerekli; bunu kabul etmeyen yok. Enerji üretimini *ucuza* çıkaracaksak, temizleme, arıtma, giderme sistemlerine para harcamayız; Gökova çevresindeki linyiti içerilerde bir başka santrale taşımak için zorunlu nakliye maliyetinden kaçınırız. Bunların sonuçları da bellidir (yetkili kuruluşlar iki durumun neye malolacağının hesabını yapmaktan kaçınmış olsalar da, bu maliyet aşağı yukarı bellidir). Dolayısıyla ortada bir tercih sorunu vardır. Çevrenin korunması, insan sağlığının korunması vb. amaçlar için bu fazladan masrafı yapacak mıyız, yapmayacak mıyız? Ve tabiî olayın politik boyutu, yani yapıp yapmayacağımıza son analizde kim karar verecek: uzmanlar ve teknokratlar, bürokratlar mı, yoksa halk mı? (ve bu bağlamda yeniden beliren bir başka önemli soru: "uzmanlar" ve "halk" kutuplaşmasında, halkın politik temsilcileri, "politikacılar" kimin yanındalar?)

Bu çerçevede konulduğunda, sorun, yalnızca enerji ya da daha geniş çerçevede teknoloji ile de sınırlı değil, eğitiminden ulaşımına, sağlığına kadar toplumun bütün alanları buna benzer tercihler getiriyor karşımıza (çoğu kez, "bunun başka yolu yoktur" gibi bir olağanlık kamuflajı arkasında gizlenen gerçek tercihler). Bunları bilen, değerlendiren ve kararlaştırılma mekanizmalarına katılan bir toplum olma özlemi Türkiye için erişilmez bir ütopya olarak kalmak zorunda mı? □

Sosyalistlerle çevreciler nasıl bir araya gelir?

Şu iki anlayışın ötesine geçmek gerekiyor: birincisi çevreci kampanyaların, orta sınıfa özgü "sorunları birbirinden koparıp tek tek ele alma" tavrı olarak nitelendirilmesi; ikincisi ise, işçi hareketi kampanyalarının çökmekte olan, geriye dönük özel bir işçi sınıfı görüşü ile belirlendiği anlayışı.

Stuttgart yakınlarında, 120.000 kişinin oluşturduğu 65 mil uzunluğundaki protesto zinciri.

RAYMOND WILLIAMS

Hava her zamanki gibi siyasetin uğultusuyla dolu ama toprakta gelecek günlerin siyasetinin yeşerdiğine ilişkin bazı belirtiler de var. Bu belirtilerin en önemlisi işçi hareketinin özüyle yeni çevre siyasetinin biraraya gelme girişimidir.

İlk bakışta bu özellikle güç bir buluşma gibi görünüyor. Her iki hareket de en açık biçimleriyle öncelikle savunma konumundalar. İşçi hareketi, bilinen istihdam kalıplarını ve bunun güvencesi sayılagelen toplumsal düzeni savunmaya ya da yeniden inşa etmeye çalışıyor. Çevre hareketi ise doğal bir çevreyi ciddi ama önlenebilir bir yıkıma karşı savunma çabasında. Ancak bu iki güçlü seferberliğin birleşme ihtiyacı daha çok uygulamadaki davranışlarında açıklık kazanıyor. Bu iki düzlemde böyle: birisi daha şimdiden birtakım özgül girişimler yaratan düzlem, ötekisi oldukça yeni toplumsal hedefler yaratmaya başlayan genel krizimize, daha derinden yaklaşan düzlem.

Birinci düzlemde değişimin belirtileri hızla çoğalıyor. En açık iki örneği enerji ve ulaşım alanlarında. Yeni teknolojilerin yarattığı sonuçlara bakıldığında bunların pazar güçlerinin denetimine bırakılamayacağı en az bir nesildir açıkça bilinen bir gerçek. İşçi hareketi ise bu gerçeği sık sık tekrarlamakla birlikte yürütmede (hükümet etmede) pek bir şey yapmadı. Nükleer artıklara, kirlenmeye, kömürün yanmasından oluşan asit yağmuruna, benzindeki kurşuna, ağır araçların yarattığı tahribata karşı çevrecilerin seferberliği, bu tezlerin bazılarının iyice sivrilmesine yol açtı.

Ancak bu iki taraf biraraya gelmedikçe gerçek bir çözüm olamaz. Kirletmeyi, tahrip etmeyi sürdüren sistemlerin kamu mülkiyetine geçmesi elbette önemli bir ilerleme sayılamaz. Aynı zamanda, hepsi ekonomik avantaj sağladığı için seçilmiş olan tehlikeli ve kirletici teknolojilerin devre dışı bırakılmasıyla fiyat ve masraflarda ortaya çıkacak sarsıcı değişiklikler, yalnızca istihdam ve gelirin değil aynı zamanda işlerin ve kârın yeniden dağılımını da içeren geniş toplumsal, iktisadi politikaları gerektirir. On yıl kadar önce bunlar teorik tartışma konusuydu. Değişimi belirleyen, yalnızca *Ulaşım 2000* benzeri ya da enerji üreten birimlerin varlığı değil. Aynı zamanda sosyalist politikaların belli başlı kentlere kayması da önemli. Bu kentlerde ise özellikle ulaşım politikasında yenilikler uygulamadadır.

Çeşitli bölgelerde ortaya çıkan bu buluşmaya bakarak diyebiliriz ki, önümüzdeki on yıl içinde buluşmanın yaygınlaşmasını, temiz ve kolay bir kamu ulaşımını, doğal kaynaklarımızdan sağlanan temiz ve eşgüdümlü bir enerji dağılımını, sonra da bu temel üzerinde kentlerin ve kırlık alanların yeniden canlandırılmasını ummak artık mümkün. Ancak bunu ne işçi hareketi ne de çevreciler kendi yollarında, tek başlarına gerçekleştirebilir. Aralıksız araştırmalara dayanan sürekli bir yakınlaşma, tanıtma çalışmaları, örnek uygulamalara girişmek, tek çıkar yoldur. Haldeki kurumsal ve ideolojik anlaşmazlıklar ne olursa olsun.

Öncelikle bu örnekleri vermekle şu iki anlayışın ötesine geçmek gerektiğini vurgulamak istiyorum: birincisi çevreci kampanyaların, orta sınıfa özgü *"sorunları birbirinden koparıp tek tek ele alma"* tavrı olarak nitelendirilmesi, ikincisi ise işçi hareketi kampanyalarının çökmekte olan, geriye dönük özel bir işçi sınıfı görüşü ile belirlendiği anlayışı. Bu nitelikler açıkça ortadayken, olgunlaşmamış bir biçimde biraraya gelindiğinde buluşmada çatlaklar oluşuyor. Ama artık açıkça görülmelidir ki ortaya çıkarılması ve bir dayanışma oluşturulması gereken ortak bir zemin vardır.

İkinci düzlemde güçlükler daha somuttur. İşçi hareketi bir yoksulluk deneyimi ile biçimlenmiştir. Bu nedenle işçilerin büyük çoğunluğunun, efendilerinin *"yoksulluğun tek çaresi üretimi artırmaktır"* biçimindeki yaklaşımını, kendilerine uyarlayarak benimsemesi çok şaşırtıcı değildir. İşçi hareketi içinde sosyalistler her zaman tek başına üretim artışının yoksulluğa çare olamayacağını söylediler. Herhangi bir üretim biçiminin ilişkileri ve yöntemleri, o üretimin nasıl dağılacağını ve verili türler üzerinde çalışan ya da bunların yakınında yaşayanlar üzerindeki toplam etkisini hemen her zaman belirleyici ölçüde etkilemiştir. Tehlike yaratan üretimin etkileri her zaman, önce işçilere vurmuştur: toz hastalıklarından, asbest zehirlenmesine ya da nükleer radyasyona kadar. Ama aynı zamanda toplumun tümünü de tehdit etmiştir: tarım ilaçları, kirli hava, kimya fabrikalarındaki patlamalar. Demek ki ne kadar kârlı olursa olsun tüm üretim biçimlerine sağlık ve güvenlik standartlarının dayatılması gene bir ortak zemindir.

Ama bütün bunlar görülmesi biraz daha kolay olan tehlikeler. Üretime ilişkin egemen düşüncenin en temel sakıncası, yeryüzünü ve onun üzerinde yaşayan insanları, doğallıkla, kârlı işler için bir hammadde olarak görmesidir. Bu bakış açısıyla gerçekleştirilen ve temel toplumsal faaliyeti sömürme, dönüştürme ve işleme olduğu büyük üretim genişlemesi, iki yüzyıldır özellikle işçi hareketinde, zihinsel bir bölünmeye yol açtı. Sosyalizmin kendisi, genel eğilim içinde, istenilmeyen koşulları ve etkileri gözardı ederek yalnızca gelişmenin devamını aradı. Bazı dar kapsamlı iyileştirmeler dışında, bu tür sosyalizmin herhangi bir şey sağlaması üç sebepten ötürü imkansızdır.

Birincisi, dünya bu biçimde kullanılırsa, ürünler (istenilen ürünler) ve yan ürünler (istenilmeyen yan ürünler) diye bir ayırım yoktur. Bu biçimiyle üretimin öncelikleri kabul edildiğinde, bu her zaman bütünsel bir süreç olacaktır. İkincisi, artık bu sonsuz sanılan genişlemenin sınırlarına gelinmiştir: doğal kaynaklar tükenmez değildir ve bunun toplumsal, iktisadi bedeli artık kritik bir noktaya ulaşmıştır. Bundan önce ileri sürdüğüm iki sebep henüz işçi sınıfı hareketini ikna edemediği için üçüncü ve en acil sebep: üretimin bu çeşidinin çok büyük sayıda insanı kendi dışında bırakmasıdır; öyle ki bu insanlara sunulan hammaddeden kalkıp doğrudan doğruya çöp tenekesine giden bir hayatı, uzun işsizlik dönemlerinin acılarını da çekerek yaşamaktan ibarettir. "Etkili ve kârlı" üretimin öncelikleri mutlak olarak kabul edildiği sürece, sıkıntıların giderilmesi imkansızdır.

İşçi hareketiyle çevrecilerin bir araya gelmelerinin en güç ama en umut verici olduğu nokta buradadır. İşçi hareketinin, çevrecilerin kendi başlarına kolaylıkla yürüttükleri davalarına cevap vermesi beklenemez. Tüketime yetecek ölçekte tarım ekonomisine, el sanatlarına ve boş zaman yaratmaya dayalı bir plana geri dönüş, varolan toplumsal düzen içinde azınlık istekleri olarak kalır. Bu planın içinde, yerleşmiş ve bu niyetinden dönmeyecek milyonlarca kentli endüstri insanına yer yoktur. Öte yandan hiçe sayılan ya da hiçe sayılma tehlikesi içinde yaşayanlar, şimdi kurumsallaştırılan iş süreçlerinin bir ekonomik iyileşme retoriği ile değiştirilemeyeceğini herkesten iyi bilirler. Bu şüphecilik, işçi hareketinin ahlâkına derinden sinmiştir.

Şimdi olabilirlik kazanan buluşma, üretim düşüncesinin yerine "geçinme" düşüncesini koyma sorunudur. Daha pratik bir açıklama gerekirse; bu, ayrı siyasi bölgeler içinde gerçek kaynaklarımızın yeni türden bir bilançosunu yapmayı gerektirmektedir. Bunun mantıki sonucu, varolan girişimlerin basit bir toplamından oluşan bir plan ya da ciddi bir ayıklamaya dayanmayan bir yatırım programı değil; gerçek kaynaklara dayanan bir olabilir politikalar dizisidir. Çevrecilerin, kaynakların korunması, en iyi kullanımı ve alternatif teknolojiler üzerinde yürüttüğü çalışmalar, işçi hareketinin, işin örgütlenmesi ve çalışma koşullarındaki pratik deneyimleriyle birleştirilebilir. Girişimlerin yaşayabilirliği, elde edilebilir kaynaklar ve adil bir geçinme umuduna ilişkin olarak tartışılacaktır. Bu, ne çevrecilere ne de işçi hareketine çok fazla bir gelecek vaadetmeyen global bir pazara bağlı sektör ekonomisinin önceliklerinde radikal bir değişme demektir.

İnanıyorum ki ortaya çıkacak sonuçların çoğu bizi şaşırtacak ve yüreklendirecektir. Bazıları ise çok güç seçenekler karşısında bırakacaktır. Ancak bu gerçeğin temsil edildiği bir buluşma, siyasi tazelenme için en büyük umudumuzdur. Sendikaların araştırma merkezlerinde, yükseköğrenim kurumlarında, çevre kampanyalarında bu bilançoyu yürütecek entelektüel kaynaklar vardır, ancak bir araya gelmeye karar verirlerse.□

11 Haziran 84 tarihli The Guardian'dan çeviren:
SAMİ KARİYO

CEZAEVİ
ATİLA SİN
1985 GENÇLİK YILINI AÇARKEN HEPİMİZEE...
AMİN...
ÇOCUKLAR ŞÖYLE HEPİNİZİ BİRARADA BULMUŞKEN GENÇLİKLE İLGİLİ Bİ RÖPÖRTAJ YAPALIM..
YOK OLMAZ... BEN BEKARA KIZ MIZ VERMEM...
DOĞRAMACI
1985
ŞAK ŞAK ŞAK
NE PALGA GEÇİ-YOSUN BE... SENEYE DE "DEDELER YILI" YAPARLARSA GÖRÜRSÜN SEN...
GENÇLİK YILI
HEY YAV-RUM HEY.. GENÇLİĞE BAK BE... ASLAN OĞLUM BENİM...
1 9 8 5 GENÇ LİK Yİ Lİ
ÜZÜLME BE ANAM NOOLUCAK Kİ BİR YIL GÖZ AÇIP KAPIYANA KADAR GEÇER... BOŞVER...
18 YAŞINDA BİR KIZIM. GENÇLİK YILINA GİRDİĞİMİZ İÇİN NİŞANLIMLA ÖPÜŞTÜK. ŞİMDİ ÇOK HUZURSUZUM. ACABA KIZLIK ZARIM BOZULMUŞ MUDUR? EV-DEKİLER ANLIYACAK DİYE ÇOK KORKUYORUM... BENİ...
PIST OĞLUM.. OĞLUM... BU YIL GENÇLİK YILI. PIST.. AYAKTA UYUYO BU BE AŞIK MIDIR NEDİR?..
1985 gençlik yılı
YÖK ve KDV dahil
ATİF DEMİRCİ

Paranoid bir bilgilenme biçimi:

AHLÂKÇILIK

... ahlâklı olmaya boş veren bir tavırdan çok daha tehlikeli olabilir 'ahlâkçılık'; toplumun dönüşümü açısından.

ÜNSAL OSKAY

Geçmişte olduğu gibi bugün de toplumlarda "ahlâkçı" bir bakış tarzı olmuştur. Ama sözünü ettiğimiz **bu** "ahlâkçı" tutumun amacı, toplumu ahlâklı bir topluma dönüştürmek değildir. Bu bakış, bir yandan gerçekliği kabullenemez ve onu protesto eder; bir yandan da, yanlış ve yanıltıcı bir bilgilenme süreci sonunda, gerçeklikle uzlaşır.

Toplumsal gerçekliğe pozitif bir tutumla bakacak yerde, ona kendi içindeki korkular, düş kırıklıkları, düşmanlıklar vb. yoluyla karmaşık bir biçimde bakan bu tip ahlâkçı, sonunda kendi benliğini de parçalar ve kendi gibi yarı-eğitilmişlerin ortaklaşa projeksiyonlarının tahakkümü altına girer.

Sosyolojik ölçülerle bakınca...

Tarih boyunca toplumda "ahlâksızlar"ın kim olduğunu belirlemek, sanıldığından daha güç bir iştir. Hazreti Musa'dan beri "ahlâklılığın" ölçülerini koyan kurallar var; ve bunlar her zaman, toplumun her kesimi tarafından çiğnenegelmiş. Bu nedenle herhangi bir toplumda ahlâklı ve ahlâksız olanlar arasındaki çizgiyi **sosyolojik olarak** çizmek zordur. Böyle bir çizgiyi çekmek için, söz konusu toplumdaki nimet ve külfetlerin dağılımını iyi bilmek gerekir. Çünkü açıktır ki, "nimet"ten daha çok pay alanların "ahlâklı" olabilmesi, almayanlara göre daha kolaydır. Ayrıca, pay alanın "ahlâklı" oluşunun görece maliyet ve değeri ile, alamayanın "ahlâksızlığı"nın görece maliyet ve değeri sorunu da vardır.

Kim "ahlâklı", kim "ahlâksız"?

Ahlâkçılık epistemolojik bir yöntemden kaynaklanan çarpıtılmış bir bilgi biçimi, bir aldanmadır. Bunu anlamak için "ahlâksız" nitelemesini inceleyelim:

1. "Ahlâksızlar" verili toplum bu tür bir "azınlık"a ihtiyaç duyduğu için vardır. Tarihte var olan tüm toplumlar eşitsizlik ve insanın insan üzerindeki sultasına dayandıklarından kendi akıldışı tutumlarını örtebilmek için böyle bir kesimi kendi içinde tanımlayıp oluşturur, çünkü çoğunluğun toplumsal sisteme karşı duyduğu ya da duyabileceği tepkiyi akıtacak bir kanal bulmak zorundadır.

2. Verili toplumun akıldışılığını farketmeyenlerle düzene karşı olmayanların "ahlâkçılığı" ise toplumu değiştererek herkesin daha ahlâklı olması için gereken maddi ve manevi olanakları hazırlamaktan kaçınmak anlamına gelir. Sözü geçen her iki anlayış da kendi akıldışı akılcılığını üretmekte olan verili düzene hizmet eder.

3. Verili düzenin sürmesini kendi toplumsal konumları için vazgeçilmez sayan kesimlerdeki "ahlâkçılık" bir bakıma, bu düzenin başka insanlara yüklediği maddi ve manevi maliyetleri gördükçe kendilerine karşı duydukları nefreti de yansıtır: ahlâkçılık bu nefretin projeksiyonu olur.

Bazı yorumculara göre, yeni bir egemen kesimin kendi üst yapısını oluştururken katlandığı gerçekten "ahlâklı" yaşama zorunluluğu, özellikle "sofu" üyelerin, "ahlâksızların" yaşadığı "cenneti" kıskanmalarında da kaynaklanmaktadır.

Günümüzün kapitalist toplumlarında ise yarışma duygusu ve görünüşe verilen önem artmıştır. "Ahlâklı" olmaya çabalayan alt orta sınıf, "ahlâklı" olmaya biraz boşverenlerin elde ettikleri "cenneti" kıskanmaktadır. Bunların "ahlâksızlara" tepkisi, "ahlâksızlıkla" elde edilen "cennetin" verili toplumsal düzen içinde güvenceye kavuşması durumunda hemen güçsüzleşir. Örneğin, ucuz bir gazinoda çalışıp, çıplak resimlerini yayımlayan "ahlâksız" "yeni" sanatçılara kızarken; aynı yoldan geçip pahalı yerlerde sahneye çıkan "hanımefendi" sanatçılara imrenir.

4. Alt kesimlerin "ahlâkçılığı" verili düzene uyumlanmalarında yararlı bir araçtır.

Bu "ahlâkçılığa" göre "ünlü", "zengin", "sanatçı", "güçlü" olanlar salt ahlâksızlıklarından ötürü böyle olmuşlardır. Verili düzenin sunduğu nimetler bu açıkgöz "ahlâksızlar" tarafından kapılmaktadır: Düzenin herkese nimet dağıtmadığını düşünemeyen bu insanlar kaderlerine boyun eğmeye razı olurlar ve yalnızca "ahlâklı" oluşlarıyla övünürler. Ama aynı zamanda katlanması güçleşen toplumsal gerçekliğe duydukları yoğun nefret çarpık bir toplumsal protesto ihtiyacı yaratır. "Vasatî" insanın yaşanan gerçekliğe karşı tepkisi semantik olarak bu yanlış ve ters örülmüş dokunun içinde oluşmaktadır.

5. Verili toplumlardaki gerçek-hayatı yaşayan her insan "ayakta kalabilmek" için derece derece "ahlâksız" olmak zorunda olduğundan, bu yanlış protesto, sonuçta bir sürü "az ahlâksız"ın bir sürü "çok ahlâksız"a düşman olmasına yol açar. En yaygın "ahlâksızlık" ise başkaları karşısında tek geçerli ölçütün kendi ölçütümüz olduğuna ilişkin pragmatik yargımızdır: böylelikle yaşadığımız toplumun "haritasını" merkezde bir "ben" ile, onu kuşatan "TOPLUM-BEN" şeklindeki "ahlâksızlar" ve potansiyel düşmanlar olarak görmeye başlarız. Sonuçta toplumsal gerçekliğin değil, birbirimizin kurbanıymışız gibi, birbirimizle uğraşmaya başlarız.

6. Liberal ahlâkçılar da ahlâklı olmanın maddi koşullarını yaratmak yerine, nasihatla, eğitimle "ahlâksızlığa" karşı "cihad" açmak isterler. Oysa *citoyen* (yurttaş) olabilmenin iktisadi ve siyasal temellerinden yoksun kesimlerin "ahlâklı" olmasını istemek boş bir beklentidir. Üstelik, liberal ahlâkçılar cennete giden yolun siyasal iktidar ilişkilerinden geçtiğini unutturdukları ölçüde, alt kesimin sırtından "peygamber öğütçülüğü" yapmak damgasından kurtulamazlar.

"Liberal ahlâkçılar cennete giden yolun siyasal iktidar ilişkilerinden geçtiğini unutturdukları ölçüde, 'peygamber öğütçülüğü' yapmak damgasından kurtulamazlar."

Ahlâkçılık, niçin paranoid bir bilgilenme yöntemidir?

Bütün bunlardan sonra "ahlâkçı"lığın bir bilgilenme biçimi olduğunu söyleyebiliriz: toplumsal gerçekliğe ilişkin bir bilgi üretme biçimi ve yöntemi...

Ahlâkçılık, ampirik olarak görüleni, akıldışı bazı olguların dolayımıyla algılar. Bu ise, algılamayı yapan kişinin bireysel akıldışılığı değil, toplumsal sistemin kuruluş mantığındaki akıldışılıktır. Bu nedenle, toplumsal sistem için tehlikeli bir hastalık değil, hatta yararlı ve gereklidir. Çünkü bir aldatmaca işlevi görerek, kişiye çarpıtılmış biçimde de olsa bir protesto potansiyelini sürdürme olanağı verir; bir yandan da, protestonun zararsız bir kanalda emilmesini sağlar.

Bu bakımdan, ahlâklı olmaya boş veren bir tavırdan çok daha tehlikeli olabilir "ahlâkçılık": toplumun dönüşümü açısından. Çünkü boş verme tavrında, çarpık verili durumun ve değerlerinin reddi vardır; ahlâkçılık ise insanın durumuna gerçek anlamda kayıtsızdır. Nazi Almanyası gibi olağanüstü konjonktürler yaşayan toplumlarda bu ayırım çok belirginleşmişti.

Ahlâkçının paranoid algılamasında bir protesto vardır, ama doğru temele oturmayan bu protesto çok zaman verili yapının kurbanları olan en alt düzeydeki "ahlâksızlar"a yönelir. Aynı şekilde, alt düzeyde olanlar da, kendi gerçekliklerine duydukları düşmanlığı kendi dışlarındaki bir nesneye yansıtmak için ahlâkçının tavrını benimseyebilirler.

Yaşanan gerçeklik ancak bu yanlış bilgilenme ile benimsenebildiği için, paranoid algılama yaygınlaşır. Gerçekliğe akıl düzeyinde yaklaşmayan kişi, hayatı, zihnî bir algılama düzeyine erişemeyen, toplumun genelgeçer ahlâk değerleri içinde sıkışmış önedinimler düzeyinde kavrar. Bu kendiliğinden anti-entelektüalizm, günümüzün "vasatî insan"ının temelidir. Üstelik bu yalnızca bir kültürsüzlük, eğitimsizlik sorunu da değildir. En yüksek olanaklara sahip olmuş ve onları kullanmış kesim de, bu düzeye varamayanlarla birlikte, ortak bir anti-entelektüalizmde buluşabilir. Çağımızın iletişim araçlarının yaygınlaşan "görselliği" de bu eğilimin bir aracıdır.

Böylece verili durumdan yararlanan seçkin azınlık, onun egemenliğindeki edilginleşmiş kitle ve "kitleselleşmiş" okurun zevkine hitap eden "çok satar" sanatçı, aynı yanlış-bilgilenme sürecinde buluşurlar. "Vasatî" insanın önyargılarını çoğaltarak, bir yandan gerçekliği çıplak haliyle görmekten uzaklaşır, bir yandan da onu çarpıtıp süsleyerek benimserler. Bu çarpık protesto ve çarpık benimseme, faşizmin belli zamanlarda başarıyla kullandığı kitle psikolojisinin de önemli ögeleri arasındadır. Bu uç duruma varılmaksızın da, baskıcı toplumun ahlâkçılığı, baskının artırılmasına yönelik hastalıklı talebi canlı tutar. Kısır döngü, "vasatî"nin entelektüel algılamaya düşman tahakkümünü kalıcılaştırır.

Peki, ahlâk hiç mi gerekli değil?

Buraya kadar söylenenlerden, toplumsal hayatta *ahlâkın* gerekli olmadığının savunulduğu sonucunu çıkarmak yanlış olur. Gene bu dergide yayımlanmış güzel bir yazıda belirtildiği gibi, "ahlâklı" ve "ahlâkçı" başka şeylerdir. "Ahlâklı" olmak gereklidir; ama bunun için herkes kendi adına düşünebilmeli ve konuşabilmeli, akılcı bir bilgilenme olanağına sahip olmalıdır ve herkes bu haklara saygı duymalıdır. Yoksa, "toplum adına" ya da bir "sınıf adına" konuşma ayrıcalıklarını sonsuza kadar kurumsallaştırmak isteyenler, kendi malları saydıkları "daha iyi bir toplum düşünebilme" ayrıcalığından yeni bir baskı aracı üretirler.

Unutmayalım ki, verili sistemin "bugün"ünde yaşarken başkalarından daha "ahlâklı" olabilmek, çok durumda, eskiden yaşanıp unutulmuş ahlâksızlıkların mirasına dayanabilir; bu anlamda ciddi bir maliyeti bile olmayan, bu "başkasının sırtından" edinilme ahlâklılık, bugün "ahlâksız" sayılan "aşağıdaki" kesimlere henüz hesabı verilmemiş "temiz" görünümlü bir ahlâksızlık da olabilir.

Örneğin, gece kulüplerinde şarkı söyleyen kadınları, bunları soyup resmini "satan" magazinleri, bu magazinleri okuyanları, magazinleri okuyanları küçük gören "devrimci" kültür eleştirmenlerini, magazinleri küçük görenleri alaya alan "başarılı" magazin yöneticilerini, kısacası hepsini daha gelişkin bir analiz içinde değerlendirmeliyiz.

Yaşlı, şişman akordeoncu ve arkadaşı genç gitarcıyla;

"Trink Trink"ten "Kimbilir"e

OSMAN BALCIGİL

Bir yandan da normal büyüklükte bir sandalyeye sığmak için ter döküyor yaşlı, şişman akordeoncu. Söz konusu edilenin alışıldık tarzda "bir istek" olmadığını anlayınca şaşırıyor. -Sonradan bu şaşkınlığının nedenini veciz bir biçimde ifade edecektir.- Devam eden cümleleri, parmaklarını akordeonunda isteksiz isteksiz dolaştırırken dinliyor. Oysa, çok değil, yarım saat önce onu izleyenler akordeonuyla seviştiğini, ya da müşfik bir baba edâsıyla okşadığını düşünebilirlerdi.

...

Şaşkın bakışlarını genç arkadaşına çeviriyor yaşlı ve şişman akordeoncu. O da, ilerdeki bir masadan arkadaşını süzüyor. Yüzünde "acaba ne istiyorlar?" sorusunu kafasında çevirip çevirdiğini ele veren bir ifade var. Bu arada, "eşlik eden" seslerle beraber, çalarken bayılmadığı her halinden belli olarak, söylüyor şarkısını.

"Dom dom kurşunu değdi,
dom dom kurşunu değdi..."

...

Artık ona yaşlı ve şişman akordeoncu demeye gerek yok. Genç dostu gibi Bay Berc mi demeli acaba, yılların akordeoncusu Berc Onaran'a?

"İsterseniz Beco da diyebilirsiniz. Evet 30 küsûr yıldır bu işi yapıyorum. Akordeon çalmaya 13 yaşında, yani kısa pantolonluyken başladım desem yeridir. Hangisinden başlayalım dersiniz; **müzik**'ten mi, **müzik yapılan yerler**'den mi, yoksa **müzik dinlemeye gelenler**'den mi?"

— Nasıl isterseniz.

Müzik yapılan yerler

"Bir kere müzik yapılan yerler çok değişti. Benim müziğe başladığım yıllarda, müzik orkestrayla yapılırdı. Müzikli lokantaların piyano, keman, akordeon vs.'den oluşan bir orkestraları olurdu. —Tabiî bu Batı müziği yapılan yerler için geçerli.— Bir de klasik Türk müziği yapılan yerler vardı ki, buralara gazino demek daha uygun olur. Her iki tarafın müşteresi de ayrı ayrıydı. Ya da bir birine bir öbürüne giderlerdi. Ortak olan, gelenlerin müziği bilmesiydi."

— Şimdiki mekânlara dönersek?

"Şimdi daha çok çeşit var. Bunlardan bazıları ne tür müzik yapacağına karar vermiş yerler. Müşterileri bellidir. Meselâ **Ziya**'da belli bir tür müzik yapılır. Oraya gidip arabesk isteyemezsiniz. **Antik** ona keza. **Mandıra** türü yerlere ise hoplamak zıplamak için gidilir. Ayrıca sadece arabesk yapılan yerler var; **Azderoğlu, Domani** gibi. Yani çeşit çeşit. Bir de böyle bir kararı olmayan yerler var. Buralarda, en kalitelisinden en paspalına kadar, kendliğinden arabesk hâkim."

— "Eskiden ərkestralar vardı..." demiştiniz.

"Evet. Şimdi bunun yerini, meselâ, bir piyanist şantör aldı, Klasik Türk müziği de çalıyor, klâsik Batı müziği de, arabesk de... Ancak, yanlış anlaşılmasın, ben müzisyenleri suçlamıyorum. Onlar talebe uyuyorlar."

— O halde Bay Berc, biraz da **talep**'ten söz eder misiniz?

...

Bay Berc'in yüzünden belli belirsiz bir tebessüm dalgası geçiyor. "Program" diyor, "ara verince devam etsek." Kalkıyor, akordeonunu göbeğinin üstüne yerleştirirken eğiliyor; "Ben de göbeğim için geldiniz sanmıştım. Onun için şaşırdım." İleriye doğru bir hamle yapmışken dönüyor ve alaycı bir ifadeyle şunları söylüyor: "Malum sizin neyin peşinde olduğunuz bilinir. Eh ben de az ilginç bir tip sayılmam hani." Farkediyor mu bilemiyoruz ama, gelişimize biraz da onun ilginç görünüşünün neden olduğunu hatırlayınca yüzümüz kızarıyor.

Bay Berc'in akordeonu ve Hırant'ın gitarıyla bir anda müziğe boğuluyor lokanta. Sonra istekler, istekler... Ufak tefek uygunsuzlukların keyiflerini kaçırmasına izin vermiyorlar ikisi de.

Müzik dinlemeye gelenler

Ama, şimdi Berc ve Hırant'ın keyiflerinin eni konu kaçık olduğu pek bâriz. Ne oldu acaba?

Hırant sinirli sinirli "Gördünüz mü olanı?" diyor ve devam ediyor, "Adam 'Sela-

> ***"Eskiden ordövr denildiği zaman çok başka şeyler anlaşılırdı, şimdi daha farklı şeyler anlaşılıyor. Müzik de böyle.***

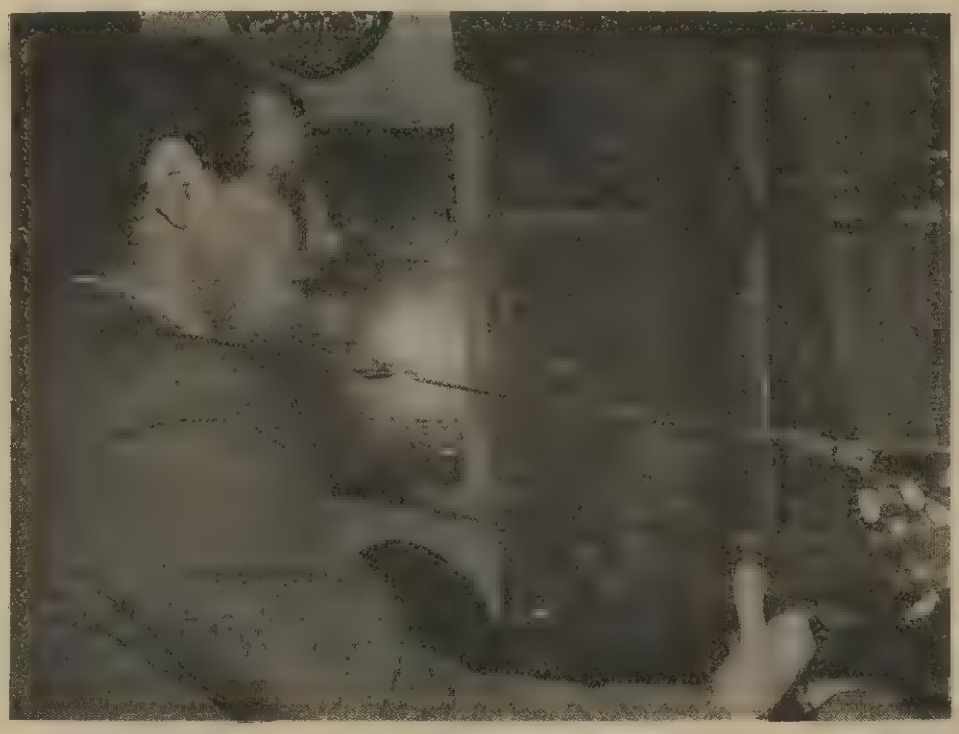

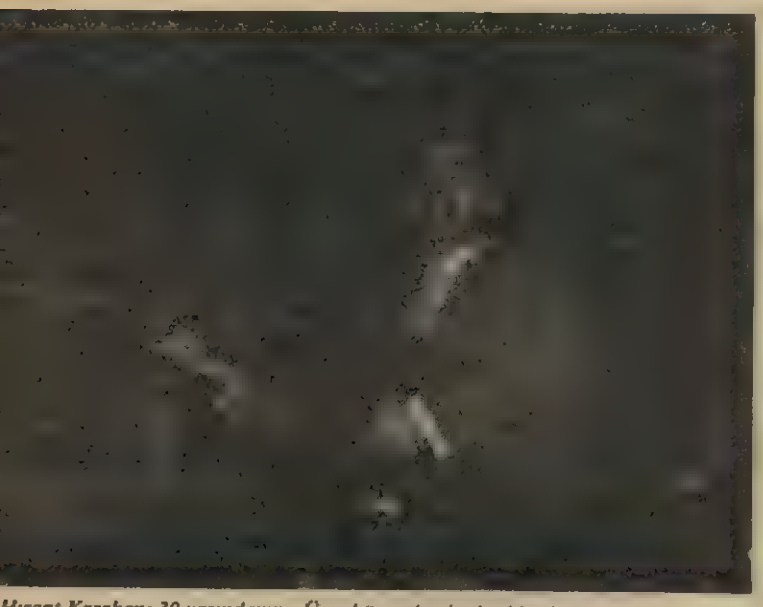

Hırant Karahan: 30 yaşındayım. Üç yıl öncesine kadar klasik gitar çalıyordum. Üç yıl önce Bay Berc'le tanıştım ve piyasa işi yapmaya başladım.

Berc Onaran: Akordeon çalmaya 13 yaşında, yani kısa pantolonluyken başladım desem yeridir. Hocam Mösyö Elbenk'ti.

"Şimdi piyanist şantörler Klasik Türk Müziği de çalıyorlar, Batı müziği de, arabesk de..."

hattin Pınar'dan bir şey var mı?" dedi, 'Maalesef, kusura bakmayın' dedim. Bu sefer 'Nasıl olmaz yahu' dedi. Ben de izah ettim 'Beyefendi keman ister, kanun ister, ud ister'..."

Bay Berc alnında biriken ter damlalarını silerken, tebessüm ediyor ve hem genç arkadaşını yatıştırmak, hem de "ekmek kapıları" hakkında yanlış bir izlenim edinmemizi engellemek üzere, "Aslında bizim burada böyle şeyler çok olmaz" diyor.

...

— Peki Bay Berc **"Müzik dinlemeye gelenler değişti"** demiştiniz. Nasıl bir değişiklik bu?

"Şimdi, meselâ eskiden ordövr denildiği zaman çok başka şeyler anlaşılırdı, şimdi daha farklı şeyler anlaşılıyor. Müzik de böyle: Eskiden çigan çalındığı zaman insanlara yabancı gelmezdi. Hareketli bir müzik türü olmasına rağmen, hayrettir, çigan dinleyen kimse kalmadı dense yeridir. Hareketten insanlar artık tepinmeyi anlıyor. Eskiden, bir "Şehrazat"ı, Bizet'den bir parçayı rahatlıkla dinlerlerdi. Hattâ üzerinde "şurasını şöyle, burasını böyle yorumladılar" diye kritiklerde bulunurlardı. Şimdi sıkılıyorlar.

— Sizce kaynağı ne bu değişikliğin?

"Değişikliğin bir tane nedeni yok ki. Birçok nedeni var. Meselâ şehrin nüfusu çok arttı. Yeni gelenler kendi müziklerini de beraberlerinde getirdiler. Gittikleri yerlerde kendi müziklerinin çalınmasını istediler. Para el değiştirdi. Meselâ eskiden zenginlik, bilgi ve görgüyle birlikte olan bir şeydi. Şimdi öyle değil. Rahatlıkla parası olanlar cahil, parası olmayanlar bilgili olabiliyor.

Başka nedenler de var. Eskiden her işi erbabı yapardı. Lokantacılıkta da, müzisyenlikte de öyleydi. Şehrin nüfusu artınca, hem lokanta, hem de müzisyen talebi arttı; kalite düştü. Düşen kalite müşterileri etkiledi..."

Hırant müdahale ediyor;

"Bazılarını etkilemedi ama..."

Bay Berc, kuşbakışı bakan insanların edâsıyla cevaplıyor:

"Tamam da, şu anda bizim yerli yersiz çalmak zorunda kaldığımız, parçalar eskiden çalınsaydı, yüz kişi varsa yüzü de homurdanırdı. Şimdi kalkıp biz burada Bizet'den bir şey çalsak en fazla bir masa homurdanmaz."

Bay Berc'e çalıştıkları yere gelenlerin hangi tür müzikten hoşlanacaklarını, nasıl tahmin ettiklerini soruyoruz. Utanır gibi oluyor. Hırant'a bakıyor. Belli ki şakasını çokça yaptıkları bir mevzu bu.

"Bir kere artık gelip gidenleri tanıyoruz. Yani, daha önceden de buraya gelmiş oluyorlar. Neleri sevip, neleri sevmeyeceklerini önceden biliyoruz. Sonra giyim kuşamlarından neyi sevebileceklerini çıkartıyoruz. İstedikleri ilk parça bir ipucu oluyor bizim için. En kötü ihtimalle de gidip soruyoruz;

'Ne istersiniz, çalalım' diye.

Müzik

— Biraz da **müziğin kendisi**'nden söz etsek. Bay Berc, "İşte geldik işin en zor yanına" diyor ve derin derin içini çekiyor. Bu arada Hırant, çenesi ellerinin arasında ustasını dinlemek üzere vaziyet alıyor.

"Şimdi, müzik yapılan yerlere müzik dinlemek için gelenlerin talepleri değişti demiştik değil mi? Ne talep etmeye başladı halk; Coşkun Sabah, Ümit Besen, Orhan Gencebay vs. Şimdi, bunlar mı çok kuvvetliydiler de halk onları, onların parçalarını ister oldu, yoksa onlar mı halkın ne istediğini keşfettiler? Bence, alanlarında kuvvetli olmalarının nedeni, halkın daha çok o tür bir müziğe eğilimli olmasındandır. Başka türde müzik yapmış olsalardı, halk onları benimsemeyecekti. Nitekim, ne başarılı müzisyenler var; ama hiçbiri onlar kadar popüler olamıyor."

İhtiyar akordeoncunun sözlerini zorlukla tamamladığını seziyoruz. Sezgimiz doğru çıkıyor. Bunu Bay Berc'in şu sözlerinden anlıyoruz:

"Yanlış anlaşılmasın, ben arabeske antipati filan duyuyor değilim."

— Ama, anlaşılan sempati de duymuyorsunuz?

"Ben her durumda belli bir tarz müziğin dinlenmesinden rahatsızlık duyuyorum. Ne bileyim, bir balonun açılışında bir Ümit Besen çalınmasını doğrusu anlamakta zorluk çekiyorum. Ama çalınıyor. Bence bir tangonun yerini "Kimbilir" tutamaz. Tutuyor, ben anlayamıyorum."

Hırant biraz çekingen müdahale ediyor:

"Yani, 'hangi müziğin iyi ya da kötü olduğundan daha önemlisi yerini bulup bulmadığıdır' demek istiyor Bay Berc."

Bay Berc devam ediyor kaldığı yerden:

"Meselâ, tavernada taverna müziği dinlemek lazımdır. Ama ne bileyim, taverna olmayan bir yerde taverna müziği hoş kaçmayabiliyor."

Hırant atılıyor:

"Gidin de görün, Tarabya Oteli'nde **five o'clock**'ta ne çalıyorlar?"

Bizim sormamıza fırsat vermeden Bay Berc alıyor sözü:

"Şimdi, yemek müziği denildiğinde ben bir "Trink Trink"i anlıyorum. Operetlerden bir şeyleri bir "Funikula Funikula'yı anlıyorum. Sakın yanlış anlaşılmasın, arabeske karşı değilim. Ama tutup yemek müziği olarak arabesk çalındığında bir tuhaf oluyorum."

Hırant müdahale ediyor:

"Peki bunun suçlusu müzisyenler mi?"

Bay Berc cevaplıyor:

"Değil tabiî. O çalmasa bile, bir kere, talep var. O çalmasa, gelip başkası çalacak."

...

Bay Berc, son otobüse yetişmenin telâşıyla saatine bakıyor. Lokantadan birlikte çıkıyoruz.

Yolda işlerin maddî yönüne geliniyor. Bay Berc şöyle özetliyor durumu:

"Şimdi, ben gündüzleri muhasebecilik yapıyorum. Neden mi? Bu işin hiçbir garantisi yok. İstikrarlı bir iş değil. Yarın ne olacağımız belirsiz. İş bulsak bile gideceğimiz yeri benimseyip benimseyemeyeceğimiz, oradaki müşterilerin bizi benimseyip benimsemeyeceklerini bilemeyiz."

Hırant otobüsten atlarken, bağlıyor muhabbeti:

"Sigortası yok, bir şeyi yok. Ben de yedek parçacıda tezgâhtarlık yapıyorum."

Bay Berc'in otobüsten inmesi akordeon çalması kadar kolay olmuyor. Otobüs homurdanırken, bizimkiler karanlığa karışıyorlar. □

"Eskiden insanlar bir "Şehrazat"ı, Bizet'den bir parçayı rahatlıkla dinleyebilirlerdi. Yorumlanışıyla ilgili kritiklerde bulunabilirlerdi."

Dış politika iç politikanın uzantısıdır

HALUK GERGER

Başta Yönetim, ulusca "Türk düşmanı" Avrupa Konseyi'ne karşı vatan ve milleti Sakarya'nın ötesinde Strasbourg'da savunurken, Konsey'e karşı alınan tavrı biraz düşünmekte, konuyu biraz açmakta yarar var. Bunun için de konuya önce Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne girişinin kısa hikâyesiyle başlamak gerekiyor. Avrupa Konseyi'ni, İngiltere, Fransa, Belçika, Danimarka, Hollanda, İrlanda, Lüksemburg, Norveç, İsveç ve İtalya 5 Mayıs 1949'da kurmuşlardır. Tabiî bilinen nedenlerle Türkiye, bu aşamada Avrupa Konseyi'ne alınmamıştır. Çağdaşlaşmayı, Batılılaşmak, yani Avrupalılaşmak olarak anlayan egemen ideoloi için bu büyük bir darbe olmuş, tüm memleket yasa bürünmüş, "Batı (Avrupa) kurumları içinde ne pahasına olursa olsun yer alma savaşımı"na indirgenen Türk dış politikasının en acil sorunu ülkeyi Konsey'e sokmak olmuştur. Dönemin yönetimi açısından, konu bir "ulusal onur" sorunu yapılırken, aynı zamanda, Batılılaşma uğraşında önemli bir yenilgi, Atatürkçülüğün gereklerinden bir sapma olarak kabul edilmiştir. 8 Mayıs 1948 tarihinde Hükümetin resmî yayın organı *Ulus* gazetesinin başyazısı şöyle demektedir: *"... hayret ve esefle karşıladığımız nokta, Türkiye'nin (Avrupa Konseyi'ne) davet edilmemiş olmasıdır... Memleketimize karşı bir ihmal ve istihfaf manasına gelen bu unutkanlıktan duyduğumuz infiali alenen ifadeden kendimizi alamıyoruz... Türkiye'nin Avrupa Birliği'ni tesis etmeye davet olunmasına da acaba Birleşik Amerika'nın Anayasası mı manidir?"*

Daha sonra, sürekli ve yoğun çabalar sonunda, 8 Ağustos 1949'da Türkiye Avrupa Konseyi'ne girebilmiş, seçkinlerin "Avrupalı olmak" hülyası gerçekleşmiştir. Zamanın Dışişleri Bakanı *Necmettin Sadak*, Türkiye Avrupa Konseyi'ne kabul edildikten sonra TBMM'de yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: *"Dış siyasetimizin ağırlık merkezi Batı dünyasıdır. İngiltere ve Fransa ile ittifakımız, Amerika ile gittikçe artan dostluğumuz ve menfaat birliğimiz, dış siyasetimizin istikametini daha fazla Batı'ya çevirmiştir. Avrupa Konseyi içinde bir Avrupalı devlet olarak yer almamız, bu uzun ve devamlı siyasetimizin zaruri bir neticesidir. Aynı zamanda, Avrupa Konseyi'ne girmemiz bu ana siyasetimizde bizi kuvvetlendiren yeni bir amildir... Anadolu'nun Avrupa siyasî ve iktisadî birlik hudutları içine girmesi bizim için belli-başlı bir hadisedir."*

Bugün

Şimdi Avrupa Konseyi'ne ilişkin olarak bir başka "belli-başlı hadise" yaşanmaktadır. Yönetim, bugün, Avrupa Konseyi'nin "artık önemini kaybettiği"ni ve Türkiye'nin bundan böyle, istekleri yerine getirilse dahi, Konsey toplantılarına "Bakan düzeyi"nde katılmayacağını açıklayabilmekte, hatta Avrupa Konseyi'nden "çıkmayı" bile gündeme getirebilmektedir. Türkiye'nin Batı ile askeri, siyasal ve ekonomik bütünleşme çabalarının olağanüstü boyutlara vardığı, yani Sadak'ın sözünü ettiği "uzun ve devamlı siyasetimizin" hiç değişmediği ve Batılı olmakla özdeşleştirilen, Batıcılığa indirgenen Atatürkçülüğün sistemin tek meşruiyyet kaynağı ilan edildiği bir dönemde, Türkiye-Batı ilişkilerinin sacayaklarından biri olan Avrupa Konseyi nasıl böyle dışlanabiliyor? Lozan NATO'da delinir, yeni Sevr ABD Kongresi'nde tezgâhlanır, Türk işçileri Almanya ve Fransa'da ırkçılarla patronlar tarafından katledilirken, tepki neden sadece ve bu denli şiddetli biçimde Avrupa Konseyi'ne yöneltiliyor. Konsey "Türk düşmanı" ilan ediliyor? Avrupa Konseyi üyeliği ve Konsey'in kendisi ne oldu da böyle birdenbire önemini yitiriverdi? Bir başka deyişle, acaba Türkiye için önemini yitiren Batıcılık mı, onun siyasal simgesi olan ve yakın tarihlere kadar üyesi olduğumuzu pasaportlarımızın üzerinde dahi ilan ettiğimiz Avrupa Konseyi mi, yoksa Başbakan'ın dışişlerdeki bu istisnai celadetinin altında başka şeyler mi gizli?

Başbakan, Avrupa Konseyi'nin önemini artık esas olarak "insanî ve sosyal meseleler"le uğraştığı için yitirdiğini söylüyor. Yani, Avrupa Konseyi, bireysel ve toplumsal haklarla ilgilendiği için Yönetim açısından önemini yitirmiş; önemini yitirmek ne demek "Türk düşmanı" oluvermiş. Anlaşılan, gayrıinsanî kâr, bölüşüm ve denge sorunlarıyla ilgilenen IMF önem kazandıkça, "insanî ve sosyal meselelerle"le uğraşma günahını işleyen Avrupa Konseyi o ölçüde önemini yitiriyor. Yani, Türkiye'de, sistem açısından, Batı ile siyasal, ekonomik ve askerî bütünleşme önemini artırıyor, rejimin meşruiyyet temeli Atatürkçülük Batılılaşma ile eşdeğer tutuluyor ama bir zamanlar tüm bunların en üst düzeydeki simgesi ve örgütsel bazı olan Avrupa Konseyi insanî ve toplumsal sorunlarla uğraştığı için önemini yitiriyor, "Türk düşmanı" oluyor!

Aslında Başbakan açısından gerçekte önemini yitiren "insanî vê sosyal meseleler"dir ve Avrupa Konseyi'nin günahı, sayın *Özal*'ın gözünde suç olan sorunlarla ilgilenmenin yurt dışındaki simgesi olmasıdır. Doğal olarak, bu böylece ortaya konamadığı için Avrupa Konseyi "Türk düşmanı" ilan ediliyor. Sistemin ayağının altındaki meşruiyyet halısını çekmemek için Avrupa Konseyi'nden çıkılamıyor, ama Konsey'in kamuoyu önündeki görünümünü bozmak ve bağları en alt düzeye indirmek için "Türk düşmanlığı" düşüncesi yaygınlaştırılıyor. İşin özü, dış politikanın iç politikanın bir uzantısı olduğudur ve Avrupa Konseyi'ne karşı alınan tavır, aynen IMF'ye, ABD'ye, NATO'ya ilişkin politikalarda da olduğu gibi, iç politikadan, sistemin yapısından kaynaklanmaktadır.

"Türk düşmanı" "Türk dostu"

Yönetimin, özel olarak kişinin temel özgürlüklerine, emekçilerin sendikacılık gibi sosyal haklarına, genel olarak da demokrasiye ve insan haklarına bakışı ile IMF'ye, NATO'ya, ABD'ye ya da Avrupa Konseyi'ne, yani genel olarak Batı'ya ilişkin çelişik gibi görünen tavırları arasında tam bir koşutluk sözkonusudur. Batı ile ilişkilerin çeşitli sacayaklarına karşı tavırları ile Yönetim, Batı'nın ekonomik ve stratejik değerler sistemine evrensel alanda ve özellikle Ortadoğu'da tam bir uyum gösterirken, onun kendine özgü demokratik değerlerini yadsıdığını açıkça göstermektedir; Avrupa Konseyi'ne karşı aldığı tavırla bunu kanıtlamaktadır.

Bu haliyle Yönetim, Türkiye'yi Batı'nın "Batı dışı" bir yandaşına dönüştürerek, yine "Batı dışı" dünyaya karşı Batı'nın çıkarlarının savunucusu yapmak amacındadır. Bu anlamda, Türkiye, stratejik bağlamda "Batılı" olan Suudi Arabistan kadar ve onun gibi bir Batıcılıkta karar kılmış görünmektedir. Tabiî, bunun sonucu olarak da reddedilen siyasal, ekonomik ve askerî bağımlılıklar olmamakta, sadece Batı türü demokrasiyi ve insan haklarını, yani "insanî ve sosyal meseleler"i ifade eden Avrupa Konseyi dışlanmakta, karalanmakta, yadsınmaktadır. Bu nedenle de, *"Anadolu insanı bizim halkımız kadar demokrasiye, özgürlüklere lâyıktır"* diyenler "Türk düşmanı", *"Türkiye'de demokrasi ancak bu kadar olur, Türk halkı zaten ikinci sınıf bir demokrasiye lâyıktır, önemli olan bizim stratejik çıkarlarımızdır"* diyenler "Türk dostu" sayılmaktadır. Tabiî, azınlık çıkarlarını "ulusal çıkarlar" olarak gören bir dış politika da bu haliyle hep bunalımlar ve çelişkiler içinde kalmaya mahkûm olmaktadır.

Red Kit'in ağzıyla

Avrupa Konseyi'ne, sayın Özal'ın okuduğu yegâne roman kahramanı Red Kit'in ağzıyla, "posta koyan" zihniyet, Avrupa'yı sadece Mark, Frank, top, tüfek ve füze gören, **Voltaire**'den, **Diderot**'dan, aydınlanma çağından, demokrasiden, bireysel hak ve özgürlüklerden, emekçi haklarından "Avrupa" olgusunu soyutlayan, Avrupa halklarının yüzyıllar süren mücadelesinin ürünü olan koca "Batı uygarlığı"nı sadece NATO ile, ABD ile, IMF ile özdeşleştiren sakat bir zihniyettir. Batı ile ilişkilerde yapılan temel tercih, iç siyasanın yapısına koşut biçimde, Batı'nın çıkarları içinde ülke ulusal çıkarlarını eritmek, bu arada da Batı demokrasisini, temel hak ve özgürlükleri ulusal sınırlar dışında tutmaktır.

Bu açılardan bakınca, *"Türkiye'de bizim normlarımıza uygun bir demokrasi ve insan hakları uygulaması henüz yoktur"* diyerek tarihinde ilk kez Türkiye'nin başkanlık başvurusunu reddeden Avrupa Konseyi'nin bu tavrını Türkiye Cumhuriyeti'ne ya da onun halkına karşı olarak kabul etmek mümkün değildir. Türkiye'nin özel koşullarının zaaflarından doğan ve gelişen sorunlar, sadece "özel koşullar zaafları"nın sorumlularını bağlar. Örneğin, cebindeki kırmızı pasaporta karşın Avrupa'yı ancak "özel gezi" kisvesi altından ziyaret edebilen sayın Özal'ın Avrupa'ya karşı kızgınlığını, Avrupa'ya pasaport alamadığı için gidemeyen bir Türk yurttaşının paylaşması nasıl beklenemezse, aynı biçimde, Türkiye'de "insanî ve sosyal meseleler"in uygulanma biçiminden "müşteki" olanların, Avrupa Konseyi konusunda Yönetimin tepkisine ve sorumluluğuna ortak olması da düşünülemez.

Buraya kadar yazdıklarım, kimi şartlanmış kafalarca, gücü ve başarısı "birlik ve beraberlik teraneleri"ne indirgenmiş bir dış politika anlayışına uygun görülmeyebilir. Oysa, içerdeki çok seslilik, yani demokrasi, dış politikada da güç ve başarının kaynağıdır. Dış dünyaya karşı bir "suskunlar ülkesi"nin, bir "kapıkulları memleketi"nin daha güçlü, daha güvenceli olacağını düşünenlere, günümüzdeki örnekler yetmiyorsa, zamanımızdan beş yüz yıl önce yaşamış bir düşünür olan Makyavelli'nin Osmanlı İmparatorluğu hakkında yazdıklarından bir örnek verelim:

"Bir hükümdar ve onun kulları tarafından yönetilen devletlerde hükümdarın yetkileri çok büyüktür... Türk Hükümdarlığı tek bir padişah tarafından yönetilir. Diğerleri kapıkullarıdır... Türk hükümdarlığının ele geçirilmesinin çok güç, fakat bir kez ele geçirilirse onu elde tutmanın ise çok kolay olduğu görülür ... bir kez yenik düşüp ordusu bozguna uğrayacak olursa hükümdar soyundan gelenlerin dışında kimseden korkmaya gerek kalmaz. Onlar da yok edilirse, diğerlerinin halk katında saygınlıkları olmadığı için artık çekinilecek hiçbir kimse kalmaz. Zaferden önce onlardan bir şey umulmaması gerektiği gibi, zaferden sonra da onlardan korkulması için sebep yoktur."

Neyse ki, Türkiye Cumhuriyeti'ni, Osmanlı İmparatorluğu gibi, bir "suskunlar ve kapıkulları ülkesi" yapmaya kimsenin gücü yetmiyor. □

Polonyalı Rahip Popieluszko

Azizliğe giden yol...

JÜLİDE ERGÜDER

10 Kasım 1984 günü, Popieluszko'nun hayatının son dört yılında çalıştığı ve aylık ayinleriyle ünlenen ST. Stanislaw Kostka Kilisesi'nde 400.000 kişi toplanmıştı. Rahip Popieluszko'nun cenaze töreni münasebetiyle halka hitap eden Dayanışma lideri Lech Walesa, Polonya'da askerî yönetimin işbaşına geldiği 1981 Aralığı'ndan bu yana ilk defa böylesine kalabalık bir cemaat önünde konuşuyordu. Geçen 19 Ekim'de kaçırılan Rahip Popieluszko'nun ölüm haberi, hükümetin beklediğinin tersine, Polonya'da direniş ruhuna yeni bir güç kazandırmış parça bölük muhalefeti toparlamış görünüyor. Walesa'nın "Böyle rahiplere sahip olan Polonya kaybetmiş olamaz ve asla kaybedilmeyecektir." sözleri, muhtemelen, bu duyguyu yansıtıyordu. Bu meyanda, Roma Katolik Kilisesi rahibin ilk azizlik mertebesine yükseltildiğini açıkladı. Bu taltif, Popieluszko'nun hayatı boyunca, sağlığını dahi tehlikeye atacak ölçüde, derin bir sadakatle sürdürdüğü hizmetlerinin unutulmadığını gösteriyor. Rahibin, Rus hududuna 20 mil mesafede minik bir köy olan doğum yeri Okopy yerine, Varşova'da defnedilmesine izin verilmesi ise, askerî yönetimin kaçırma ve öldürme olayının boyutlarının olmadık yerlere varmasından endişe ettiği şeklinde yorumlanıyor.

Rahibin ölümünden sorumlu olanlar, (kimilerine göre fazla bâriz bir senaryonun parçası imişcesine) hemen olayın akabinde ve pek kolaylıkla yakalandılar. Sanıkların geçen Aralık ayı sonunda başlayan mahkemeleri sırasında verdikleri çelişkili ifadeler, olayın kimler tarafından tasarlandığını aydınlatmaktan, henüz, uzak. Gen. Jaruzelski'nin "tüm gerçeklerin aydınlanmasını" istedikleri şeklindeki telâşlı açıklaması, yönetimin, sertlik yanlılarının bir komplosu ile karşı karşıya olduğunu düşünenleri, sanki, haklı çıkarıyor.

Hepsi de İçişleri Bakanlığı görevlisi olan sanıklardan üçü (Yzb. Pietrowski, Tgm. Chimieleski ve Pekala) rahibi kaçırıp öldürdüklerini —yer yer dramatik sahneler yaratarak— itiraf ettiler. Cinayeti planlamakla suçlanan Alb. Pietruszka ise bu iddiaları kabul etmedi. Pekala, kaçırma emrinin yukarı kademelerden geldiğini ve yargılanmak ne kelime, kesinlikle korunacaklarına dair kendilerine teminat verildiğini söyledi. Buna rağmen rahibin öldürülmesine karşı çıktıklarını ama yukarıdan izin çıktığına ikna edildiklerini de sözlerine ekledi. Olayın yönetim kademelerinde yaratacağı hasardan daha ivedi neticesiyse, kilise ile askerî idare arasında yumuşamaya başlamış olan ilişkilerin bir anda soğuması oldu.

"... HER ŞEYE HAZIRIM!"

The New York Review of Books, 6 Aralık 1984 tarihli sayısında, Peder Popieluszko'nun bir sene önce ulaştırdığı bir mektubu neşretti. Mektubun genel havası, Popieluszko'nun dini bütün bir Katolik olduğunu yansıtıyor. Bunun ötesinde mektup, askerî idareye karşı direnişin sembolü olmuş bir kilise adamının, kilisenin halkına karşı görevleri, vicdan hürriyetinin sınırları ve vicdan hürriyetinin kötüye kullanılıp kullanılamayacağı konusundaki görüşleri ile rahibin kendisinin ve memleketinin geleceğine bakışını aksettiren ilginç bölümler içeriyor. Bu bölümleri, kimi yerde özetleyerek, aktarıyoruz.

Kilisenin vazifesi...

"Kilisenin vazifesi, cemaatinin her an yanında bulunmak, onların neş'e, acı ve kederlerine ortak olmaktır. Baş piskopos ve piskoposlar, kuşkusuz, herkesin iyiliği ve saadeti için çalışmak durumundadırlar. Ve bu sebeple diplomasi, mümkün olan her ahvalde, insanları acılardan ve kötü muamele görmekten korumak amacıyla, kilise hiyerarşisinin üst kademelerinde kimi zaman lüzumludur. Bu tutum bazen yanlış anlaşılıyor ve eleştiriliyor; çünkü Kilisenin yönetime karşı daha kararlı bir tavır takınması arzu ediliyor. Ama bu, kilisenin görevi değildir.

Kilise, yönetimin insan haklarına saygılı davranması hususunda —ki, hiç saygı gösterilmiyor— ısrarlıdır ve bu ısrarını sürdürmeye devam etmektedir: mahpusların serbest bırakılmasını bu nedenle talep ediyor. En ağır işkencelere mâruz kalanlara gönderilen yardım, Kilise ve onunla teşrik-i mesai eden Tutuklulara Yardım Komitesi'nin gayretleri neticesinde, yerine ulaşabildi. Kilisenin sıkıyönetim süresince üstüne düşeni gerçekten yaptığını, bundan daha iyi gösterecek bir delil yoktur."

Polonya'nın geleceği?

"Geleceği nasıl görüyorum?
Bunu başta da söyledim. Kilisenin akibeti, toplumun akibetiyle aynı olacaktır. Kilisenin vazifesi, her zorluğa katlanarak ve yılmadan halkıyla beraber olmaktır. Kilisenin bundan asla feragat etmeyeceğine inanıyorum. Hayatî olan şey, halkın millî, dinî ve toplumsal bilincinin yükseltilmesidir. Savaş-arası üniversiteler benzeri halk eğitim kurslarına, ahlâk üstüne derslere ihtiyacımız var. Bu, temel bir meseledir ve kilise buna katkıda bulunmalıdır. Netice? Gelecek sefere benzer bir halk ayaklanması vuku bulduğunda, insanlar özgürlük talebiyle harekete geçtiğinde, esasa müteallik olmayan şeylerle zaman kaybedilmeyecektir. Halkımız, neyin önem taşıdığını ayırt etmeyi, hangi hususlarda tâviz verilmeyeceğini ve hâl-i hâzırda, neler yapılabileceğini öğrenmelidir."

Vicdan hürriyeti sınırlanabilir mi?

"Vicdan, öylesine mukaddes bir şeydir ki, tanrı bile ona sınır koymamıştır. Zorlayıcı ifadelerle vicdanı sınırlamaya kalkışmak, ilâhî yasayı tâciz etmek demektir."

"(...) Vicdan hürriyeti nasıl kötüye kulanılabilir? Vicdan hürriyeti sınırlandırılabilir ama kötüye kullanılamaz. İşte bu yüzdendir ki, bütün bu suçlamalar saçma. Ama, şüphesiz, gerçek uğruna insanların eziyetlere katlanması gerektiğine inanıyorum. Çoluğu çocuğu ve sorumlulukları olan insanlar hapisteyse ve binbir güçlüğe göğüs geriyorlarsa, bir rahip olan ben, niçin kendi çektiklerimi onlarınkine eklemeyeyim? Sırf bu yüzden bana zulmediyorlar. Bazı teşebbüsler, çok haşin hareketler, oldu; ve kuşkusuz arkası da gelecek. Bir örnek: Aralık'ın 14'üncü günü, sabahın ikisinde, yorgunluktan bitik halde yatağa yeni girmiştim ki, kapının zili çalındı. Kalkmadım. Birkaç dakika sonra, bir infilâk oldu. Patlayıcı bir madde, iki pencereyi kırarak dairemin içine düştü. Evim, iki defa soygun süsü verilerek arandı. Daimî olarak gözetleniyorum. Gdansk'a giderken yolum kesildi ve Varşova dışındaki bir polis karakolunda sekiz saat alıkonuldum. Şoförüm elli saat boyunca gözaltında tutuldu. Bütün bunlar çok tiksinti verici numaralar ama asıl mühim meselelere yönelik daha büyük tehlikeler söz konusu. Ben doğru olanı yaptığıma kaniyim. Ve bunun içindir ki, her şeye hazırım." □

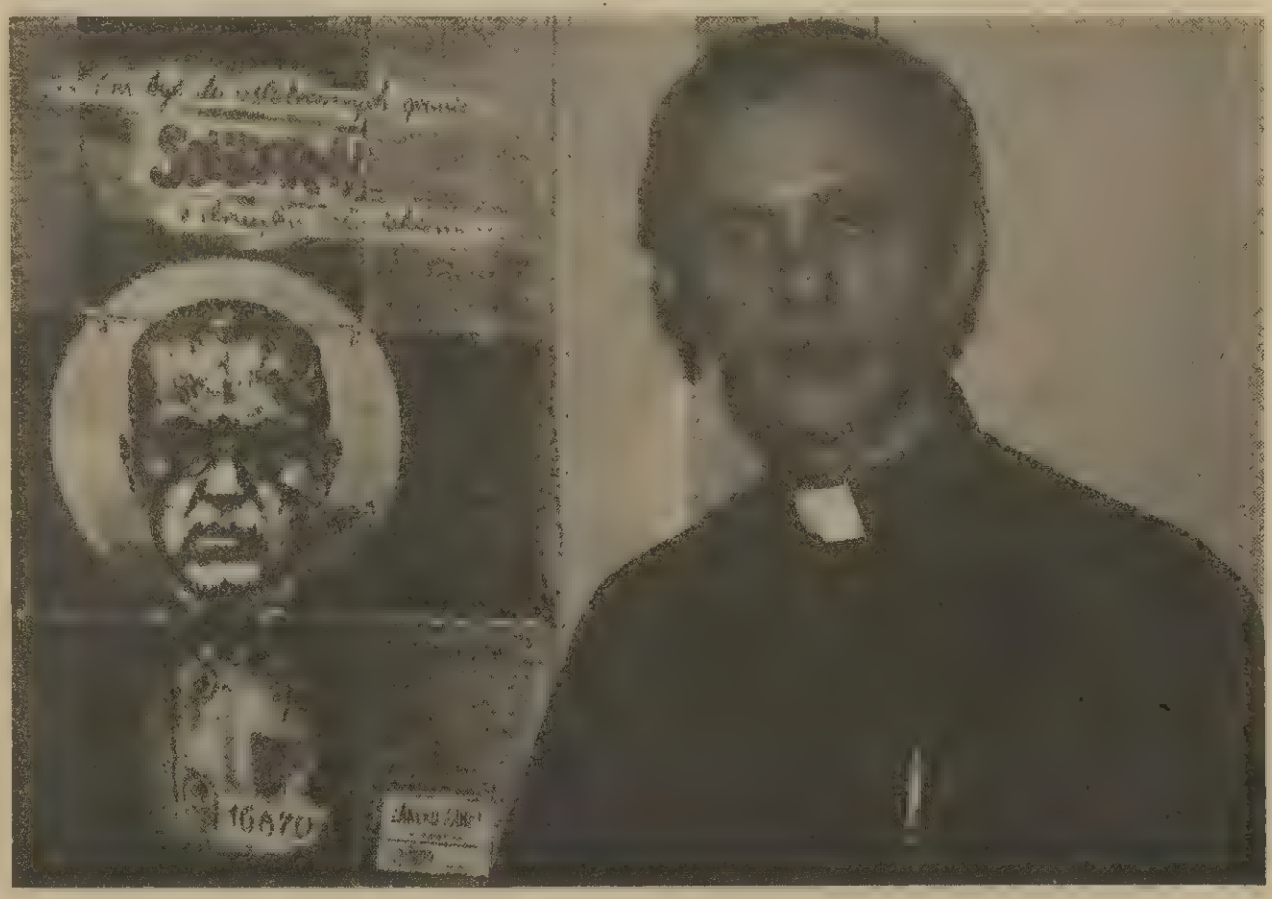

Peder Popieluszko, Dayanışma posteriyle

Arjantin'de **desaparecidos**'un anaları haykırıyor:

"Adalet istiyoruz, intikam değil!"

JÜLİDE ERGÜDER

"-Arjantinliler gibi görmüş geçirmiş bir halk, askerî idareye nasıl müsamaha gösterebildi?

-Almanlar, Arjantinlilere kıyasla çok daha incelmiş ve teknoloji açısından da ileri bir halk oldukları halde, askerî idareye boyun eğdiler. Arjantin hastalıklı bir toplum olmaktan kurtulmaya çabalıyor. Henüz demokratik bir toplum olmaktan çok uzağız. Demokratik kurumların varlığı kâfi değil... Demokrasi için, içimizdeki hizipçilik iblisini yok etmemiz lazım.

Arjantin'in askerî yöneticileri kendilerini kurtarıcı olarak görüyorlardı- orduyu devletle bir tuttular. Siyaseti ve siyasetçileri had safhada küçük gördüler. 1930'dan bu yana, askerî idare ile sivil hükümetler birbirini izledi. Fakat hâkim olan, baskıcı yönetimlerdi. Bunun sorumluluğu, serbest seçimlerle asla iktidara gelemeyeceğini bilen, oligarşinin değişik kesimlerine aittir. Kendi menfaatlerinin ilerleme kaydedebilmesi için, orduyu iktidarı gasbetmeye teşvik ettiler."

South, Ekim 1984, Altaf Gauhar'ın, Raul Alfonsin ile, Buenos Aires yakınlarındaki Başkanlık Sarayı Olivos'ta yaptığı bir röportajdan...

Arjantin, 10 Aralık 1984'te, sivil yönetime geçişin birinci yıldönümünü kutladı. O gün ülkede hâkim görünen sakin hava ile pek de bağdaşmayan şey, Arjantin İçişleri Bakanı **Troccoli**'nin kendisiyle aynı günlerde yapılan bir röportajda yer alan sözleriydi. Troccoli, Yüksek Askerî Mahkeme üyelerinin toptan istifasına ilişkin bir soru üzerine, askerlerin beraberlik ruhunun, hâkimlik zihniyetlerine galebe çaldığından şikâyetle, ülkede bir darbe tehlikesi bulunmadığını vurgulamaya çabalıyordu. Troccoli'nin asıl dikkati çektiği şey, aşırı sağ veya sol gruplar, güvenlik güçleri ya da terör örgütleriyle işbirliği yapanların çeşitli eylemlere giriştikleri ve bu eylemlerin, halkın genel güvensizlik duygusunu körüklediği idi.

Arjantin'in de **güvensizlik** duygusu sadece münferit tedhiş olaylarıyla sınırlı değil. **Alfonsin**'in *South* dergisi ile söyleşisindeki tahlili, (kimi zaman, yüzde 675'e ulaşan enflasyon oranını dahi geride bırakarak) çözüm bekleyen en acil mesele olarak gitgide büyüyor. **Plaza de Mayo Anaları**'na mensup annelerin her perşembe başkentte düzenlediği protesto gösterileri, *9.000 yitiğin* akıbetlerinin aydınlatılması konusunda ne kadar az mesafe kat ettiğini Alfonsin'e mütemadiyen hatırlatıyor. Meclisin yürüttüğü kovuşturma esnasında, eski başkan General **Jorge Videla**, eski cunta üyesi Amiral **Emilio Massera** ve Hava Tuğgenerali **Orlando Agosti**'nin, 13 saat süren sorgularında topyekûn hafıza kaybına uğradıklarını iddia etmeleri, bu işin zorluğu hakkında yeterince fikir veriyor.

Güçlüğe örnek teşkil edebilecek olaylardan sonuncusu, ocak ayı başlarında basına yansıdı. Arjantin'de, söz konusu teğmenin lâkabından dolayı "el Angel Rubio" (Sarışın Melek) adıyla tanınan olay, Hâkim **Miguel del Castillo**'nun, Teğmen **Alfredo Astiz**'e, 17 yaşında kaybolan ve tanınmış bir gerilla liderine çok benzeyen İsveçli bir genç kız hakkında sorular sorması üzerine ortaya çıktı. Astiz'in günahı bu kadarla kalmıyor. Arjantin'deki insan hakları grupları, genç teğmeni 1977'de kaybolan iki Fransız rahibe dahil, **Plaza de Mayo'nun Anaları** derneğine sızarak bir düzine insanı öldürmekle suçluyorlar. Falkland Savaşı'nda adadaki garnizonu tek bir kurşun atmadan düşmana teslim etmekle ünlü bu genç deniz subayının, aslında ordunun düpedüz yüzkarası sayılması gerekirken, nasıl olup da çevresinde bir himaye çemberinin oluştuğunu anlamak güç. Bilhassa genç subaylar, Astiz'e dokunulmaması için kıyameti koparıyorlar. İsveç ve Fransız hükümetlerinin yoğun baskısı bir yandan, Deniz Kuvvetleri Komutanı **Ramon Arosa**'nın davanın bir askerî mahkemeye nakledilmemesi halinde istifa edeceği tehditleri öbür yandan, Alfonsin yönetimini fena halde bunaltıyor. Bu yolla, Astiz'in sadece emirlere itaat ettiği öne sürülerek, beraat etmesi sağlanmaya çalışılıyor.

1983'teki seçim kampanyasında dile getirdiği üzere, Alfonsin'in bu konudaki tavrı -Arstiz olayının tüm sevimsizliği bir yana-, bazı noktalarda askerlerin talep talepleriyle uyuşuyor. Isimsiz toplu mezarların bulunduğunu, lâkin askerî idarelerin işbaşından ayrılmadan önce hemen hemen tüm kayıtları yok ettiğini, dolayısıyla Sábato Komisyonu'na teslim edilenin dışında önemli deliller bulunmadığını öne sürüyor. Daha mühimi, Alfonsin, insanların katledilmesi için bizzat emirler vererek ülkede hüküm süren havanın ordunun insan haklarını ihlâl eden suçlar işlemesine müsait hale gelmesine yol açanların birinci derecede suçlu olduğunu düşünmesi. Alfonsin'e göre, emirlerin sınırını aşıp, mezalime yönelenler veya bu gibi emirlerin sağladığı avantajları kötüye kullananlar da eşit ölçüde mesul sayılmalı. Ama, sadece emirlere itaat edenler -yani, sözde Astiz gibi davrananlar- hele, devlete yardımcı olarak tamamiyle meşru bir iş yaptığına inanmışlarsa, tümden suçlu kabul edilmemeliler.

Alfonsin'in bir dizi ince hesaba istinaden yürüttüğü bu mantık, yakasını uzun vadede bu bâdireden kurtarmasına elverecek gibi görünmüyor. Çünkü, anası, babası, eşi veya çocuğu düpedüz *yok* olan binlerce insan, dertlerini çok açık seçik dile getiriyorlar: *"Adalet istiyoruz, intikam değil!"*

Geçen bir senede, Alfonsin'in en sert eleştirildiği ikinci mesele, ülkenin batak ekonomisi, Arjantin halkının başkanlarını her şeye rağmen çok sevdiklerini belirten haberlerin gazetelerde gözükmesi vaziyeti kurtarmaya yetmiyor. Enflasyon oranının yüzde 600'ü çoktan aştığı bir ortamda, peso para birimi olarak silinip yerini dolara terketti. Toplam 43 milyar dolarlık borcun 15 milyarı silâh alımına, yaklaşık 5 milyar petrol araştırmalarına, ayrıca renkli TV'ye ve Dünya Futbol Şampiyonu için inşa edilen üç dev stada harcandı. Alfonsin işbaşına geçtikten sonra, IMF'nin teklif ettiği sıkı para politikasına 8 ay süreyle direndi. Hattâ, BM'de yaptığı konuşmada, sanayileşmiş ülkelere büyük miktarlarda borcu bulunan gelişmekte olan ülkelerin millî gelirlerinin yüzde 3'ünü faiz ve benzeri biçimlerde geri ödediklerini vurguladı. Alfonsin'in işaret ettiğine göre, ağır borç yüklü altında ezilen Brezilya (98 milyar dolar), Meksika (96 milyar dolar), ve Venezuella (37 milyar dolar) ile birlikte, borçların geri ödemesini hafifletici ortaklaşa tedbirlere yönelişlerinin nedeni bu. Alfonsin, ta seçim kampanyasından itibaren, işçilere vaad ettiği, her yıl yüzde 6 ilâ 8 reel ücret artışı noktasında şiddetle direndi. IMF ile geçen eylül sonlarında varılan anlaşmanın, her yıl bu artışı sağlayacak ayarlamalar içerdiği açıklandıysa da, aslında rivayet muhtelif. Yine Alfonsin'in ısrarla ayak diredi hükümet harcamalarının azaltılması ve para arzının kısılması mevzularındaki uzlaşmanın niteliği de çeşitli biçimlerde yorumlanıyor. Asıl olan şey, Batılı ekonomistlerin Alfonsin ve Radikal Parti'ye yönelttiği, hükümetin iktisadî buhrana ilişkin kapsamlı ve tutarlı siyasetinin olmayışı ve ilk bir senede genel bir pazarlığa oturmaktan sürekli imtina ederek tek tek (*ad hoc*) vakalar üzerinde uğraşıldığı ve dolayısıyla da çok büyük zaman kaybedildiği eleştirisi. Kısacası, iktisadî darboğaz, Alfonsin'in siyasî manevra sahasını hayli daraltacak bir iç ve dış baskı unsuru olarak beliriyor. □

Raul Alfonsin

"Gene de, askerlerin Latin Amerika'ya tam bir dokunulmazlık içinde hâkim oldukları günler nihayet buldu. İktidar, askerlerden sivillere geçtikçe, generaller belli başlı siyasî ve iktisadî kararlara tesir etmelerini mümkün kılacak ittifaklar yapamadıklarını gördüler. Arjantin Parlamentosu'nun, askerlerin karşı çıkmalarına rağmen, savunma bütçesini yarı yarıya kısabilmesi bile, ABD'nin Bağımsızlık Bildirisi ölçüsünde devrimci bir olaydı. Arjantin'de askerler bir tür iç sürgüne zorlanmış bulunuyorlar."
Newsweek, 7 Ocak 1985, Jacobo Timmerman'ın "Askerî Diktaların Alacakaranlığı" adlı makalesinden.

The Nation *dergisi, 20 Ekim 1984 tarihli sayısında, "Arjantin'in Vicdan Muhasebesi" başlıklı bir makale yayınladı.* ***Peron*** *adlı biyografinin de yazarı olan Prof. Joseph A.Page'nin kaleme aldığı makale, J.Timmerman'ın yukarıda dile getirdiği ümit dolu bakışın bütünüyle doğru olmayabileceğini akla getiriyor. Askerî rejimin yoğun baskısı sebebiyle ABD'ye gitmek zorunda kalan ve Alfonsin'in başkan seçilmesinden sonra memleketine dönebilen Timmerman, her ne kadar, askerlerin başkanın* ***altını oymak*** *için ellerinden geleni ardlarına koymadıklarını sözlerine ekliyorsa da, Arjantinli askerî liderlerin işledikleri suçlardan ötürü tutuklanmalarını bir dönüm noktası olarak kabul ediyor. Page'in, aşağıda öne sürdüğü fikirler ise,* ***şiddetin*** *Arjantin toplumunun pek çok kesiminde tasvip gören bir yol oluşuna ve bu durumun askerlerden hesap sormayı -muhalefet cephesinin bir anda ve aksi yönde genişlemesine yolaçabileceği için- nasıl tehlikeli kıldığına dikkati çekmesi açısından çok önemli.*

Page makalesine, 1976-83 yıllarında-Arjantin'i yöneten askerî rejimlerin insan haklarına aykırı uygulamalarını soruşturmakla görevli komisyonun, 300 sayfalık rapor ve 50.000 sayfalık belgeden oluşan bulgularını Başkan Alfonsin'e sunduğunu (20 Eylül 1984) belirterek giriyor. Arjantin'in kanayan yarası niteliğindeki bu soruşturmanın sürdürülüş ve sonuçlanış biçiminin, Brezilya, Şili ve Uruguay'da anayasal düzene dönüş ve geçmiş askerî diktatörlüklerin suç mirası hakkında bir karar vermek durumundaki demokratik güçlere bir ***emsal*** *oluşturacağına dikkati çekiyor. Ordunun Arjantin toplumunda yarattığı hasar, izi kaybolmuş 9.000 (kimi yerde bu sayı 30.000 olarak veriliyor)* ***muhtemel*** *ölünün çok ötesinde. Arjantinliler, bu suçların hesabının mutlaka sorulması gerektiğini düşünüyorlar, ki bu talep, salt bir intikamın ötesinde, toplumun kendi kendisiyle hesaplaşması anlamını taşıdığından ötürü, başta Alfonsin olmak üzere, herkese ürküntü veriyor.*

Nitekim Page, Alfonsin'in, ordunun devlet terörü şeklinde işlediği suçların günahını yine Silahlı Kuvvetler'e temizletme kararının, bu nedenle, geniş tepki uyandırdığını belirtirken; *aynı çabanın, olup bitenlerden hiç de ne-*

Arjantin'in vicdan muhasebesi

dâmet getirmiş görünmeyen askerler tarafından işgüzarlık olarak kınandığını da ekliyor.

Arjantin'de şiddet

"Şiddet uzun yıllar Arjantin'in siyasî hayatının belkemiğini oluşturdu. 1966-1973 döneminde ülkeyi yöneten cuntalar, toplumsal hoşnutsuzluğu bastırmak için şiddete başvurdular. Solcu gruplar ise, diktatörlüğe direnme aracı olarak terörizmden yararlandılar; fırsat buldukça da gerilla savaşlarına giriştiler. O yıllarda, hâlâ kendi adıyla anılan geniş bir popülist hareketin sürgündeki lideri olan devrik başkan Juan Peron takipçilerini askerî rejimi sarsmaya çağırıyordu. Bu strateji öylesine başarılı oldu ki, hükümet 1972 yılında Peron'un İspanya'dan dönmesine izin vermek zorunda kaldı. Peron, 1973 yılında başkan seçildi.

Peronist hareket bünyesinde, kısa zamanda birbirleriyle açık çatışmaya giren, aşırı sağ ve aşırı sol unsurlar barındırıyordu. Artık yaşlanmakta olan **Caudillo** aşırı tutucuların tarafını tuttu. Solla savaşmak üzere örgütlenmiş ve hükümetin desteklediği milis kuvvetleri böylece meydana çıktı. Peron, 1 Temmuz 1974'te öldüğünde, zaten evvelce başkan yardımcısı seçilen Isabelle Peron başkan oldu.

Ne onun, ne de Peronist Parti'nin boğazına kadar battığı buhrandan ülkenin nasıl kurtarılabileceği hakkında en ufak bir fikri yoktu. Şiddet sürdü; yüzde 335'e ulaşan bir enflasyonla birlikte ülke ekonomisi yıkımın eşiğine geldi. Silâhlı Kuvvetler 1976 Martı'nda Peron'u görevden uzaklaştırdığında, Arjantinlilerin çoğu darbeyi hoş karşıladı.

Askerî cunta derhal "anavatanın düşmanları" adını verdiği kişilere karşı gerekçeli gerekçesiz tutuklamalardan, işkencelerden, alelacele infaz edilen toplu idamlardan oluşan amansız bir harekâta girişti. Yeni yöneticiler kurbanlarını, yalnızca teröristlerle asîler arasından değil, onlarla uzak yakın ilişkili siyaset dışı kişiler ve hatta civarda bulunmaktan başka bir suçu olmayan masumlar arasından da seçiyordu. Asıl darbeyi de, ücretlerin denetlenebilmesi için sindirilmesi gereken işçi sınıfı yedi.

Bu kanlı tûfan o meşum kelimenin doğmasına yolaçtı: **desaparecidos**, yitikler, yani birdenbire yok olanlar. Diktatörlük hayasızca yitiklerin başlarına ne geldiğine dâir hiçbir şey bilmediğini iddia etti. İnsan hakları grupları olup biteni ülke içinde ve dışında yaymaya çalıştılarsa da, gazetecilerin de öldürülmesinden ürken basın ya sessiz kaldı, ya da işbirlikçiliği seçti. Mahkemelere başvurmak da eşit ölçüde sonuçsuz kalıyordu. **Desaparecidos**'un ailelerini temsil eden avukatlar isimsiz tehdit mektupları alıyor ve yargıçlar, genellikle, davaları hükümet aleyhine sonuçlandırmayı reddediyordu.

Silâhlı Kuvvetler bir yandan bu soysuz savaşlarını bir hakkaniyet edebiyatıyla süslerken, diğer yandan işlerinde bir "ganimet galiplerindir" mantığı benimsemekten kaçınmıyorlardı. Yüksek rütbeli subaylar fahiş kârlar sağladı; güvenlik kuvvetlerinin mensupları ifnâ ettikleri kişilerin mallarını diledikleri gibi yağmaladılar.

1982 Falkland Savaşı'nda Arjantin'in hezimeti ve ülke iktisadının artık neredeyse tamamen çökmesi, rejimin itibarını öyle zedeledi ki, askerlerin sivil yönetime geçişe izin vermekten başka çareleri kalmadı. Son resmî işlerinden biri de kirli savaşta suç işlemiş herkese şâmil bir af yasası çıkarmak oldu.

30 Ekim 1983'de Arjantin'de on yıldır ilk kez yapılan özgür seçimlerde Alfonsin ve Radikal Parti Peronistler'e karşı kesin bir zafer kazandı. **Desaparecidos**'un yakınları hemen, sevdiklerinin âkibeti hakkında bilgi alabilmeleri ve suçluların cezalandırılması için Alfonsin'e baskı yapmaya başladı. Af Yasası'na karşı toplumdan gelen tepki öylesine güçlüydü ki, yeni meclis yasayı hemen iptal etti.

İnsan haklarının çiğnenmesine karşı olduğunu sürekli olarak dile getirmiş üç beş siyaset adamından biri olan Alfonsin zor bir kararla karşı karşıya kalmıştı. Doruğa varan popülaritesi sayesinde eski rejimin candamarına saldırarak orduyu önce tasfiye edip sonra yeni bir yapı kurmayı deneyebilirdi. Ancak böylesine bir "cepheden taarruz" bölücü ve riski yüksek bir siyasî çatışmaya yol açabilirdi. 1970'ler karabasanına toplumun başka kesimleri de katkıda bulunmuştu. Sorumluluk çemberine dahil edildikleri takdirde direnişe geçebilirlerdi. Meselâ, milis ölüm çeteleri faaliyetlerini Peronist bir hükümet döneminde başlatmışlardı: Brezilya'daki ve Şili'deki muadillerinin aksine. Arjantin'deki Katolik Kilise hiyerarşisi, binlerce insan ölüme giderken sesini çıkarmamıştı."

Page bu noktada, Alfonsin'in, hem ülkeyi parçalanmaktan kurtaracak, hem de insan hakları gruplarını yatıştıracak bir yol olarak, önce, "kayıp vak'aları"nı kovuşturacak bir komisyon kurduğunu, daha sonra da halkın ilgisini iktisadî darboğaza çekmeye gayret ettiğini ifade ediyor. Bu cümleden olmak üzere, 1976-83 yıllarında yönetici kademelerinde bulunmuş yüksek rütbeli subaylara karşı kanunî işlemler de başlatıldı. Page, Alfonsin'in bu davalarla, askerî güçleri demokrasi safına kazanma ve ilerideki muhtemel darbeleri önlemeyi tasarladığını, ancak askerlerin demokrasiden yana çekilmelerinin nasıl gerçekleşeceği hususunda Başkan'ın dişe dokunur bir açıklama yapmadığını vurguluyor.

"Mezalim"in Tarifi

"Alfonsin, Meclis'i, askerlerin sivil halka karşı işledikleri suçları yargılama yetkisini sivil mahkemelere vererek, adlî sistemde reformlar yaratacak yasalar çıkarmaya ikna etti. Bu reformlar sayesinde kirli savaş sırasında görülen yetki ihlâlleri açıkça yasa dışı ilan edildi. Aynı yasalar, askerî mahkemelere geçmişte insan haklarına karşı işlenmiş suçlar için subayları yargılama yetkisi verdi. Sanığın suçu işlerken sadece emre itaat ettiği ispat edilebilirse aklanacaktı; velev ki, kurbanına zulmetmiş olsun. Ne var ki, *mezâlim*'den ne anlaşıldığı kanunda tarif edilmemişti. Zaten, askerî mahkemelerin bu konulardaki kararları sivil mahkemelerde temyiz edilebilecekti.

İnsan hakları grupları Alfonsin'i, Silâhlı Kuvvetler'e kendi pisliklerini kendi başlarına temizlemeleri fırsatını verdiği için sertçe eleştirdi. Askerî mahkemelerin tarafsız ve süratle karar vereceklerine inanmıyorlardı. En yüksek askerî mahkeme olan Silâhlı Kuvvetler Yüce Konseyi, şimdiye kadar yalnızca. 1976 darbesinden sonraki ilk başkan General Jorge Videla'yı suçlu buldu: sekiz diğer cunta üyesi hakkında açılmış davalar hâlâ bekliyor. Geçenlerde Konsey'in şikayetleri incelemek için daha fazla zaman talep etmesi ve yüksek komuta düzeylerinin kirli savaşı yürütme biçiminde "itiraza şâyan" bir yön bulunmadığını bildirmesi, Alfonsin'i eleştirenlerin haklı olabileceğini düşündürüyor. 4 Ekim'de Federal Yargıtay, askerî mahkemelerin yeni yasamanın koyduğu mühlete ulaşmamakla gösterdiği "mazur görülemez" gecikme dolayısıyla, 9 cunta üyesi hakkında açılmış davaları sivil mahkemelere devretti.

Yitiklerin aileleri de, adlî sisteme başvurarak, yakınlarının ölümünden sorumlu olan bilinmeyen kişiler aleyhinde ceza davaları açıyorlar. Arjantin yasalarına göre özel kişiler, sanığın adını vermeksizin bu gibi davalar açabiliyorlar. Bu durumlarda vak'anın, eyalet savcısı ya da federal bir savcı tarafından değil de, bizzat sorgu yargıcı tarafından incelenmesi gerekiyor.

Kısmen Arjantin adlî sisteminin kendi doğası gereği, kısmen de baskı rejimiyle işbirliği yapmış kimi yargıçların değiştirilmesi gerektiğinden davalar yavaş ilerliyor. Dahası, sanık ilân edilen bir askerin davasını askerî mahkemelere devretme hakkı var. **Desaparecidos**'un ailelerini temsil eden avukatların topladıkları deliller bu durumlarda askerî yargıçlara devrediliyor.

Şu anda süregiden insan hakları münakaşalarında hararetle tartışılan konulardan biri de soruşturmanın kapsamına ilişkin. Alfonsin yalnızca tepedeki komutanları cezalandırmaktan yana. Gelin görün ki, haklar sözcüleri suç işlemiş herkesin cezalandırılmasında ısrar ediyorlar. Geçenlerde 6 grup birleşerek Meclis'e, kayıp olayları ile ilgileri bulunduğu iddia edilen 896 subayın ismini içeren bir liste sundu. Başkanlık komisyonunun raporunun da isimler ihtiva ettiği söyleniyor. Ancak bugüne kadar askerlerin temizlik siyasetini uygulayanlardan kimseye ilişilmedi.

Alfonsin yönetimi, ordunun hâlâ sahip olduğu güç ve etkililikten, açıkça çekiniyor. Komisyon tarafından, askerîyenin aşırılıklarını belgelemek üzere hazırlanmış bir televizyon belgeselinin yayınlanmasından hemen sonra, bir bakanın Silâhlı Kuvvetler'i övüp Arjantin'in yaşadığı kâbusta solcu teröristlerin katkılarını vurgulaması, filmin mesajını tesirsiz kılıyordu.

Alfonsin'in temkinli tutumu, son aylarda popülaritesini yitirmeye başlamış olmasından kaynaklanıyor olabilir. Ülke iktisadı darmadağın durumda: Başkan da bu durumla nasıl başa çıkacağına dair bir planı olmadığı izlenimini veriyor. Ülkeyi baştan başa gezip nutuklar atıyor ama, yetkisini kullanmaktan kaçınırmış gibi bir hali var.

Orta sınıf (burjuva) Radikal Parti'nin muhalefette, iktidarda olduğundan, çok daha başarılı olmak gibi bir şöhreti var. Radikal Parti siyasetçileri genellikle, ağzı çok iyi lâf yapan birer hatip olmakla birlikte, ülkülerini somutlaştıramayan kişiler olarak tanınıyorlar. Parti'den seçilmiş son 3 başkan da askerî darbelerle devrildi.

Arjantinliler'in çoğu, Alfonsin insan hakları meselesini halledemediği takdirde, ülkenin halen uyumakta olan siyasî şiddet geleneğinin yeniden uyanacağından korkuyorlar. Kötü şöhretlilerle suçlular yargılanmaz, ya da aklanırlarsa, bireylerin adaleti kendi ellerine alma eğilimi güçlenecektir. Aşırı solcular intikamcı kimliğini benimseyecek, aşırı sağcılarsa, soldan öç alma eylemleri olarak yorumlanabilecek benzer suçlar işleyeceklerdir. Her iki ihtimal de, Arjantin'i bir kez daha içinden çıktığı uçuruma düşürecek bir dengesizlik durumunun doğup sürmesine yol açabilir." □

Bir desaparecidos anası. Kayıp yakını olduğunu simgeleyen beyaz eşarbıyla hükümetten hesap soruyor.

Çeviren:
JÜLİDE ERGÜDER

"Var mı İşçinin Sesi'ni okumak isteyen?"

Vanessa Redgrave: İşçilerin Devrimci Partisi militanı

Yarının Gündemi...

Vanessa'nın Kara Listecilere Karşı Zaferi!

"Redgrave'e tazminat ödenmesi kararı, tespit edebildiğimiz kadarıyla, siyasi inançları yüzünden işi elinden alınan birinin, mahkemeye başvurup jüri kararıyla gerçekli kararı çıkartabildiği ve tazminat alabildiği ilk örneği oluşturmaktadır. McCarthy döneminde bu tür davaların hepsi reddedilmişti."
Arabia, Ocak 1985, V.Redgrave'in avukatı D.Kornstein'in, mahkeme kararını açıkladıktan sonra basına verdiği demeçten.

Avukat Daniel Kornstein'in yukarıdaki demecini, Redgrave'in açıklaması izledi. Redgrave, jürinin ittifakla aldığı tazminat kararının, kendisinin olduğu kadar siyasi fikirleri dolayısıyla uzun senelerdir binbir türlü baskıya göğüs geren ve çoğu kez işsiz kalan eğlence endüstrisi ile kitle iletişim dallarında çalışan sanatkârlar için de büyük önem taşıdığını vurguladı.

Davaya konu olan hadise, 1982 baharında Boston Senfoni Orkestrası'nın 100. yıldönümü kutlama konserleri programında, Stravinsky'nin *Oedipus Rex* adlı oratoryosunun altı temsilinde anlatıcı olarak anlaşma yapan Vanessa Redgrave'in kontratının feshedilmesiyle başladı. Mukavelenin provaların başlamasına on iki gün kala ve hiçbir gerekçe gösterilmeksizin feshedilmesi karşısında, sebebini tahmin eden Redgrave, çok itibarlı bir işten mahrum bırakıldığı gerekçesiyle 100.000 dolarlık tazminat davası açtı. Dava, Redgrave'in hararetli bir FKÖ taraftarı ve Filistinliler'in haklarının savunucu oluşu nedeniyle ve hepsinden önemlisi, Yahudi iş çevrelerinin BSO'nu, ünlü aktristin temsillerde rol alması halinde mali desteklerini kesmekle tehdit ettiği söylentileri ayyuka çıktığı için büyük yankı uyandırdı. Redgrave'in davasını Amerikalı Aktörler Birliği, Sahne Aktörleri Loncası, Amerikan Radyo ve Televizyon Sanatkârları Federasyonu gibi örgütlerin yanı sıra "Kara-Listelere Karşı Savunma Fonu" adıyla kurulan *ad hoc* komiteyi himaye eden Sidney Lumet, Richard Pryor, Christopher Reeve, Linda Hunt, Laureen Bacall, Phyllos Thaxter, geçtiğimiz yıl ölen Lillian Hellman, James Ivory ve İsmail Merchant gibi ünlü yönetmen, sanatçı ve prodüktörler destekledi. Ayrıca, Sandinist hükümete tıbbî yardım yapılması için para topladığından işsiz bırakılan Ed Asner (TV'deki ünlü Lou Grant) ve McCarthy döneminde beş yıl işsiz kalan Kim Hunter da Redgrave'e yardımcı oldular.

Redgrave, davaya karar verdiği günden itibaren, bunun özellikle siyonist çevrelerin baskısıyla karşılaşan herkes için bir *emsâl* olması gerektiğini ısrarla belirtti. Nitekim, BSO yetkililerinin davayı sadece basit bir "sözleşmeye uymama" olayına indirgeme gayretlerine rağmen; ünlü aktristin avukatı, (BSO'nun içinde ve dışındaki bazı kimselerin Redgrave'in siyasî fikirlerini hoş karşılamadığını öne sürerek) davayı "fesihin arkasındaki siyasî kaygı" eksenine oturtmayı başardı. Davaya bakan Hâkim Robert Keaton, bu sebeple meseleyi sözleşmeye uymama; sanatçının bu sebeple ileride kendisine teklif edilmesi muhtemel benzeri işlerden mahrum kalması ve son olarak da, sırf siyasî fikirleri nedeniyle bir işten yoksun bırakılması gibi üç ana noktada ele aldı.

BSO yetkilileri, sonradan açığa çıktığına göre, avukatlarının tavsiyesine uyarak bildirmedikleri fesih gerekçelerini mahkemede beyan ettiler. Bu gerekçe, Redgrave'in Filistin davasının sempatizanı olması nedeniyle, Boston havalisinde faaliyet gösteren Yahudi Savunma Ligi'nin temsiller sırasında güvenliği tehdit edici gösterileri kışkırtması ihtimali idi. Ne var ki, 14 gün süren duruşmalarda dinlenen şahitlerin hiçbiri somut bir tehlike gösteremediler. Sadece Yahudi işadamlarının orkestraya yaptıkları malî yardımı kesecekleri tehdidini savurdukları; dolayısıyla da meselenin Redgrave'i hedef alan bir cadı-kazanı olduğu meydana çıktı. Neticede, mahkeme jürisi Redgrave'e talep ettiği tazminatın BSO tarafından ödenmesine ittifakla karar verdi.

Redgrave'in "Sırf FKÖ taraftarı olduğum için işim elimden alındı" iddialarını haklı çıkaran en somut olay, BSO'nun avukatı Sullivan'ın aktristi FKÖ ile ilişkisi konusunda saatler süren sorularıyla duruşmada yıpratmaya çalışması, Yaser Arafat ile birlikte çekilmiş fotoğraflarını ve *The Palestinians* (Filistinliler) ve *Occupied Palestine* (İşgal Altındaki Filistin) adlı dokümanter filmleri delil diye sunmasıydı. Avukatın tâciz edici sorularına Redgrave'in verdiği cevap şöyle:

"Bay Sullivan, ben Ortadoğu meselesine ilişkin görüşlerimi birçok kereler açıkça ortaya koydum. (....) Ben siyonizme bir siyasî ideoloji olarak karşıyım, İsrail devletinin pek çok siyasî tavrına olduğu gibi... İsrail'in, Filistinliler'i olduğu ölçüde İsrailli Yahudiler'i de ezdiğine inanıyorum."

İslamî Üniforma Olabilir mi?

Suharto, 1983 Martı'nda yapılan seçimlerde beş yıl için yeniden seçilirken, başkan yardımcılığına da emekli General Ömer Wirahadikusumah'ı tayin ederek herkesi şaşırtmıştı. Çünkü Wirahadikusumah, başkanın yakın çevresini oluşturan Diponegoro adlı askerî tümenden yetişmediği gibi, Javalı da değildi. Üstelik Müslümandı. Siyasî gözlemciler, iktidardaki Golkar Partisi'nin kazandığı 244 sandalyeye karşılık, Birleşik Kalkınma İslam Partisi'nin aldığı 96 sandalyeye işaret ederek, bu şaşırtıcı tayinin ülkede İslam'ın giderek yükselişini yatıştıracak bir önlem olarak yorumlamışlardı.

İslamî hareketin mazisi Endonezya'da 1950'lerde bir İslam devleti kurmayı amaçlayan *Dâr-ül-İslam* hareketine kadar gidiyor. Ülkede tanınan Budizm, Hinduizm, İslam, Katoliklik ve "yöresel din" gibi beş ana din içinde en egemen olanı Müslümanlık. Nitekim, ülkede hâkim olan dinî hoşgörü havasına rağmen İslam, halkın yönetime karşı beslediği hoşnutsuzluğu bir dışa vurma yolu olarak gittikçe güçleniyor.

Ancak bu güçlenme, her alanda yönetimle sürtüşmeyi de beraberinde getiriyor. Eğitim Bakanlığı'nın, ortaöğrenim kurumlarında giyilmesi mecburî üniformaya ilişkin son talimatı Müslüman kız öğrencileri zor bir seçimle karşı karşıya bıraktı. Adı geçen talimatın 1982'de yürürlüğe girişinden sonra başta Jakarta olmak üzere Bandung, Yogyakarta ve Surabaya'da çok sayıda kız öğrenci, kıyafet yönetmeliğine uymadıkları için okuldan atıldılar. İşin ilginç yanı, resmî belgelerde öğrencilerin ebeveynleri tarafından okuldan alındığının, yani ailevi sebeplerle okulu bıraktıklarının belirtilmesi.

Müslüman gençlerin yönetime yönelik eleştirileri ve 1945 Anayasası'nda yer alan temel

insan haklarının ihlâl edildiği iddiaları yoğunluk kazanınca, Dinî İşler Bakanlığı ile istişare eden Eğitim Bakanlığı, kendisine yollanan dilekçelere cevaben bir açıklama yaptı. Açıklamada önce "üniforma"dan ne anlaşılması gerektiği izah ediliyor. Bu izaha göre üniforma, öğrencilerin giydiği, modeli ve rengi aynı kıyafettir. Üstelik, okul üniforması dinî bir konu değildir. Bakanlığın açıklamasında belirtildiği şekliyle, Endonezya'da *kerudung* adı verilen dinî kıyafet (ki, başın örtülmesini ve eteklerin de ayak bileklerine kadar uzun olmasını gerektiriyor) İslam'da mecburi değildir. Dolayısıyla, dinî inançlarına çok bağlı olan Müslüman kız öğrencilerin, bu kıyafeti giyebilecekleri dinî okullara gitmesi uygun olacaktır.

Mesele bu açıklamayla kapanmış değil. Okuldan atılan öğrencilerin bir kısmı Batı Java Valisi'ne ve eyalet meclisine müracaat etmiş bulunuyorlar. Bazı kız öğrenciler ise, uzun boylu uğraşmaktan vazgeçip, şimdiden dinî kıyafetlerini giyebilecekleri *Muhammediye* okullarına kaydoldular bile.

"Toprak Karşılığında Barış"a Hayır

"Filistinlilik bilincinin sembolü olan Arafat ikame edilemez. En ideal hal yolu, Arafat'ı icra yetkisi olmayan karizmatik bir lidere dönüştürmek; yani onu iyice tepeye itmek olurdu. Ama Arafat buna rıza göstermez."
Time, 3 Aralık 1984, Demokratik İttifak'ın önde gelen bir Filistinli üyesinin demecinden.

Evet, Arafat böyle bir şeye razı gelmezdi; ne liderliğinin sorgulanmasına, ne de FKÖ'nün birlik görünümünün zedelenmesine izin veremezdi. Vermedi de. Filistin Ulusal Konseyi'nin yıllık toplantısı birkaç kez programlanıp tehir edildikten sonra, kasım ayı sonralarında (17. defa) gerçekleşebildi. Toplantı mahalli bir türlü tespit edilemeyince, Arafat açık denizde bir gemide biraraya gelinmesini teklif etmek zorunda kaldı. Nihayet, Suriye'nin çeşitli torpilleme teşebbüsleri akîm kaldı ve Kral Hüseyin evsahipliğini kabul etti. Amman bir anda müstahkem bir kaleye dönüştü; alınan güvenlik önlemleri, Arafat'ın yemeğinin önceden tadılmasına kadar vardı.

Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki 180 temsilci İsrail Hükümeti izin vermediği, George Habbaş taraftarları ise Suriye'nin baskısını göğüslenemediği için, sürgündeki parlamentonun toplantısına katılamadılar. Siyasî gözlemciler, yeni seçilen 14 kişilik Filistin Yürütme Konseyi'nde dört sandalyenin Demokratik İttifak üyeleri için bu sebeple boş bırakıldığını belirtiyorlar.

Arafat'ın Trablusşam'dan tahliyesi ile Filistin Ulusal Meclisi'nin toplanışı arasındaki dönemin en ciddi sorunu, ünlü Arafat-Mübarek buluşmasıydı. Ebu İyad'ın bu konudaki açıklamaları, bu hassas meselenin el-Fetih içinde nasıl halledildiğinin ipuçlarını da taşıyor. Arafat'ın bu hamlesine itirazlarının, sırf örgüt hiyerarşisini altüst edişiyle sınırlı olduğunu, bu buluşmaya imkân veren siyasî kaygıya karşı çıkmadıklarını belirten Ebu İyad (FKÖ'nün 3 numarası) sözlerini şöyle sürdürüyor:

"Arafat, el-Fetih Merkez Komitesi'nin itirazı halinde FKÖ'nün bütünlüğünü sağlamanın imkânsız olacağını ilk idrak eden kişidir. Bundan böyle, siyasî açıdan nazik konularda bize danışmadan bir hamle yapacağına ihtimal vermiyorum. Özellikle, el-Fetih Merkez Komitesi'nin Mısır ziyaretine gösterdiği şiddetli tepkiden sonra..."

Ebu İyad, bir süre Arafat ile arası bozulacak derecede tepki gösterenler arasındaydı. Ama, zaman içinde bu pürüz giderildi. O kadar ki, Hafız Esad'a yakınlığıyla tanınan Meclis Başkanı Halid Fahum'un yerine, Ürdün'de ikamet eden Şeyh Abdül Hamid el Sayeh seçildi. Ve sonra Mısır ile FKÖ arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi gereğini vurgulayan ve Mısır'ı İsrail ile imzaladığı ve evvelce Arap dünyasında lânetlenen Camp David Antlaşması'nı inkâr etmeye zorlamayan bir kararı, meclisin kabul etmesi sağlandı. Bilindiği gibi, İsrail'in Beyrut'u işgali sırasında tahrip olan Filistin Araştırma Merkezi'nin Kahire'de yeniden kurulması amacıyla, 1984 başından beri temaslarda bulunulmuş, ancak Mısırlılar bu konuda biraz çekingen davranmışlardı. Ebu İyad "Mısırlı yetkililerin, mecliste alınacak kararları beklediklerini" kendilerine açıkladıklarını belirtiyor. Bu durumda, FKÖ-Mısır arasındaki ilişkinin daha da yakınlaşması, Mısır'ın yeni teşebbüslerine bağlı görünüyor.

Ortadoğu sorununa ilişkin FKÖ-Ürdün ayrılığı, Kral Hüseyin'in, BM'nin 242 sayılı kararı esas alınarak (yani İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi karşılığında barışın sağlanmasına yönelik) müzakerelere başlanması teklifi üzerine başgösterdi. Bilindiği gibi 242 sayılı karar, İsrail'in ön şart ileri sürmeksizin 1967'de işgal ettiği topraklardan tamamiyle çekilmesini, bölgedeki bütün tarafların emin ve güvenceye alınmış sınırlar dahilinde yaşama haklarını tanımasını öngörüyor. Lâkin bu karar, FKÖ'yü Filistinliler'in tek meşru temsilcisi olarak tanıyan 1974 Rabat Arap Zirvesi'nden önce alındığı için makbûl sayılmıyor. Kararın asıl mahzuru, Filistinliler'den sadece bir *mülteciler sorunu* olarak bahsetmesi ve bu halkın devlet kurmaya dâir özlemlerine hiç değinmemesi. Dolayısıyla Ebu İyad'ın sözleriyle, "barış karşılığında toprak işgaline son" formülü asla yeterli değil. Ebu İyad,

"İşgal altındaki Filistin ve Arap topraklarından geri çekilinmesi karşılığında barışın sağlanması formülünü, ancak bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını da içeren self-determinasyon hakkımızın tanınması şartiyle kabul edebiliriz."

diyor.

Filistin Ulusal Konseyi'nin sekiz gün boyunca Amman televizyonundan naklen verilen toplantılarının ardından Arafat ile Kral Hüseyin'in üçüncü kez biraraya gelmeleri, çalışmaların, Sovyetler Birliği'nin de desteklediği, BM nezâretinde ve tüm tarafların katılacağı bir uluslararası konferans yönünde yoğunlaştırıldığını gösteriyor. Ki bu teklif, Demokratik İttifak'ın zaman içinde FKÖ ile saf tutmasına imkân verecek açık kapıları da içeriyor. Filistin Yürütme Komitesi'ne dahil edilen üç yeni üye ise, FKÖ'nün Batı Şeria'da İsrail işgali altında yaşayan Filistinliler'e ilişkin görüşlerinde kararlı olduğunu vurguluyordu. Bu üyeler Halil (Hebron) şehrinin İsrail Hükümeti tarafından görevinden alınan Belediye Başkanı Fahd el-Kavasmi (28 Aralık günü bir suikast sonucu öldürüldü), Halhoul Belediye Başkanı Muhammed Milhem ve FKÖ'ye yardımcı olduğu gerekçesiyle önce hapsedilip sonra sınır dışı edilen Anglikan rahibi Elia Khouri idi.

Arafat: Uluslararası konferansa doğru...

Suharto: İslâmın yükselişi?

Yarının Gündemi...

Başbakan parayı anlayabildi mi?

Politik miras bir kültür mirasıdır; cumhuriyetle de süregelmiştir... Bunu çağdaş koşullara göre değiştirmek zorunludur

-II-

İDRİS KÜÇÜKÖMER

*Petrole üst üste % 3'ün biraz altında zam yapılması eleştirildiğinde, ANAP hükümetinden ilgili bakan şöyle karşılık verir: "**Biz petrolcülerde sermaye birikimi yapıyoruz**"*

Bakan Büyükbaş

"*Politika kaynakların yeniden bölüşümüdür*" tarzındaki tanımı daha önceki yazılarımdan birinde vermiştim. Grupları, sınıfları ve onların partilerini, bu bölüşümü ölçüt alarak, yerlerine koyabilirsiniz. Bir politik eylem ya da parti ülke kaynaklarını bir grup ya da sınıf lehine bölüştürecek tercihini yapmıştır; bunun için zorunlu koşulları hazırlamak ya da kurmak üzere pratik içindedir; diğeri de bu bölüşümü tersine çevirmek, yeni koşulları kurmak, geliştirmek üzere yapmıştır tercihini; bir diğeri de bunları dengelemeye çalışır, vs. Gelir bölüşümü **temelde** kaynak bölüşümünün bir türevidir. Pratikte ikisini iç içe gördüğümüzde şaşırmamak gerekir. Kısaca, son kertede, politika kaynakların yeniden bölüşümüne indirgenebilir. Kaynağın (iç, dış) kapsamına göre politikanın kapsamı da daralıp genişler (savaşın da başka araçlarla yapılan bir politika türü olduğunu hatırlatalım).

İdeolojinin açık görevi, bu politikanın bütün ülke çıkarı ile özdeşleştirilmesidir ve ideolojik eylem, bunu (ideolojiyi) toplumun her kesitinde, her türlü düşünce ve eylem biçimi için kabülü **lazım gelen koşul** haline getirmek ister (kültürün her dal ve türünde).

Ülkemizde **birikim** adı altındaki olgu, öncelikle gerçekte kaynakların belli sınıflara **aktarılması,** bir gerekçe diye sunuluyor. Neyin mi gerekçesi? Türkiye'nin ekonomik toplumsal sorunlarının çözümünün gerekçesi. İşte tercih buradadır. Bakan **Büyükbaş**'ın yukarıya aldığım sözü daha başlangıçta iktidarın ve onun kadar da sermayeci sınıfın seviye ve karakterinin de bir göstergesidir. Bu söz sanmıyorum dünyanın başka bir yerinde böylece söylenebilsin; hatta sermayedar sınıf bile, bunun böyle söylenmesine izin vermez; eğer tutarlı bir ideolojisi varsa böyle bir konuşmayı engeller. Bu, böylesine paldır küldür söylenebiliyorsa, öncelikle sermayeci sınıfların kültür düzeyini bize gösterir.

Şimdi konumuzu darboğazlar sarmalı içinde belirgin bir düğümle açıklayalım. Başarı diye gösterilen ihracat ve gerçekçi kur denilen sürekli devalüasyonun gerçeğine, nasıl bir spekülasyon konusu olduğuna yaklaşalım. İhracat, enflasyon, bütçe, faiz arasında birbirini besleyen süreçe ışık tutan bir düğümde birikim ya da **kaynak aktarma** tarzını da anlarız.

ANAP, otonom birimleri oluşturmaya karşıt düşen **merkezi karar**'larla yürütüyor işlerini. Politikaların da önce değindiğim iki amaç güdülüyor:

a) Sürekli dış borç edeme, tekrar borç alma ve tekrar ödeme,

b) İçte sermayeci tekel pratiğine katkı. Bu doğrultuda yürümek, koşulların bir bölümünün soyutlanmasını gerektirir. ANAP soyutlaması yok saymaktan ibarettir.

Darboğazları çözmek üzere gerçekçi kur sürekli devalüasyon yapamazsınız; çünkü darboğazlar sizi devalüasyona zorlarken, sürekli devalüasyon bizdeki haliyle darboğazları besler. Çok sayıda birbirine bağlı değişkenin oluşturduğu koşulları dikkate almaksızın sorunlarla başedemezsiniz. Süreç parayı zorlayan niteliktedir. Bilginin, "*koşullu bilgi*" olduğunu bilelim önce. Yoksa bilginin politika tekniği olarak kullanılmasına olanak yoktur. Özal ve mühendis ekibi, ne kullanmak istedikleri bilginin ve ne de Türkiye'nin gerçekçi koşullarını anlamış gözüküyor. Nitekim, söyledikleri ile eylemleri ve sonuçlar arasındaki bağı **onlar açısından** ben bulamadım. Tek değerlendirme ölçüm eylemleridir.

Yukarıda söylediğim düğümü somut ihraç ve ithal olgusuna bakarak anlatalım. Burada üç kural var. Biri ihracat teşviki, ikincisi 50 milyon dolar çizgisinin üst ve altında teşvikin farklılaştırılması; üçüncüsü sürekli devalüasyon. Hemen ortada bir gerçek var: 50 milyon doların altındakiler ile üstünde ihracatçıların sözde aracılığı ile yüksek teşvik pastasını (primini) paylaşmaları gerçeği. Bunu, konuyla ilgili herkes biliyor. Öyle ki, devalüasyon dışında ihracat teşvik primlerine, piyasayı çarpıttığı gerekçesiyle, IMF bile karşıdır. Bu paylaşma ile ne olmaktadır; özellikle büyük ihracatcı sunni bir büyüme içindedir gerçekte; 50 milyon sınırı altındakiler, ihracatın fiilen bütün finansman ve işlemlerini yürütmekte, pul parasına kadar üzerlerine alarak ödemekte; fakat yüksek teşvik priminin bir bölümünü, bunda hiçbir rolü olmayan sözde büyük ihracatı sermaye şirketiyle paylaşmaktadır; büyük, sözde daha büyük olmaktadır. İkinci olarak bu bölüşme, **hayali ihracat** için karambol yaratır. Çokfuk dış ticaret sermaye şirketleri hayali ihracatı küçük ihracatçıların yaptığını ileri sürer; burada karşılıklı bir ilişkiyi reddetmek imkânsız. Hayali ihracat ilgililerin belirttiği gibi yaygındır. Geçtiğimiz yıl vergi iadesi yıllık miktarının 300 milyar ve bunun 100 milyarının hayali ihracat için ödendiği basında açıkça yer alıyor. Burada şu sorunlar akla geliyor: Gerçek fiziki ihracat önemli oranda daha az olduğuna göre, gerçek ihracat gelirleri resmen açıklamanın çok altında değil mi? Hayali ihracat karşılığı geldiği sayılan dövizler, ithalat ya da dış borç ödemeleri için kullanılabilir mi? Ve bu dövizler nasıl finanse edilmektedir? Fizik olarak dışarı çıkmamış emtia adına dışardan döviz nasıl gelmektedir? Yani dışarıya gerçek mal göndermekten daha kazançlı mekanizma nasıl işler. İşte burada yapılan bir tür **spekülasyondur,** amaç spekülatif kârdır. Gerekli kaynak önce Tahtakale, dışarıda bulundurulan (ki bunun yolları bilinir ve çoktur) dövizler, bu arada ihracatçının dışarda kanunen bırakabileceği dövizler ve hatta yurda getirmek zorunda olduğu dövizlerin getirilmesine tanınan süreden doğar. **Yalnız başına gerçekçi kur, sürekli devalüasyon, teşvikle birlikte bu süreci besler;** bu tedbirler kısmı doğru mantık düzeyleri ile darboğaz sarmalını çözemez. Sürekli devalüasyon ve teşvik **fiyatları besler,** bütçe açıklarını besler; işlem için para talebini her seviyede besler faizleri aşağı indirtmez vs. Kısaca parayı zorlar durur. Tuhaftır ki, dövizler için sağlanan serbesti bu spekülatif işleri kolaylaştırır. İşte bu olanaklar da teşvik pirimi ile dövizin maliyeti arasındaki farkı elde etmek üzere hayali ihracat yapılır ve bununla içerde ve dışarda döviz dolanımı artar. Bunları bütünüyle dış ödeme olanağı (dispanible) olarak kabul etmek yanıltıcıdır. Hayali ihracatta kullanılan fonlar, spekülatif karakterdedir; gerçek döviz arzı oluşturur mu? Bugün içerde, yarın dışardadırlar. Buradan çıkan önemli sonucu hemen vurgulayalım: Bu yılki ihracat gelirini 7 milyar doların oldukça altında kabul gerekmez mi? Ya da ödemeler bilançosunu tekrar analiz zorunlu olmaz mı?

Kısaca bir yandan ihracatı teşvik adına bir tür ihracat rantı ve spekülatif kâr sağlar bu firmalar; öte yandan enflasyonu azaltmaz. Düğümün bir yanı bu. Bizdeki ihracatı teşvik mekanizmasından sermaye şirketleri ve ihracatı finansman mekanizmasının Japon örneğine hiçbir benzerliği yoktur. Bizde büyük ihracatçı onu büyük yapan küçükler açısından bir bakıma paravan gibidir. İhracat finansmanında sermayenin büyük bölümü büyüklere ait değildir. Japonya da böyle mi? Oysa bizimkiler bundan dolayı da madalya alırlar. Öte yandan İzmirli bir işadamı da "*Hayali ihracatçı döviz getirdiği için alkışlanmalılar*" diyebilmektedir! (Sanıyorum Ticaret Gazetesi)

İthalata baktığımızda da benzer bir mekanizma ile karşı karşıyayız. İhracatçı sermaye şirketleri suni büyümeleri ile haksız olarak fazla ithal hakkı sahibi olmaktadırlar (yukarıdaki mekanizma içinde). Kendilerine Doğu Blok'undan ithal tekeli verildiğinden ithalden **haraç** diyebileceğimiz bir komisyon almaktadırlar. Şöyle ki, ANAP dış ticaret rejiminden önce, Doğu Bloku'ndan ithalatta uzmanlaşmış firmalar halen fiilen bu ithalatı yürütmekteler; öyle ki, ithalatın finansmanı puluna kadar bunlarca yapılmakta, ama büyük (!?) denilen sermaye şirketlerinin adına. Kısaca eski ithalat mekanizması üstüne büyük ve **korunan** sermaye şirketi tekeli oturtulmaktadır ve bunun içinde bir komisyon ya da haraç bağlanmaktadır; yani fiyatlar yükselmektedir bu oranda. Oysa gerekçe ne idi? Büyük sermaye şirketlerinin dışarda pazarlık gücünün yüksek olacağı idi. Bunda yine Japon modeline bir yanı ile benzetme özentisi var. Uygulama ile gerekçe arasında bir bağ var mı? Büyük ihracatçıda haksız birikim var.

Sadece ihraç ve ithalde yukarda anlattığım kararların alınmasını anlamak için kabine üyelerinin bu sermaye şirketleri ile bağını aramak gerek. Örnek, önceki Maliye Bakanı 1 numaralı dış ticaret sermaye şirketinin kurucu üyesidir (Gümrük olayı bize daha büyük bir parantez içinde gözüküyor). Maliye Bakanı olarak bu kurucu üye ile söz konusu dış ticaret kararları arasında hiç mi bir bağ yok?

Sürekli devalüasyon ve teşviklerle yabancılar için ucuzlatılagelen emtia satışı bir tür dampingdir; ama otonom ihracatçı firmanın maliyetini üstlendiği türden bir gerçek damping değil. Bizde bunu ihraçatçı firma yüklenmiyor, ona madalya veriliyor, kim ödüyor maliyeti? Bunun sır olacak yanı yok. Halkın içinde, gelirleri en az enflasyon oranında artmayanlar ödüyor; daha çok çalışan sınıflar ödüyor. Bu maliyeti hukukî-siyasî baskılarla yüklenmek zorunda bırakılıyor bu sınıflar. Mutlak olarak fakirleşiyorlar; el konan onların reel gelirleri, son kertede **kan ve canları**'dır; ihraç edilen bunlardır. İşte bu maliyet iktidarın tercihini ve öncelikle hazırlanış koşulları belli olan Anayasa'nın çerçevelediği tercihi bize sergilemektedir. IMF bu maliyetin sorumluluğuna ortak olmamak için kaçmaktadır şimdilerde. Kaçmaktadır, çünkü Türkiye'deki enflasyon nedenlerini anlayamamıştır. 26 milyar dolar civarındaki dış borç ve faizlerin sürekli ödenebilirliği öncelik taşır. Bu IMF için uluslararası ekonomik entegrasyonun ilk maddesidir. Bu sürekli ödemelerin benim için ilk anlamı ülkeme ait millî gelirin (bir bakıma milli arzın) o kadar azalması demektir. Yoksa yabancı finans çevrelerinin onların propaganda ağının komisyoncularının düzdüğü övgüler, banketlerdeki nutuklar bize başarı belgesi diye sunulamaz. Hele devlet gelirine dayalı spesifik bir tahvil alan son (Köprü-Keban tahvili) satışlarını başarı diye gösteren **Wall Street Jounall**'in yüzeysel propagandası.

Tekel pratiği ve otofinansman

Likitesi kalmamış bankalar sistemi ile firma ilişkileri üzerine biraz eğilelim. Buradan sanayideki **tekel pratiğine** onu zorlayan **otofinansman** gerekçesine yaklaşalım. Yani başlıca piyasaların yapılarına göz atalım. Bankalar sistemimiz, iki piyasanın işlemini üzerine alarak onları birbirine karıştırmış ve bugünkü sonuca gelmiştir. Bankalar sistemi hem kısa dönemli piyasa olarak para piyasası işlevini ve hem de uzun dönemli sermaye piyasası işlevini üstlendi. Bunların işbölümüne dayalı ayrışık gelişimi olamadı. Sisteme giren fonlar, para piyasası ve sermaye piyasasının birbirine karışmasıyla dondu, işlerliğini yitirdi. Böyle bir gelişim gerçek ve ayrı bir sermaye piyasası ya da menkul değerler borsasının gelişimini elbette engellerdi. Donmuş krediler firma ya da holdingler için dış kaynak olması gerekirken, sanki onların **iç kaynakları** oldu; geri ödenmemek üzere! Zaman zaman faiz ödemek geri ödeme değildir. Bu kaynaklar al-

İhracat ama ne pahasına...

ternatif kullanımlar için hiç de seyyar değildi. Gazete haberlerine bakılırsa, şimdilerde fiilen el konmuş bu mevduatın bir bölümünün (trilyona yakın bir bölümünün) resmen bağışlanması yolu aranıyor, anlaşılan.

Böyle bir ortamda para, sermaye ve mal piyasaları arasında etkin bir bağ nasıl kurulsundu? Bunlar geçmişteki gelişme tarzının maliyeti olarak görülüyorsa da, son kertede asıl sebep hep iddia ettiğim gibi politik ilişkilerle üretim ilişkilerinin çakışmasıdır. Bunun doğurduğu kişisel olmayan hesapsızlık, sorumsuzluk, duyarsızlıktır. 24 Ocağa bundan gelindi, yoksa iddia edildiği gibi aşırı hürriyetlerden değil; daha önemlisi 12 Eylül'e de bundan gelindi

12 Eylül sonrasının gündemine gelen nedir? Şunlar: liberallik iddialarıyla birlikte ve güya onun ideolojisi adına geçmişte elde edilmiş çeşitli rantların meşrulaştırılması, özellikle sanayinin korunması, zorunlu olarak da dış borçların ödenmesi, sanayi daha fazla nasıl korunurdu? Yeni koşullarda likitide sorunu büyümüş olan sanayi kesimi için kaynak gerekliydi. Para ve sermaye piyasasını birbirine karıştırmış bankalar sistemi ve sürekli enflasyon menkul değerler borsasını geliştirmedi; enflasyon muhasebesi olmayan holdinglerle **yeniden değerlendirme** fiyaskodan başka bir şey olamadı (belki Ereğli Demir Çelik gibi istisnalar var). Mevcut politik tercihte, pratikte tek yol varsayıldı. O da **sürekli fiyat artışlarıyla otofinansman**, kısaca tekel pratiği. Bunların ilkel maddeleri ve gereksindikleri yarı mamuldeki gümrükleri indireceksin ve mamullerin yüksek gümrük vergileriyle ve fonlarla koruyacaksın ve bir yandan da biz her türlü tekele karşıyız diyebileceksin! Ağızlarla uygulamalar nasıl farklı. Holdingler 1983 kârlarından memnun idiler. 1984'te daha da sevinçli olacaklar. Tekel ve kartellere karşı kanun çıkarılacağı söyleniyor; çıkacak kanunun kapsamını ve uygulanabilirliğini henüz bilmiyoruz; ama çıkarılmasında her şeye rağmen yarar vardır; belki başka iktidarlar uygular. Piyasanın bu tekelci pratiğinin zorunluluğu karşılığında madalyanın öbür tarafına bakalım.

Emek piyasası yapısı: Tunç Kanunu

Çalışanlar, emek sarf edenler piyasasına bakalım. Tekel pratiğiyle, otofinansmanın olabilmesi ve ihracatın artabilmesi için sürekli devalüasyon ve ihracatçı rantları yanında, **ücretleri minimum seviyede tutmak**, hatta şimdilerde olduğu gibi, minimumun da altına indirerek çalışanları mutlak fakirleştirmek de bu politikaya göre zorunlu. Yani Türkiye'deki tekel pratiği emek piyasasının nasıl olacağını da belirliyor. Anayasa'da toplu sözleşme, grev konusundaki tuzak bu zorunluluktan doğmuştu. Gerekçe hazırdı. Geçmişteki sendikacılık! Hayrettir ki, o sendikacılığın demokratik olmadığı, dolayısıyla güçsüzlüğü içinde, kullanıldığı gerçek değil mi? Söylediğim **çakışma**'nın otonom olamayan ürünleriydi o sendikalar. Yukarki kanunlarla gerçekte yapılan, geçmişteki rantların sömürünün meşrulaştırılması ortamını hazırlamakdı. Bununla birlikte emek piyasa yapısının nasıl belirlendiğini anlamak kolaylaşıyor.

Emek piyasanın halen tek yanlı belirlenişi darboğazları çözmeye yetiyor mu, yoksa sorunları artırıyor mu. Ücretler enflasyonun sebebi diye başlayan türküler nerelerde söyleniyor şimdi. Ücretler artınca sanayicinin tekel pratiği içinde fiyatları artırırsa da ücret artışları **hep geriden gelir**, düşen gelirleri düzeltmek üzere. Oysa şimdilerde geriden de gelmiyor, reel olarak (mutlak) azalma içinde. Beş senedir büyük boyutlardaki sömürü-rant vs. meşrulaştırılması. Servet bildirimlerinin kaldırılması ve bunun benzeri aflarla beliren bir iktidar türünde, büyük adaletsizlik üzerine, birlik-beraberlik çağrısı ile ideolojik şal örtemezsiniz.

Vergi-demokrasi-devlet

Bizdeki devlet türü üzerine düşündüklerimi daha önce yazdım. Çözümünü istediğim **çakışma** tezindeki **politik miras** dediğim gelenek ve kurumlar, çağdaş seviyede uyum sağlayamadı. Politik miras bir kültür mirasıdır; cumhuriyetle de süregelmiştir (YÖK* bunun somuta çıkmış örneği). Bunu çağdaş koşullara göre değiştirmek zorunludur. Bu miras içinde, ona karşı duran bir politik eylem, boyut ve koşulları anlayamadığından yenik düşmüştü geçmişte.

Batı'daki devlet, bana göre ta Grek ve Romalılardan beri iktidarın bölünmüşlüğü içinde işlemiş ve gelişmiştir; Doğu'nun tersine. Modern Batı devletinde iktidarın oluşması, bölünmüşlüğün yaygınlaşma olgusuyla birlikte gidiyor. Batı'daki şimdiki devleti Batı kültür mirası içinde aldığımdan, ona salt burjuva devleti de diyemiyorum. Orada politik devrimler ve iktidar belirlenişi öncelikle verginin konması, uygulanması ve sarfı üzerindeki çelişkilerle bağlıdır: vergi konma kararına, onun uygulanmasının ve sarfının kontrolü (hesap sormaya) katılma kavgasıdır. Somutta ciddi bir bütçe olayıdır bir yerde. Kısaca vergi koyma gücü, iktidarla özdeşleşir. Bunun ülkesine göre farklılaşan alt seviyeleri vardır; az ya da çok otonom yerel idareleridir. Bizde vergiyi ödeyenlerin grup ya da sınıflar olarak politik seviyede iktidar ağırlığı oldu mu, halen var mı?

Bütçe gelirlerin elde ediliş ve sarfı tarzı iktidar pratiğini gösterir. Verginin salt kanun koyma sorunu olmadığı açık. Yukarda sözü edilen tekelci pratikte sanayi yapısında, onlara konabilen vergilerin büyük ölçüde yansıtılması olgusu gerçek değil mi? Her yansıma az ya da çok fiyatları ve parayı zorlar (elastikler sorunu ikincildir). ANAP'ta devletin, gelir sağlanmasına karşıt bir durum gözleniyor, bu arada sağladığı geliri de etkin olarak kullanamayacağı varsayımı var. Başlangıçta olumlu bir çağrışım yaptırabiliyordu. Ancak bu koşulludur. Bütçe açığı çok önemli bir darboğazdır bizde, çok ciddi bir göstergedir. Devletin savruk harcamaların hesabı hiçbir zaman sorulmadı bizde. Sorabilecekler nerede, örgütlenip iktidara ortak olabiliyor mu? Bunun için bütçede gelir ve gider tahminleri genellikle gerçekçilikten uzaktır.

Sürekli enflasyonda bütçe denkliği ne demektir? Firmalarda olmayan enflasyon muhasebesini Maliye Bakanlığı'ndan mı bekleyelim! Mal varlığının gerçekçi bir hesabı var mı devletin?

Koşullu çağrışım dedim, **eğer** devlet etkin değildir deniyorsa, onu kim etkin hale getirebilir? Hesap sorma buradadır, hesap soran hesap vermeye de hazır olandır! Eğer özel bütçeleri (tekellerin) artırmak, kamusal bütçeleri azaltmak (ki ANAP buna mecbur) koşulu ile de sonuç değişmez. Mevcut parametrelerle bütçe daima açık verir, **yani parayı zorlar.** Demek ki, ciddi bütçe iktidar sorunu ile iç içedir. Ciddi bütçeyi, iktidarın çapaçul **temsilcileri** hazırlayıp uygulayamaz. Gelir vergisini uygulama düzeyi KDV uygulama düzeyini belirler. Son verginin konuş tarzı "istim sonradan gelsin"i hatırlatıyor. Bu sadece yetersizliğe bağlı cesaret değil, Yaptım gitti pratiğidir de, iş bitirme parametresi. Bu ve benzeri tarzda devşirilen iktidar temsilciliği ile ciddi bütçe olmaz. Batı'ya has politik ortam oluşmamışsa, onları benzer bütçe yapmanızı bekleyen kim ki?

Bizde ciddi bütçe ve vergileyip uygulama ve sarfı kontrol, demokrasi seviyemizle bağımlı. Gerekli yoldan hesap soracak, ünlü deyimle "DEVRİ SABIK" yaratacak politik seviyenin gelişmesiyle bağımlı. Karambol demokrasisinde, yanlış hesap sorma olanağı daima büyüktür. İnsan olarak her seviyedeki haklarını isteyecek, bunun için dayatacak otonom grup ve sınıf örgütleri zorunlu.

Denk olmayan geleneksel bütçelerin açıkları klasik borçlanma (iç ve dış) yolu ile kapatılır? Bunlarda ciddiyet her zaman tartışma konusudur.

Bakınız Başbakan **Özal**'ın borçlanma tarzına: Kamusal gelirlerin (Köprü ve Keban'ın) bir bölümünü satmak. Ne için açığı kapamak? Yani borcu ödemek için borç (dışarda olduğu gibi) (içerde şubat sonuna kadar 250 milyar lira ödenecek). Bu gerçek anlamda açık kapama değildir (süreklilik). İşte burada durunuz. Japon örneği ile bu bakımdan da hiçbir benzerlik yoktur. Bu yüzyıl başlarında uygulanan Japon tarzı, üretim ünitelerini yapıp satmaktaydı; onlar KİT olsun diye kurulmamıştı. Japon finans sistemi ise bizimkinin tersiydi. Japon tarihi ve dünü ve bugünü üzerine gerekli incelemeyi yaptım sanıyorum. Onların koşul ve araçları, Osmanlılar ve sonra cumhuriyetinkilerine hiçbir biçimde benzememektedir (bunu bir yazı konusu yapacağım).

Ünlü **Wall Street Journall** ne diyormuş? "Sıra KİT'lere geldi" diyormuş. İlk sırayı da "THY alıyor"muş! En akılcı etkin yol buna Amerikan Hava Yolları'ndan birine devirdir. Şaka ve propaganda bir yana, **stratejik gerekçeler dışında** KİT'lere içerden ve dışardan alıcı çıkmaz.

Bütçe ve servet vergisi

Bütçe sorunu demokrasi sorunu seviyesine gelince, bütçeyi çok hafife almanın anlamı da açık-seçik ortaya çıkar. **Kurnazlığa** dayalı ANAP becerikliği, (Köprü ve Keban gibi) devlet tahvili satışı ile de belgelidir. Türkiye'de kaynakların dağılım tarzı ve ona bağlı gelir bölüşümü seviyesi üzerine de adeta açık-gizli bir itiraf var. Dünya Bankası gelir bölüşüm hesapları da bu itirafın içinde; saklanacak ne kaldı ki!

ANAP hükümet olur olmaz, geçmişin sömürü - ve rantlarını konsolide ederek meşrulaştırmaya ve bunun için de çeşitli aflar çıkarma yolunu tutmuştu. Oysa bir yıllık iktidar temsilciliği ile ANAP, parlamento içi ve dışı eylemleriyle adaletsizliği giderek arttırmıştır. Adaletsizliğin bu politika türü ile daha da artışı, **gerçekte meşruiyet** sorununu gündeme getirir.

Devlet, vergi potansiyelini eyyamcı bir iktidar gözüyle değerlendirirse, yarını değil, bugünü de tehlikeye sokabilir. Sömürü ve rantların **üretim dışı** varlıklarını vergileyecek yerde, onlara tahvil satarak adı ne olursa olsun, banka faizleri üstünde bir faizle (reel faiz?) borç almaktadır.

Ciddi bir vergi, daha doğrusu bütçe politikası kazanılmamış kazançların yollarını kaparken, onları vergi konusu olarak teklif eder. Kazanılmamış kazançları - özellikle rantlar- savunacak gelmiş geçmiş iktisatçı yoktur; bunları vergi dışı bırakmayı sağlık verecek iktisatçı olmadığı gibi. Bunları (adaletsizlikleri içinde) vergilemek, meşruiyet tabanı aramaktır da; benim hükmüm bu. Bunları vergileyecek iktidar oluşturulamıyor ülkemizde. Kendimizi aldatmayalım. Bütçe sorunu en önemli darboğaz kilididir. Bütçe için gerçek bir vergi şoku gerekli: bir defa da, ya da taksitli **servet vergisi.** Eğer kaynaklar yeniden bölüştürülmek isteniyorsa. Geçmiş bütçe uygulamalarına dayanan yeni bir düzenleme özünde yetersiz kalır; yine parayı ve enflasyonu zorlar.

Görülmemiş, adaletsizliği artıran bir politik eylem ile karşı karşıyayız. Bu eylemde, amaçları içinde kendi kendisiyle çelişen uygulamaları gözlüyoruz. Adaletsizlik ve başarısızlık içinde dünya ve çevre koşullarını da bahane ederek milli birlik ve beraberlikle ideolojik çağrı, **milli saçmalıktır.** Bu boyutlara varan adaletsizlik, büyük kitleleri sanki yok saymak, dış tehlikeyi artırmıyor mu?

ANAP'ın eylemlerinden anladığım kadarıyla, iktidarını son kertede bağlanmak istediği kaynaklar belli. Buradan söz ve eylem çelişkisi doğmaktadır. Bu, ülkemizde zirvelerde **güvenilmez** politikacı tipinin gündeş örneklerini sergiliyor önümüze. Güvenilirlik salt kişisel bir erdem değildir; hesap sorma ve sorumluluk sistemi içinde hesap verebilmeye açıklık; yani bir kurum, toplumsal bir olgu, bir seviyedir. □

(*) YÖK'ün temel özelliği, bütün üniversiteleri **tek bir mütevelli heyet** kontrolünde toplamasıdır; emsali yoktur. Onun birbiriyle yarışabilen her üniversiteye ait ayrı mütevelli heyetlerle bir benzerliği yoktur. Tam karşıtıdır, benzerlik iddiaları, en azından bir aldatmacadır. Bunu başka bir yazıda ele alacağım.

Ben St. Antoine'a gitmedim

SADIK ÖZBEN

Değerli gazeteci dostum Osman Balcıgil geçen sayıda St.Antoine'daki Noel ayinini yazmış, hem de benim sütunun bitişiğinde- yani, bitişiğinde olmasa da okurdum, o anlamda söylemiyorum. **Yeni Gündem**'i baştan sona okuyabilen birkaç kişiden biri ben olmalıyım. Neyse, Noel ayini demiştik. Raslantı bu ya, ben de o gün Yakup'taydım.

Bizim büroda -mimarlık bürosunda çalıştığımı geçen hafta yazmıştım- ağzımdan kaçırdım, akşam Yakub'a gideceğimi. Azmi var bizim büroda, genç bir mimar -ve devrimci.- "Düzdevrimci Azmi" derim ona. Çünkü hayatta misyonu herkese, ama özellikle de bana, ilericiliğin gerektirdiği ahlâk standartlarına uymamız gerektiğini -ve uyamadığımızı- hatırlatmaktır. Nitekim, ağzımdan kaçırınca, akşam Yakub'a bir uğrayacağım diye, hemen gerekli arındırma sürecinden geçirdi beni: *"Ha, tabii; bugün Noel. Oradan da St.Antoine'a gidersin."* Oysa aklımda bile değildi. Adam, insanlığın devrimsel vicdanı ya, ille ukalalık edecek. *"Yok,"* dedim. *"Zaten kırk yılda bir meyhaneye kaçamak yapabiliyorum. Bir de gidip ayin filan dinlemeye niyetim yok."* Yarı inanmış, yarı inanmamış, süzdü şöyle. Aklıma geldi, şu durumda bir kozumu kullanıp puan alabileceğim. *"Hem, oğlum Azmi,"* dedim, *"biz bu işleri zamanında yapmıştık. Daha kimseler bilmezken böyle şeyleri. O zamanlar daha Yakup* filan *yoktu. Yakup'un babası Refik'in meyhanesi yeni meşhur oluyordu. Bir gece birkaç arkadaş Lefter'den çıkmıştık. O zamanlar Lefter'e giderdik, laterna filan vardı. Yolda çanları duyunca Noel'i hatırlayıp daldık kiliseden içeri. Yani, diyeceğim, biz*

bu St.Antonie işlerini bitirdik, artık gereği yok oralarda sürtmenin. Hem..." Düzdevrimci Azmi işte, *"Bir züppeliği moda olmadan önce yapmış olmak insana puan kazandırmaz,"* dedi. *"Öncülük bu değildir."* Al işte. Adamda nüans kavramı yok. nostalji saygısı yok.

Ama Azmi'ye anlatamazsın. Adamın cümleleri de garip: *"Şu şöyledir, bu böyledir"* ya da *"şöyle değildir, böyle değildir"*. Tartışma yok, felsefi şüphe payı yok. Her şey kesin.

Neyse, ben lafı uzatmadım. Azmi'yle tartışılmaz. Bu ara bizim patron yaklaştı: Behlül bey, tanınmış mimar, estetik mi estetik, entel mi entel. İlk tanıdığımda fularlar filan takardı. Şimdi daha başka havalarda. Bir tuhaf kravatlar ya da dik yakalı kazaklar. *"N'apıyorsun akşama, St.Antoine'a gidiyor musun?"* demez mi? Tam Azmi de oralardayken, sanki bende her Noel St.Antoine'a giden adam havası var, herkes bunu soruyor. *"Hayır, ama galiba siz gidiyorsunuz,"* dedim. *"Ben bu akşam Günay'da sözleştim,"* dedi Behlül bey. *"Hiç uğradığım oluyor mu? Bir kız var, çok güzel Yunan şarkıları söylüyor" "Senden aldığım maaşla ben kim, Günay kim?"* diyecektim. Dilimin ucuna geldi, şimdi espri diye almaz, bozulur diye düşünüp vazgeçtim. İyi ki vazgeçmişim ayrıca, çünkü sonra aklıma geldi; düzdevrimci Azmi, *"paran olsa gideceksin,"* filan derdi orada - mutlaka derdi.

Böylece gittim Yakub'a. Hay Allah gene bütün tanıdıklar orada. Bu lafı da hep söyleriz, gene de gideriz. Aman, soldaki masaya yakalanmamalı, Avukat Ünal orada oturuyor, hiç çekilmez. Ben gene Babıli'den tanıdıkların masasına yöneldim.

Bodrum hikâyelerinden sonra Çetin Özbayrak'la şakalaşma faslı başladı. Hamit geldi bu arada. *"St.Antoine geliyor musunuz?"* diye sordu. Sanki bana bakarak sordu. *"Yahu, ne işim var, kardeşim, St.Antoine'da?"* dedim. *"Sen gidiyor musun yoksa?"* Meğer o gidiyormuş. *"Ne zevk aldığınızı anlamıyorum,"* dedim. *"Bir moda çıkıyor, hemen uyuyorsunuz siz de. Yani bir çeşit züppelik..."* derken sustum. Aynı bizim düzdevrimci Azmi gibi konuştum durup dururken. Bana ne, şimdi, adam St.Antoine'a gidiyor diye. Bana mı kaldı ahlâkçılık. Bu arada Hamit de, insanlık, duyguların evrenselliği filan diye bir nutuğa başladı ki, her tarafından yapmacıklık dökülüyor. Gene tutamadım kendimi, *"Sizin için, herhangi bir davranışın üstüne 'bu şıklıktır' diye etiket takılırsa, o zaman 'duyguların evrenselliği' filan der, hemen dalarsınız,"* dedim. Şimdi gel çık işin içinden. Daha beş dakika önce bunun benzerlerini söylediğime pişman olmuştum oysa. Niye böyle konuşuyorum -masadakiler de sıkıldı gibi- hani, öyle kavgacı olduğumdan da değil.

Hamit gitti. Tatsız oldu bu iş. Aa, meyhanenin yarısı boşaldı. Bunlar hepsi St. Antoine'a gidiyor -deli mi bunlar? Bizim masada kalanlar sıcak mezeleri ısmarladık. İnsan acıkıyor bu saatte. Meyhane adabında, sıcak mezelerle birlikte konular da ağırlaşır.

"İkinci kitapta iş yok. Ben tahmin etmiştim zaten. Birincisini fazla şişirdiler."

"Yoo, bence hiç kötü değil."

"Ben insansızlığını yadırgadım."

"Ama zaten teknik başarı orada. Hani, **nouveau roman** *bir yerde. Yalnız nesneler değil de, daha çok bir kent parçasının romanı yazılıyor."*

İçimden düşünüyorum. *"***Nouveau roman***'mış. İyi, demek Latin Amerika'dan Avrupa'ya geldi. Öf, ne ukala adamlar yahu."* İnsan tutamıyor kendini, gene lafa karışıyorum:

"Ampirizmin, Newton evreninin teorik iflasının geçikmiş bir sonucu, bence" diyorum. *"Quantum fiziğinin tartışıldığı bir dünyada roman tekniği bu tür soyutlamalara gitmek zorunda..."*

Aman Tanrım, bunları ben mi söyledim -*"Aman Tanrım"* da TV'den bulaşıyor insana- yahu, manyak mıyım ben? Ne gereği var bu laflara girmenin şimdi? Bir de Lobaçevski geometrisinden söz etmen eksikti!

Sıcak mezelerle birlikte bitirdik Latife Tekin'in işini. Izgaraları söyleme aşamasında, iki ihtimal var: ya kavga çıkar masada, biri birine hakaret eder, ya herkes yumuşar, konuşmalar yanyana oturanlar arasında sürer daha çok.

İkincisi oldu. Vakit iyice geçti. Yakup, *"Yay zamanı geldi"* diye narasını attı. Gideceğiz. Fahrettin, *"Günay'a gidelim,"* diyor. Hem para yok, hem canım çok istemiyor. Ama kırk yılda bir çıkmışım, içeceğim diye. Takılsam mı acaba? Fahrettin üsteliyor. Çıkıyoruz. Eyvah, Avukat Ünal da bizimle, Günay'a giden grubun içinde.

Günay kalabalık. Barın yakınında ayakta durduk. Böyle olunca grup yavaş yavaş dağılıyor. Fahrettin o süslü hatunların oturduğu masaya ilişti. Karanlığın içinden, uzaktan, Behlül beyi seçiyorum. Günay'a da şeref verirmiş gibi oturuyor. Başı kalabalık, neyse ki. Bari görmese de, yarın Azmi'ye Günay'da olduğumu söylemese.

Aksi gibi Ünal'la kaldık. *"Korkunç bir yozlaşma, azizim"* diyor. *"Bazı tipler her gece burada. Nereden para buluyorlar, anlamıyorum. Hani ekonomik kriz filan diyorlar; laf; bütün lokantalar dolu; bütün eğlence yerleri..."*

Çok sıkıcı adam bu Ünal. Şimdi Atilla İlhan'ı harcamaya geçti. **Kartallar Yüksek Uçar** meselesi. *"Harika bir şey, azizim. O deli kadın, hışırtlar, kahkahalar filan... Efekt diye bula bula... Hele 'kuş sesleri' diye şarkıya başlayınca, kendimi koltuktan yere atmışım.."*

Ve böylece gitti ve böylece bitti. Üstelik bende para yetmeyince Ünal tamamladı. Şimdi daha en az üç gece mecbursun dinlemeye, bir yerlerde karşılaşırsan. Ne vardı Günay'a gelecek? Acaba ben de Hamit'le St.Antoine'a gidip ayini mi dinleseydim? diye düşünerek evi buldum. □

GENÇLİĞE NASİHAT

NUSH İLE USLANMAYANI ETMELİ TEKDİR

İştirak, Gelişme, Huzur

Birleşmiş Milletler 1985'i "Gençlik Yılı" ilan ederek gençliğe bir iyilikte bulunmuş; **"Yeni Gündem"**olarak biz de bundan geri kalamayız", diyerek derhal "gençlik köşesi" açtık. Bu köşeden, gençlerimizin derin bir susuzlukla ihtiyaç duyduklarına inandığımız babaca nasihatlerimizi kendilerine bildireceğiz. Ey gençler, istikbalin sizin olduğunu bir an bile unutmadan, bu görevinizin sorumluluğu, ciddiyeti ve ağırbaşlılığı içinde davranın. Yaşınızın ilerisindeymiş gibi davranın. Nizam ve intizam içinde olgunlaşın.

Birleşmiş Milletler bu gençlik yılı dolayısıyla bir afiş yapmış. Afişte, "Katılım, Gelişme, Barış" denilmiş. Bu bildiğimiz Türkçe ile afişin kelime çevirisi; ancak, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın aynı afişten yaptığı çeviride "İştirak, Gelişme, Huzur" yazıyor. Bu bize Fransa tarihinden bir dönemi hatırlattı; Fransa'da paraların üstünde "Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik" yazardı. Ancak kırklarda, Nazi işgali sırasında, Mareşal Petain Vichy, hükümetinin başındaykan basılan paralarda "Vatan, Aile, Çalışma"yazılmaya başlandı.

Anlaşılıyor ki Birleşmiş Milletler, dünya gençliğinin garip kılıklar içinde, saçı başı dağınık, olmadık müzikler dinleyip gürültü ederek, kahve köşelerinde sürünerek harcanıp gittiğini görmüş, "eyvah, gençlik heba oluyor!" diyerek gençliğe gerekli talimatın verilmesi için bu

yılı böyle gençlik yılı ilân etmiş. Bizim de toplumca bu seferberliğe katılmamız ve gençlerimizi ıslah etmemiz son derece yerinde olur.

Yetkililer, bu olaya gerekli önemi verirse Türkiye'de de 1985 gençliğe feyz verecek toplantılarla geçecek demektir. Nitekim işaretleri başladı. Geçenlerde TRT'de Karadeniz Teknik Üniversitesi bünyesinde gençlik yılının kutlanması haberi verildi. Şöyle: "Tören, Atatürk büstüne çelenk konması, göndere bayrağın çekilmesi ve İstiklâl Marşı'nın söylenmesiyle başladı. KTÜ rektörü (ekranda rektörün papyonlu resmi belirdi) ve Trabzon Valisi birer konuşma yaptılar." Televizyonda, Vali'den aktarılan cümle bizce günün mânâ ve ehemmiyetine uygundu: "BM'nin 1985'i gençlik yılı ilân etmesi, bu alanda beliren bazı sorunların çözümü için iyi bir fırsat yaratmıştır." □

TEKDİR İLE USLANMAYANIN HAKKI KÖTEKTİR

İnsanlar da nihayet insandırlar...

OSMAN BALCIGİL

Bu sayıdaki konuk **insanlar**'ımız **Abdülkadir** ve **Mehmet** dedeleri sokaktaki insanlardan "ayıran" sadece bir pencere camı. Abdülkadir ve Mehmet dedeler bir vitrinin arkasında adam ediyorlar eski kunduraları ve oradan bakıyorlar önlerinden akıp giden hayata. Hem de tam altmış küsûr yıldır.

Şimdi "çiçeği burnunda bir Gençlik Yılı'nı sürmeye henüz başlamışken, üstelik, her birinin yaşları üç-beş gencin yaşının toplamına eşit pek çok zat-ı muhterem adeta sözü gençlere kaptırmamak için birbirleriyle yarış halindeyken, bir yazı konusu olarak neden bu ihtiyarlar?" diye de sorulabilir pekala. İşte size hiç de yabana atılamayacak bir neden: "Özal'ın ekonomi politikası."

...

Duyar gibi oluyoruz; "bu adamlar da ayaklarına taş dokunsa Özal'ın ekonomi politikasından biliyorlar" şeklindeki itirazları. Ama ne yapalım ki başka çare yok. Abdülkadir ve Mehmet dedelerin tersine muhalefet içimize işlemiş bir kere.

Tamircinin işleri iyi olunca

— Sorması ayıp olmazsa eğer, işler nasıl?

"Hamdolsun iyi. Bizim işler iyi olunca anlayacaksın ki başkalarınınkiler kötüdür."

Bir yandan elindeki çizmenin üzerinde takırdarken öte yandan ağzındaki çivileri çiğniyor Abdülkadir dede. "Neden?" diye sorulunca şöyle sürdürüyor sözünü:

"Sen niye ayakkabını tamir ettirmeye geldin? Niye yenisini almadın? Onun için işte. İnsan ayakkabısını tamirle iktifa ediyorsa bileceksin ki işler kötüdür."

...

"Bayımız'ın ekonomi politikası" sayesinde; çarşıda, pazarda, otobüste hasılı insanın insanla karşılaştığı bütün yerlerde olduğu gibi, küçük tamirci dükkânında da kaçınılmaz olarak, başını alıp başka yerlere gidiyor ekonomiyle başlayan muhabbet.

Ahlâklar bozuldu

"Şimdi paşam, iş geliyor dayanıyor insanın ahlâkına. Malum ahlâklar değişti. Meselâ eskiden Arnavutköy'ün yüzde doksanı Hıristiyandı, ama Ramazan'da sokakta hiçbiri ne sigara içer, ne bir şey yerdi. Şimdi onlar gene öyleler de, bizimkiler bırakın fosur fosur sigara içmeyi, rakı bile içiyorlar insanın gözünün içine baka baka."

"Neden bozuldu bu ahlâklar?" demeye kalmıyor, bu kez Mehmet dede alıyor sözü.

"Maneviyatın yerini maddiyat aldı, ahlâklar bozuldu. Maddiyatla insanın gözünü hırs bürüdü. Daha çok, daha çok... derken insanlar kendilerinden başkasını düşünmez oldular."

Abdülkadir dede onaylıyor ağzındaki çivileri çiğnemeye devam ederken bir yandan. Takırdamaya da devam ediyor bu arada. Bu kez söylenir gibi konuşuyor:

"Halbuki Allah herkesin rızkını ayırmıştır. Rızkı insanın gölgesi gibidir. Yapılacak tek iş rızkını bekler halde olmaktır. Allah sana ne kadarını uygun gördüyse o kadarını mutlaka verecektir..."

Pazarlık üstüne

Mehmet dede, ağzı yüzü düzelmiş ayakkabılardan birini uzatırken hiçbir kötü niyeti olmaksızın bir başka konuya atlayıveriyor:

"Bak delikanlı, 'pazarlık' deyip geçme. Pazarlık var ya pazarlık, o ne kadar artarsa bil ki durumlar o kadar kötüye gidiyordur. Pazarlık ne demektir bilir misin? İnsanın insana güvenmemesidir. İnsanın, karşısındakinin kendi hakkını yeterince kollamadığından şüphelenmesi demektir pazarlık. Maddiyatın alıp yürümesidir ve maneviyatın kısalmasıdır."

...

İşler, ahlâklar, maneviyat, pazarlık derken, her yerde olduğu gibi küçük tamirci dükkanında da kaçınılmaz olarak geliniyor "ne yapılması gerektiği"ne.

Eğer sabredip buraya kadar okuduysanız; **ihtiyarlar**'ın konu edilmesinde asıl nedenin Özal'ın ekonomi politikası olmadığını göreceksiniz.

O sadece bir vesiledir bu iki ihtiyarla beraber olmak için. Asıl neden Abdülkadir ve Mehmet dedelerin ilginç "tez"leridir.

İnsanları bırakınız

— Peki sizce nasıl düzeltilebilir bu kötü gidişat?

"Düzelir, düzelir."

Mehmet dededir bu sözleri söyleyen. Abdülkadir dede devam etmededir çivileri çiğnemeye ve tasdik etmededir başıyla onu. Sonra gözlüğünü çıkarır. Ağzındaki çivileri çıkarmaz, ama sözü alır.

"Bir çıkmaz sokaktayız şimdi hepimiz. Sonu yoktur bunun. Geri dönmek lazımdır. Kimi sokağın sonunu erken, kimi geç görür. En kötü ihtimalle gider kafasını vurur öyle görür. Ama mutlaka görür. Görür ve geri döner."

— Daha önce geri dönmeleri sağlanamaz mı bu yoldan?

"Hayır."

"Hayır."

— Peki çok uzun sürmez mi?

"Sürmesine sürer ama başka bir yolu yoktur."

— Ekonomi, siyaset, kültür filan?

"Beyhude şeyler bunlar."

— Yani hiç müdahale edilmemeli mi?

"Müdahale mi? O niye o? Zaten bir kere girilmiş çıkmaz sokağa. Sonunun görülmesi de aşikârdır. İnsanlar da nihayet insandırlar. Birer ikişer ya da daha fazla, erken ya da geç görürler ve dönerler. Müdahale niye?"

Abdülkadir Demirkaya: Bir çıkmaz sokaktayız şimdi hepimiz. Sonu yoktur bunun. Geri dönmek lâzımdır.

Mehmet Demirkaya: Pazarlık ne demektir bilir misiniz? İnsanın insana güvenmemesidir.

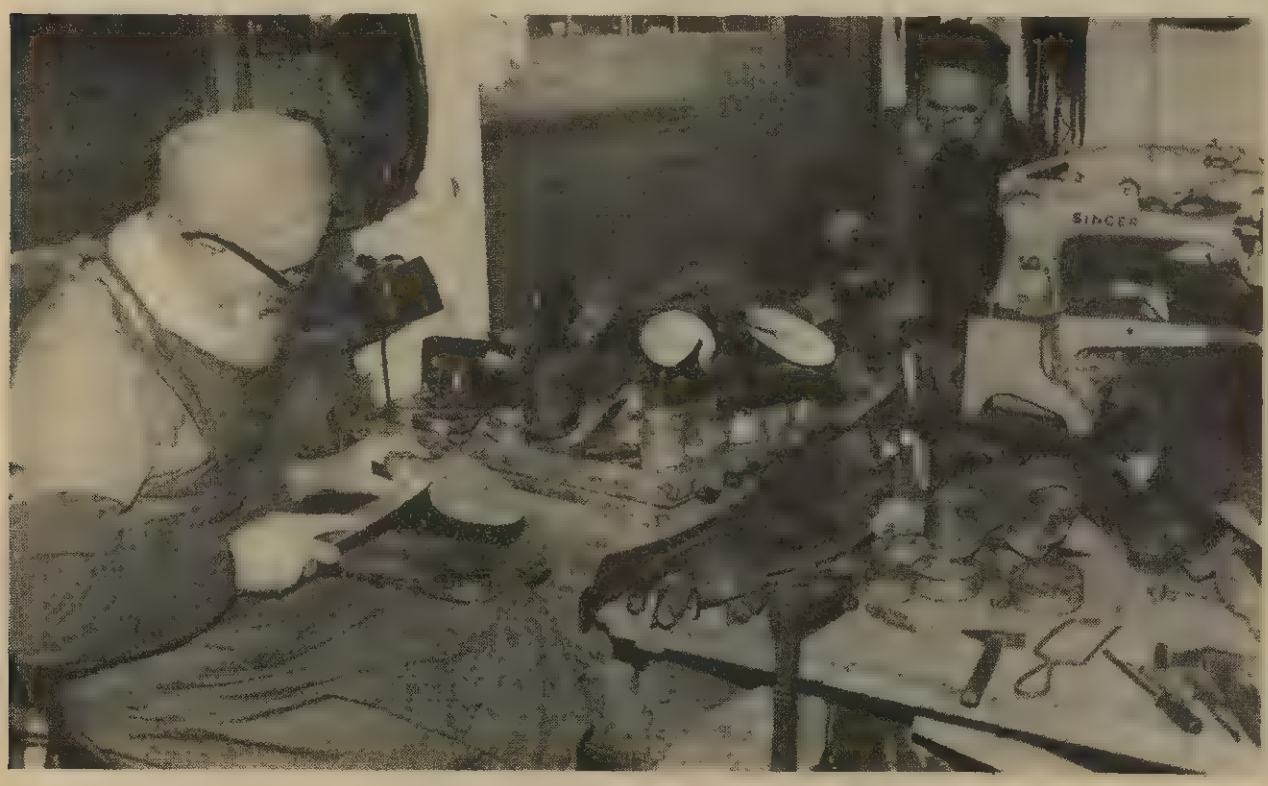

Orhan Gencebay: İyi müzik yaptığımızda iddialıyız

MURAT BELGE

İlk görüşme

Orhan Gencebay'la ilk konuşmamız Unkapanı'ndaki Kervan Plak Şirketi'nde oldu. Gencebay'ın gelmesini beklemek üzere bizi yukarı kata çıkardılar. Şirketin adamı, şirketin yeni arabesk uzunçalarlarından birini pikaba koyar koymaz, bilinen ritmin egemenliğinde stüdyo odası birdenbire bir otobüsü andırmaya başladı. Koltuğu geri yatırsam mı diye düşünme aşamasına vardığımda Orhan Gencebay geldi. O anda, ortamda en az "arabesk" olan varlık, Gencebay'ın kendisiydi. Güvenli, dik ve vakur, nazik, uygardı.

Nereden nereye?

Konuya, konunun tarihinden girdik. Ne zamana uzanıyordu "arabesk" denilen müziğin başlangıcı?

"Aslında bu 'arabesk' adını basın yaygınlaştırdı. Müziğin kendisi bu adla tanınmadan çok önceleri de vardı. Örneğin Abdullah Yüce ve gazel geleneğinin bazı örnekleri bugün arabesk dediğimiz müziğin öncüleri arasındadır. Ve tabiî Saadettin Kaynak bilerek bu tür müzik yapmış ilk bestecilerimizdendir. Ama TRT onu kabullendi... Ben ve bazıları, zaten olan bu müziğe belli kurallar ve bir zenginlik getirmiş olabiliriz. Belli bir sisteme oturtmaya çalıştık. Türk müziğinde bir süreden beri bir zenginlik özlemi vardı..."

— Evet, ben de, kısa zamanda böylesine yaygınlaşan bu türün hangi ihtiyaca cevap verdiği konusunda sizin yorumunuzu öğrenmek istiyordum.

"Türk kökenli hafif müzik olarak biliyorsunuz iki çeşit müzik vardı: Türk Sanat Müziği ve Türk Halk Müziği. Türk Sanat Müziği denilen türün, Klasik Türk Müziği'nin ne kadarını taşıdığı tartışılacak bir konudur. Onun çağdaşlaşmış bir şekli olup olmadığı da ayrıca tartışılacak bir konudur. Öte yandan, resmî kurumlarda Türk Halk Müziği üstünde yapılan çalışma da Türkiye'de yeni yetişen kuşakları tatmin etmiyordu. Kalıplaşmış bir anlayış vardı. Değişiklik isteğine cevap veremiyordu. Az önce söylediğim 'zenginleşme özlemi' de diyebiliriz bu değişme isteğine. Yaşanan hayata, çağdaş hayata uyan, onun ihtiyaçlarına cevap veren bir müzik ortaya çıkmıyordu. İşte böyle bir ortamda biz de bestelerimizi yaptık ve bilinen adıyla 'arabesk' duyuldu, benimsendi. Dolayısıyla, ortada bir 'suç' varsa, ki bence aslında bir 'suç' yoktur, bu suç resmî kültür politikasını çizenlerdedir."

Gencebay, arabeske yöneltilen seçkinci hor görüşle mücadele etmeye çalışıyor, ama o da, benimsemediğini söylese bile, bu "suçlu" terminolojisini kullanmadan edemiyor.

— Peki, siz ne yapmış oldunuz böylece?

—"Biz bu işi biraz da halkla karşı karşıya yaptık. Sanatçı halkın karşısında daha serbest olur, kural dışına da çıkar. İçinden geldiği gibi davranır...

Dediğim gibi, öyle yepyeni bir şey değildir arabesk. Bizim yaptıklarımıza çok benzeyen örnekler önceden beri vardı. Ayrıca ben olanları da bozmadım. Kendime göre yeni bir beste tarzı getirdim. Buna Türk oryantalini ekledim. Yaptığımız, sonuçta, bir araştırmadır. Bu anda varılan nokta yanlış da olabilir..."

Bu açık kapıyı konuşma boyunca bırakıyordu Gencebay.

"... ama doğruyu da bulabilirim. Zaten yanlış yapmadan doğru bulunmaz ki..."

Orhan Gencebay'ın arabesk üstüne konuşmaları, her nasılsa, arabeskin kendisinden daha doğru geliyor kulağa. Bu da onun kişiliğine özgü bir şey olsa gerek.

"... Arabesk bence kendinden önceki müziklerin bir sentezidir. Kaynağı yerlidir. Örneğin bana, bize yöneltilen suçlamalardan biri halkın kulağını bozmamız. Oysa halkın kulağını bozmadım. Hem sonra halk bütün dünyayı dinliyor."

Dış etkiler

Arabeski, Türk müziğinin kökenine aykırı veya yabancı olmadığı teziyle savunuyordu Gencebay. Oysa bugünün dünyasında, çağdaş bir müzik oluşturmak için ille de geleneksel kökenlere bağlı kalmak mı gerekiyor? Bazı "dış" ögeler alınamaz, alınmışsa bunlar savunulamaz mı? Buna da şöyle cevap verdi.

"Aslında evet, dış etki olacaktır. Dediğim gibi, bugünün iletişim araçlarıyla her alanda dünya etkilerine açığız. Yalnız TV yoluyla, düşünün, ne kadar yabancı müzik dinliyoruz ve elbette bunlardan etkileniyoruz. Kulak, dinledikleriyle koşullanır. Bu anlamda ben de Batı tekniğine önem veriyorum. Bir hafif ölçüde armoni, orkestrasyon kullanıyorum. Aslına bakarsanız, çok-sesli denilen müziğe en yatkın hafif müzik türü, Türk kökenli müzikler içinde, arabesktir. Ayrıca ben bir gün Türk hafif müziğiyle arabeskin birleşeceğine de inanıyorum."

Daha önce Timur Selçuk'la konuşmamda onun da böyle bir tahmini olduğunu hatırlayıp, Arap etkisi konusuna geçtim.

"Orhan bey, arabeskte bayağı önemli ölçüde Batı müziği ögesinin bulunduğunu sizin doğrulamanız da önemli. Öte yandan, beğenelim beğenmeyelim tutmuş olan bu 'arabesk' terimi sözkonusu müziği tek bir kökene bağlayacak bir anlam veriyor. Arap etkisinin derecesi üstüne ne düşünüyorsunuz?

Gencebay'ın cevabı gene bir parça savunma havasındaydı.

"Bu da şüphesiz var. Ama olması çok anlaşılır bir şey. Dış etkilerin doğal olduğunu söyledik. Eh, bize bu kadar yakın olan Arapların müziği de bizi etkiler. Coğrafî yakınlıktan başka aramızda din birliği var. Müziklerimizin makamları başından beri yakındır, bazıları aynıdır. Sonra, örneğin **Kur'an** okuma tarzı var ki, iki tarafta da aynı şekilde biliniyor."

Halkın kulağı

Bu arada, daha önce sormam gereken bir konuyu hatırladım.

— Bu soruyu sizin biraz önceki bir sözünüze karşılık sormalıydım ama, o zaman kesemedim: Arabeskin halkın kulağını bozduğu konusu. Halkın kulağı daha önce Türk Sanat Müziği'yle, en çok da gazinoda bozulmamış mıydı, böyle bir 'kulak bozulması' olayı üstünde duracaksak.

Gencebay buna katıldı ama çok şey söylemedi. Başka türlere karşı eleştirilerinde ölçüyü kaçırmamak, gereksiz yere taş atmamak gibi bir stratejisi olmalı.

Buradan "şoför müziği" konusuna geldik.

"Evet, şoför müziği deniyor bizim şarkılarımıza. Ayrıca bu bir ölçüde doğru. Yalnız şoförler de değil, hayat kadınlarını da sayabiliriz. Onlar özellikle severler bu müziği. Ama bir şeye daha dikkat etmek gerek. Bu dediklerimin Türkiye'de sayısı kaç, satılan plaklarımızın sayısı kaç? Arada çok büyük farklar var. Demek ki bu müzik yalnız onların müziği değil. Ama onlar daha kolay göze çarpıyor. Yoksa alıcı kitlesi çok daha fazla."

— Haklısınız. Başka bir konuya geçeyim. Türkiye'de müzik dinleme alışkanlığı dikkatinizi çekiyor mu? İnsanlar sanki hep bir şey yaparken, en azından içki içerken müzik dinliyor. O zaman da müziğin müzik olarak kalitesine dikkat etmiyorlar gibi geliyor bana. Cazır cazır plakları, kayık kasetleri hiç rahatsız olmadan, hem de bağırta bağırta dinleyebiliyorlar.

"Evet," dedi Gencebay. "Bunun ekonomik ve kültürel nedenleri var." Ama bu kısa cevapla birlikte değişik bir konuya geçti.

"Hem de çok çeşitli müzikler dinlerler. Örneğin halk müziğinin kendisi bile çok çeşitlidir. Bir Orta Anadolu'da bile çeşit çeşit yöresel üsluplar bulursunuz. Bakın ben bir yerde birleşme zevkini aradım. Ve diyebilirim ki arabesk bu kopukluktan, yöresellikten çıkıp birleşmeyi bütün müzik türlerinden daha çok gerçekleştirdi."

Sonra bu iddiasını da, her zamanki ihtiyatlı, ölçülü üslubuyla bağladı:

"Ama ortada bitmiş bir şey yok. Arabeskin daha çok gelişmesi gerekir. Bu aşamada bitmiş değil, hatta olgunlaşmış bile değil."

— Benim önem verdiğim bir sorun da, Türkiye'de gençlik için özel bir müzik olmaması. Burada Batı'dan bir hayli farklıyız, çünkü orada ana müzik akımları gençlik içinden doğuyor ve bu kesimde asıl alıcısını buluyor. Bizde böyle bir durum yok.

Orhan Gencebay bu konuda da çok bir şey söylemedi, ama söylediği kadarından arabeskin gençliğe de hitap ettiğine inandığını çıkardım. Bu arada Batı kökenli "disko" müziği üstüne yargısı da şuydu:

"Disko bence sanatsallığı olmayan, atomlaşmış insanlara ritmiyle bir beraberlik duygusu veren bir sanayidir."

Özet olarak arabesk müzik

— Peki, Orhan bey, arabesk müziği üstüne söylediklerinizi bir sıraya sokup, özetleyebilir misiniz?

"Anlatayım. İlkin, değişik formlar getirmiştir. İkincisi, icraatta 'altyapı-üstyapı' sistemi dediğimiz şeyi getirmiştir. Yani ritm çalan enstrümanlarla melodiyi çalanlar arasındaki ayrımı. Bu arada şunu da ekleyeyim ki arabesk içinde sonsuz ritm imkânı vardır; bunlardan biri, halk arasında 'civciv çıkacak, kuş çıkacak' tabir edileni en fazla kullanılıyor. Ama aslında çok değişik ritmler olabilir. Evet, dediğim bu enstrüman ayrımıyla arabesk denen müzik ayrıca çokseslilığe de aday olmaktadır ve dolayısıyla daha dinamik bir icraya sahiptir. Bunun dışında söz yapısının güncel oluşu da bir yeniliktir. Osmanlıca ya da yöresel değil, konuşulan Türkçe'dir dili. Son olarak, saplantılı değildir, her yeniliğe açıktır.

Bu söylediklerimin yanı sıra henüz hedefine ulaşmış değildir arabesk müziği. Bir köprüdür. Araştırma için bir araçtır. Birçok fikirleri açmıştır. Varlığıyla, bazı saplantıları zorlamıştır. Bundan sonra ise ya bir bünyeye girecektir ya da bünyesine başkalarını alacaktır. İyi ellerde olursa, bütün bunlar daha olumlu sonuç verir. Bir de, şu 'arabesk' adı kalkarsa daha iyi olur."

Güncellik üstüne

— Az önce özelliklerini sayarken söz yapısını 'güncel' olduğunu söylediniz. Oysa bence değişmeyen bir dünyada, değişmeyen sözlerle, değişmeyen durumları anlatıyor. Buna 'güncel' denebilir mi?

"Kaderciliğini mi kastediyorsunuz? Evet, bu çok söylendi."

— Yalnız onu kastetmiyorum, ama buna da değinelim elbette.

"Evet, önce 'kader' konusunda anlaşalım. Ben kadere inanırım. Kader dinimizde vardır. Bir Müslüman kadere inandığı için suçlanamaz.

Arabesk müzikte acı ve kederin daha çok işlendiği doğrudur, ama bu zorunlu değildir. Nitekim öyle örnekler de var. Bu müziği yapanların çoğu acıya yer verdi, çünkü zaten böyle temalar bizim geleneksel müziğimizde vardı. Toplumda da vardı, arabeskin yaygınlaşmakta olduğu zamanlarda. O sıralar insanlar da dertliydi."

Burada, "felsefî" denebilecek bir dille "kader" konusuna girdi Orhan Gencebay:

"Benim kendi kader anlayışım var. Evrene bağlı bir şey bu. Evrende bir şeylerin belirlenmemiş olduğunu söyleyebilir misiniz? İnsan doğuşuna da, ölümüne de karar veremez. Bunun gibi, yaşarken, karşısına birçok yol çıkar ki, bunların da kararını o vermemiştir. Ama birine girmek zorundadır. Dolayısıyla kararı başka bir yerde belirlenmiş bir yola girer, yolunu seçer..."

Orhan Gencebay'ın bu kader anlayışında biraz mekanik determinizm, biraz da varoluşçuluk kokusu var. Yani, meslekten bir filozof değil elbette, ama bu kader konusu üstüne hiç düşünmemiş de değil. Ayrıca okumuş da, "Millbank'in evren teorisi..." diye bir söze girebiliyor. Ondan çok daha diplomalı tanınan şarkıcılar böyle konulara girse, sözleri ağızlarından pat diye düşer; Orhan Gencebay ise söylediklerini sindirmiş görünüyor.

Sanatçı kimdir?

Buradan da "sanatçı" anlayışına geliyoruz:

"Bütün bu zor yaşama mücadelesinde sağlam duygularım olmalı ki yolların daha iyisini seçebileyim, daha sağlam bir şey anlatabileyim. Örneğin, politik taraf tutmam, ama hümanist olmalıyım. Hümanist olmayan sanatçı olamaz. Bir dert varsa, sanatçı bunu dile getirmelidir, derdi dile getirmeyen sanatçı olamaz. Derdi dile getirir, ama buna çare getiremez.

Ben şarkılarımda hümanist olmaya çalıştım. Burada gelenekten de güç aradım. Vatandaşların birleşebileceği noktayı aradım: 'Hatasız kul olmaz' sözü gibi. Affedici olmayı teşvik etmek. Sonra, genel insanı ilgilendirecek şeyleri aradım... 'Delikanlılık' değil, 'insanlık'. Bence geleneklerimizin değerli yanları var. Bunları kaybetmek istemiyorum. 'Tanrı misafiri' kavramında olduğu gibi, yüksek bir insanlık anlayışı bulunabiliyor geleneklerimizde... Bol gönüllülük. Örneğin sevdiğinin mutlu olmasını istemek. Fedakârlık insanın yapısında vardır. Güzeldir ve yaşatılmalıdır."

Son olarak Gencebay'dan varolan arabesk içinde kimin kime ve nasıl hitap ettiğini, bu müzik içinde bir çeşitlenme, farklılaşma (söyleyen kadar dinleyen arasında da) olup olmadığını öğrenmek istedim. Buna cevap vermek başkaları hakkında konuşmayı gerektirdiği için olsa gerek, Gencebay ayrıntılı cevap vermekten kaçındı. Şununla yetindi:

"Bakın, Batı müziği içinde bir yığın fark var, ama alışık olmayan kulağa hepsi aynı geliyor. Bizde de o kadar fark var, ama alışık olmayana aynı görünüyor."

Böylece, teşekkür edip ayrıldık. □

Orhan Gencebay'ın suskunluğu

MURAT BELGE

Orhan Gencebay topluma öncelikle şarkısıyla hitap ediyor, belli bir uzaklıktan. Gazinoda ete kemiğe bürünmüş olarak kendini göstermekten hoşlanmıyor. Film yapıyor, filmlerine çok sayıda seyirci çekiyor. Orada da mesafeli duran, az konuşan bir kişi. Filmdeki duruşu, bakışı bir şeyler anlatıyor, ama hep sözle anlatılmayan bir şey var ki, asıl önemlisi bu gibi geliyor bana. Filmde olaylar bir gerilim anına gelince, bir tepki gösterilmesi gerekince, Orhan Gencebay **"Ben şimdi şöyle düşünüyorum"**, ya da **"Şimdi şöyle bir şey yapmak gerekir"** demiyor, susuyor ya da şarkı söylüyor. Sonra gene duruyor, hafif kasık, başını eğiyor ya da kaldırıyor, bakıyor, sözünü asgarîde tutuyor.

Bu **"dilsizlik"**, bizim anlamakta güçlük çektiğimiz bir dil olsa gerek. **"Biz"**, yani aydınların anlamadığı, oldukça geniş bir kitlenin ise hemen kapıverdiği bir dil. Sözle anlatılmayan, jestle anlatılan bir mesaj olmalı ucunda.

Sözü asgarîde tutması, hayranlarının kendisiyle kurduğu özdeşliği besleyen bir öge. Çünkü söylenen her söz somuttur ve tekildir. Şöyle ki, kendinden başka sözleri geçersizleştirir ya da onların da aynı anda düşünülebilir olmasına engel çıkarır. Bir filmin tipik bir sahnesinde çeşitli seyirciler **"Kıza yazık"**, **"Orhan abiye haksızlık"**, **"Şu zengin piçinin rezilliği"**, **"Hayat zaten böyle"** gibi bin türlü şeyi akıllarından geçirirken, Gencebay ağzını açıp bir şey söylese, o söz bunların bazılarına uysa da öbürlerine tam uymayabilir. Belki bunun için, o açmıyor ağzını ve böylece seyircilerin her biri kendi aklından geçeni Orhan Gencebay'la birlikte düşünebiliyor. Hepsi onunla aynı yaşantıyı paylaştığına inanabiliyor.

Ama bu olayın sadece bir yanı, üstelik yüzeysel yanı. Gencebay'ın bu suskunluğu, toplumun söz konusu geniş kesiminin resmî gerçeklik karşısındaki simgesel-metaforik suskunluğunun bir anlatım aracı. Bu geniş kesim, kelimenin sözlük anlamında **"sessiz"** değil; tersine, son derece gürültülü, **"Al Japon al"**, **"beş tanesi iki yüz"** filan diye bağırarak gürültü ediyor, bozuk kasetleri sonuna kadar çalarak, maçta avaz avaz haykırarak, tavlada pulları şakır şakır çarparak durmadan ses çıkarıyor. Ama toplumun resmî gerçekliği, bir belediye zabıtasının mavi üniforması ya da gazetelerde **"zam"** manşetleri biçiminde belirdiği anda, yani etkilenemeyen güçle karşılaşıldığı anda, bu gürültü bıçakla kesilmiş gibi duruyor. Ondan sonrası artık jest dünyasıdır. Eğik bir boyun, sinirli sinirli oynayan bir ayak, susmanın zorunluluğunu dengelemek istercesine şişen göğüs ve benzerleri. Orhan Gencebay'ın **"dilsizliği"** bir yandan da bu felâket karşısında suskunluğu **"bağıran"** bir jest-sentaksı içeriyor. Söz konusu geniş kitleyle kurulan daha kapsamlı özdeşlik burada.

Böylece Gencebay sustukça, kitle onun içinden düşünüyor ve duygulanıyor. Orhan Gencebay'ın bunu hesapla yaptığı düşünülemez. Onu otantik ve dolayısıyla inandırıcı kılan, aynı kültürü paylaşmasıdır. Şüphesiz bunca plak ve kaseti dolduran, şarkılarının orkestrasyonuyla uğraşan, yayın organlarında yaptığı müziği savunan ve daha birçok şey yapan Orhan Gencebay hayranlarının çok ilerisinde bir **"sofistikasyon"** düzeyinde. Ama kader kavramıyla, mertlik, ağabeylik anlayışlarıyla vb. kitlesinden hiç de kopuk değil. İletişiminin neredeyse otomatik olmasının nedeni bu temeldeki paylaşma.

Gencebay'ın kitlesi **"susma"** ile **"gürültü yapma"** arasındaki çok önemli alanda ciddi bir söylem kurmaya başlayıncaya kadar Gencebay'ın müziği de **"kapalı devre"** özelliğini sürdürecektir: dertten beslenir ve derdi besler ve aynı zamanda derdi arabesk düzeyine aktararak gerçek dert olmaktan çıkarır. **"Bir Teselli Ver"**, **"Hor Görme Garibi"**, **"Benim Dertlerim"**, **"Tanrım Beni Baştan Yarat"** düzeyine aktarılan dert genelleşir, hep bir ağızdan bir **"şikâyet"** olur. Buna **"afyon"** demek bana aşırı geliyor, ama bir **"sinir hapı"** etkisi yaptığını söylemek herhalde yanlış olmaz. Şişen göğüs, sonunda **"Batsın Bu Dünya"** diyerek boşaldığında, boşalım anlıktır çünkü. Sinir hapı almasına ve aldırmasına karşılık Gencebay dertten beslenmekten vazgeçmiyor.

Birçok özelliğiyle yeni olduğu halde, geçmişten kopmamak için çaba harcıyor Gencebay. Son derece bir yerde duruyor: **Xavier Cugat** orkestrasıyla **Abdullah Yüce** tarzında gazel atmak gibi bir şey yaptığı. Türkiye tarihinin bütün **"heterojen"** yapısını yansıtan bu noktada, gelenekle **bu şekilde** bağ kurmaya çalışması bile aslında **"modern"** bir konum. Kentleşmenin getirdiği bin türlü bunalım arasında **"örf"** temeline tutunarak kimlik kaymasının nevrozuna karşı durmaya çalışıyor. Türkiye'de Orfeus'un yerlisi de ancak **"Örfî"** olabilirdi herhalde. □

İkinci görüşme

Yukarıdaki görüşmeden yaklaşık bir yıl sonra yeniden karşı karşıya geldik Orhan Gencebay'la --bu sefer, Baltalimanı'ndaki evinde. İlk konuşmamızı yazılı metin haline getirmiştim; bunu okuyunca, "Anlaşılan o zaman biraz 'çekingen' konuşmuşum," dedi. "Yaptığımız müziğin iyi bir müzik olduğunda iddialıyım. Nitekim o konuştuğumuzdan beri olanlar da bunu doğruluyor. Bakın şimdi bizim açtığımız yolda yapılan çalışmalar arttı."

— Nedir bu çalışmalar?

"Genel olarak denebilir ki, hafif müzik arabeske doğru açıldı. Düşüncelerde bazı kilitlenmeler vardı, şimdi bunlar kısmen çözülüyor gibi. Aslında halk müziği gene işlenmiyor. Sanat müziği denilen tür de olduğu gibi kaldı. Farklılaşan daha çok hafif müzik. Bu zaten arabeskin çok uzağında değildi. Farkı, melodinin Türk Sanat Müziği'ne daha yakın olmasıydı.

Şimdi, bu tür hafif müziğe TRT de kapısını açmaya başlıyor. Sözgelişi Yıldırım Gürses. Onu 'çok-sesli müzik' örneği olarak sunuyorlar. Aslına bakarsanız Yıldırım Gürses gerçek bir anlamda çok-sesli müzik örneği değildir. Şimdi onun TRT'de yaptığı daha önce doldurulan plaklarda zaten yapılıyordu. Demek ki, plakta yapılan şimdi TRT'de de yapılır oldu."

— Plak doldururken ne kadar kalabalık oluyordu orkestralarınız?

"Elli, altmış sazla çalışabiliyoruz... Yıldırım Gürses dışında bazı çalışmalar da görebiliyorum, gene TRT'de; örneğin **Hoş Sada** programında sunulan çalışmalar var, çok-seslendirme çalışmaları. Bunlar hep arayışlar. Bu arayışlar şüphesiz çok önceden başlamalıydı, şimdi baş-

lamış oldu; bu deneyler sunulacak, halk beğenecek ya da beğenmeyecek; halktan gelen cevaba göre sanatçı yeniden bir şeyler üretecek. Sonunda ortaya iyi ürünler çıkacak; ama bütün bunlar zaman alır elbette."

— Orhan bey, daha önceki konuşmamızdan hatırlıyorum, bugünkü müziğin gelişmesi, zenginleşmesi derken, çeşitli dış etkilere açık olmaktan kaçınmıyorsunuz. Ben bunun geçmişte de hep böyle olduğunu sanıyorum. Bulunduğumuz yer bakımından birçok kültürün kesişmesinin bazı yararlı sonuçlarını da yaşadık bence. Siz de buna inanıyor musunuz?

"Çarpık kentleşme denince akla gecekondulaşma gelir. İyi ama, bu müziği yalnız gecekondularda oturanlar dinlemiyorlar ki.

"Evet, Anadolu'ya yerleştikten sonra gelişen Türk müziği burada bulunan çeşitli müzikleri de bünyesinde birleştirmiştir. Türk müziği denince yalnız Orta Asya'dan buraya getirilen müzik düşünülmez. Örneğin, Rum, Ermeni müzikleri de artık bizim olmuştur. İslâm kökenli müzik, Arap, Fars müzik gelenekleriyle de içiçe geçilmiştir. Müzikte böyle kaynaşmalar olması doğaldır. Osmanlı döneminde Türk Sanat Müziği temelde Enderun'da kurulmuştu ve zengin bir sentezi birleştirebilmişti. Ama bu sanatın gelişmesinde aşağı yukarı yirminci yüzyılın başından 1940'lara kadar büyük bir boşluk var. Daha sonra yapılan da eskinin nitelik düzeyine erişmiyor. Öte yandan Türk Halk Müziği de ciddi bir anlamda ancak kırklardan sonra derlendi. Düşünün ne kadar gecikilmiş. Şu halde, çağdaş bir Türk müziğinin oluşması yolunda ne yapıldıysa bu kısa dönemde denendi. O zaman sonuç da bu kadar olabiliyor. Ama ben bu potadan sağlam bir şey çıkacağına inanıyorum.

Kendi sınırları içinde Klasik Türk Müziği ne kadar değişik kültürlere açık olsa da, sonuçta ortaya çıkan ürüne kendi damgasını vurabilmişti. Bugünün koşullarında böylesini yapmak belki daha güçleşti.

Ama gene de ulusal bir karakter vardır. Doğu müziğini uzaktan bilen bir Avrupalı bizim müziğe 'arabesk' diyebilir, ama bizim böyle dememizi anlamıyorum. Gerçi, buna haklılık veren örnekler yok değil. Örneğin Suat Sayın doğrudan doğruya Arap müziğini alıp Türkçe sözlerle söylemiştir. Ama Arap müziğinin aslında kendine göre nüansları vardır; biz bunları taklit etmiyoruz. Öte yandan, eskiden beri Arap müziği çeşitli şekillerde Türk müziğini etkilemiştir: örneğin Urfa'da özellikle değişik bir halk müziği tipi oluşmuştur."

— Bir de özel bir soru sorayım. Kendiniz müzik dinlerken, zevk için müzik dinlerken, neleri tercih edersiniz?

"Öncelikle halk müziğinde otantik olanı dinlerim, ilginç ezgiler çalan halk şairlerini dinlerim. Ayrıca Klasik Batı Müziği de dinlerim: Çaykovski, Bach gibi bestecileri severim. Günün bestecileri de dahil, Rodrigo gibi. Flamenkoyu severim. Bilinen nedenlerle bizim müzik dünyamıza yakındır Flamenko. Zevk için dinlemek diyorsunuz ya, insan müzikle profesyonel olarak da ilgili olunca sırf zevkim için dinlemek güç oluyor; ister istemez orkestrasyona dikkat ederek dinlerim bunları. Sonra, Amerikan Folk Müziği'ni de severim. Bilir misiniz, bunu ben kendi Orta Asya müziğimize de benzetirim; belki de Kızılderili etkisinden ötürü. Örneğin 'Yorgun Gözler' adlı şarkım duygu olarak oralardadır --duygu olarak.

Etki altında kalmamak için Arap müziği dinlemekten kaçınırım, ama çoğu zaman arkadaşlar zorla dinletirler, icrayı izlemek için. Çünkü onlarda icra gerçekten iyi, sırf o açıdan bakıldığında bizimkine göre daha gelişmiş. Nuveyri gibi çok başarılı yöneticileri var. Batı tekniğine daha hâkimler."

Çok-seslilik

— Bütün bu müzik tartışmalarında "çok-seslilik" kavramı bir yerlerden hep lafa karışıyor. Sizce nitelikli bir hafif müzik çok-seslilik olmadan mümkün mü?

"Doğrusu, çok-seslilik bir **dogma** olmamalı. Gerçi hepimiz bunu bir şekilde sindirmeye, özümlemeye çalışıyoruz. Ama olmazsa olmaz, mecbur da değiliz müziğimizi çok-sesli yapmaya."

— "Arabesk diye adlandırılan müzikte, özellikle söz yapısında bana rahatsız edici gelen bir şey var. Bu konuda fikrinizi almak için, bunu biraz uzunca açıklamam gerekiyor. Şu kadercilik filan diye lafı geçen, genel olarak herkesin kabul ettiği bir şey var ya. Şimdi, bana kadercilikten önce bir 'özgülleşmeme' sorunu var gibi geliyor. Arabesk şarkıların sözleri zamandan ve mekândan bağımsız. Şu ya da bu somut duruma ilişkin kılınmamış bir acı, yakınma, filan. Aşkı alalım, ya da, bu şarkılarda daha çok görülen, 'karşılık bulamayan aşk'ı. Gerçekte, bir kere on sekiz yaşında böyle bir aşkla, otuz ya da kırk yaşında böyle bir aşk farklıdır. Ayrıca, şu ya da bu somut nedenle aşk karşılıksız kalabilir. Ama bildiğimiz şarkıların pek azında bu özgüllüğe giriliyor. Popüler sanat türlerinde elbette bir tür genelleme olacaktır; yalnız, bizim müzikte bu genelleme çok fazla sanki. Özgülleşmemiş 'acı' da ister istemez 'kadercilik' oluyor. Buna ne dersiniz?

"...Arabesk bence kendinden önceki müziklerin bir sentezidir. Kaynağı yerlidir. Örneğin bana, bize yöneltilen suçlamalardan biri halkın kulağını bozmamız. Oysa halkın kulağını bozmadım."

"Bu genel olarak doğru. Ama bunun nedenleri var. Aklıma geldiği gibi sıralamaya çalışayım. Bir kere, toplum dertli, şarkıyı yazan dertli. Ayrıca, şarkı sözü yazan açısından bakılırsa, en rahat ve kolay biçimde dile getirilecek duygu derttir. Şimdi, Doğu müziğinin geleneğinde söz önemli olduğu için şarkı formu en sevilen formdur. Toplum hüznü seviyor, her parçaya söz yazmak zorunlu. Söz yazarı, bu iki talebe ticarî de olması gereken bir şekilde cevap verince, büyük çoğunluğuyla hüzünlü şarkılar yapılmış oluyor, şarkıların sözleri de hep birbirine benziyor. Düşünün ki, bir parça başarılı olmuşsa, birilerinin de buna benzer bir şey yapmaları, taklit etmeleri kaçınılmaz. (Ayrıca, hüzünle ilgili söylediklerim sırf bize özgü sayılmaz, dünya klasikleri arasında da en çok sevilenler derdi anlatır.)

— Bu dediğiniz tekrarın bir çözümü "enstrümantal" müzik olabilir. Bu bizde çok tutulan bir tür değil, oysa büyük imkânlara sahip. Enstrümantalin yaygınlaşamamasının bir nedeni de korsanlık. Yasayla korsanlık önlenir, enstrümantal yaygınlaşırsa, şarkı formunun egemenliği biraz azalabilir, bu da uzun vadede duyarlıkta bir farklılaşma getirebilir.

"Bunlar, bu sorunlar var. Ama dağı aşmak istiyorsak, bu iş dağın dibinde oturmakla olmaz. Yola çıkmalıyız, çıkmaza girersek dönüp başka yolu ararız, düşersek kalkar devam ederiz. Ama yolu aramak gerekiyor."

Arabesk kalıcı mı?

— Son olarak, arabeskin kalıcılığı konusunda düşüncenizi sorayım. Diyelim ki bir modaydı, geçti; ya da köklü bir biçimde değişti. Bugüne kadar yapılandan geriye bir şeyler kalacaktır, bunca yıl bunca yaygınlık göstermiş bir müzik türünden. Bunlar ne olabilir?

"Şimdi, özet olarak, arabesk müzik Türk Sanat Müziği, Türk Halk Müziği ve Türk Oryantali içindedir. Onların kendilerine göre bir sentezidir. Dolayısıyla gelenekten kopuk değildir. 'Türkçe sözlü Batı müziği' gibi, tuhaf müzikler icat olundu burada. Herhalde onlara göre daha otantik bir müzik olmalı. Batı taklitçiliğine karşı bir cevap olmalı. Bu bence kalıcı bir özelliği.

Daha teknik düzeylerde bakılınca, icrada her türlü enstrümana açıktır. Bu da geleceğe ilişkin bir zenginleşme potansiyelidir. Bir parçada 'korno' bile kullandık (tabiî, ulusal karakteri bozmadan yapılmalı bunlar). Enstrüman ve orkestrasyon düzeyindeki esnekliğiyle, bu kadar istenen çok-sesliliğe de açıktır, gene potansiyel olarak çok-sesli bir müziğe geçebilir. Bilinen, klasikleşmiş Türk müziği türlerinde, müzeci bir anlayışla icra olunuyordu geleneksel formlar. Şimdi, arabeskin dürtmesiyle, bunlar biraz yapılır oldu.

Son olarak, söz yapısında gerçekleştirilen değişim var. Daha serbest bir söz yapısı getirdik, eskiye oranla çok daha çeşitli duyguları anlatmaya yatkın bir söz yapısıdır bu."

Ayrılmak üzereyken, "arabesk"in müzik dışı çağrışımları üstüne de biraz konuştuk. Orhan Gencebay bir şikâyetini şöyle dile getirdi:

"Geçenlerde değerli bir yazarımızın makalesinde 'Arabesk Politikalar' diye bir söz gördüm. Tek örnek bu değil ya, artık bu söz 'çarpık' anlamına gelmeye başladı. Bir kere buna karşıyım. Arabesk bir çarpıklık değildir. Bir zaman önce de Ergin Ergönültaş arabesk üstüne bir yazısında bu müziği 'çarpık kentleşme'ye bağlamıştı. İçinde birçok doğru tesbit olan bu yazıda bu kavramı ben kabul etmedim. Çarpık kentleşme denince akla gecekondulaşma gelir. İyi ama, en basit düzeyde, bu müziği yalnız gecekondularda oturanlar dinlemiyor ki. Köyüne, kasabasına, kentin gecekondu olmayan yanına da yayıldı. Çarpık filan değil, bayağı sağlıklı bir gelişmenin sonucudur.

Ama muhalifi çok bu arabeskin. Sözgelişi, arabesk filmlerden söz ediyorlar, onları da eleştiriyorlar. Türkiye'de iyi senaryo yazılmadığı için filmler de çok iyi olmayabilir. Ama şu 'arabesk film' denen şeyin, içinde arabesk şarkı söyleyen biri olması dışında, geleneksel Türk sinemasından ayrılan yanı neresi? Aynı hikâyeler, aynı motifler; her şey aynı. Fazladan bir şarkı söyleyerek mi yozlaştırmış oluyoruz bu sinemayı?"

Böylece de konu, arabeskin tanımına gelmişti. Yani, en önemli soruya. "Müzik"le ilgili olarak ortaya bu niteleme, aslında çok daha geniş bir alanı ilgilendirmiyor mu? Bir gözle bakıldığında, bu terimin içerdiği özellikler olmadan yaşadığımız bir dönem var mıydı? Konumuz Türkiye'de hafif müziğin biçimleriyle sınırlı olduğu için, Orhan Gencebay'a bunları sormadan vedalaştık. □

Arabesk ve nevroz

Şarkılarda dile getirilen ölüm motifi aslında yarışı terketmenin, insanî ilişkilerden el etek çekmenin, başarısızlık korkularından arınmanın arka plandaki ifadesidir.

CEZMİ ERSÖZ

Müzik çaresiz bir dehşet içindeki toplumun karşısında küstahça bir bilgisizlik içinde olmamalıdır.

Adorno

Küstahça bilgisizliğin ötesinde, acıların anlatım olanaklarını en bayağı düzeyde zorlamasıyla, arabesk müzik toplumun her kesimini büyük bir hızla etkilemektedir. Arabeskin egemenliği, siyasal, iktisadî, toplumsal açmazların artmasına bağlıdır. Toplumsal acıların, çelişkilerin kişiliksizleştirdiği, boyutsuzlaştırdığı bireyi, arabesk, bu olumsuz yapı içinde olumlar, ona bir "yaşam biçimi" bir "felsefe" sunar.

Arabesk bir ruhsal çöküntünün ürünüdür: yaşanan kültür açmazının hem sebebi hem sonucudur. Kitlelere zorla benimsetilen bir müzik değil, ısrarla istenen sosyokültürel parçalanmanın, duyarlı tipik bir göstergesidir. Bu yazıda amacımız, arabeski isteyen, sunduğu "yaşam biçimi"ne tâbi olan ruhsal alt etkinliği incelemek.

Türkiye'de kapitalist yaşam biçiminin geleneksel kültür yapısını değiştirme hızı bireyin ruhsal-duygusal gelişim hızının çok üstündedir. Bu altüst oluş karşısında birey ruhsal-kültürel çöküntüye girer. Değişen dünyaya yetişmek istediği ölçüde uyumsuzluğu artar.

İnsanları toplumsallaştıran ahlâkî, toplumsal değerlerin hızla önemini yitirmesi, kültür ölçütlerinin gereksinimlerine ters düşmesi, insanlar arası ilişkide çatışmanın artması ve değişimin baskısı, bireyin ruhsal-duygusal bütünlüğünü, uyumunu parçalamış, bu sosyo-psişik çatışma ise toplumsal süreçte bir nevroz[1] başlatmıştır. Böyle bir anda, toplumsal katmanlarda ortak ve farklı engellemeler, çatışmalar belirir. Ahlâkî ve kültürel kurumların toplumsal değişimin hızına erişememesi, bireyin kendini gerçekleştirememesine, benlik duygusunu oluşturacak anlamlardan yoksunlaşarak manevi bir sıkışma içine girmesine yol açar.

Nevrozun oluşumunu incelerken, öncelikle bireyin bilinçaltı ve bilincindeki çelişkileri uzlaştırmasını engelleyen buyurgan aile yapısını anlamalıyız. Türk toplumunda geleneksel ya da çekirdek aile, doğal, cinsel yaşamı yadsıyan bir eğitim uygular ve çocukta baskıcı, katı, kural koyucu, bir süper ego (üst benlik) oluşumunu hazırlar. Böylece duygusal gelişim aşamalarını tamamlayamadan yetişen birey, bilincine kök salmış endişelerini ve korkularını yatıştırabilmek için oldukça ağır bir bedel öder. İşte, doğasal özelliklerini yitirmiş, sevme yetisi gelişmemiş, bağımsızlığını ve varoluşunu gerçekleştirememiş bu bireylerin gereksinimlerine arabesk cevap verir.

Bugünkü iktisadî ve toplumsal değişim karşısında, geçmişteki dinsel ve töresel davranış kuralları dayanıklılığını yitirmiş, Batı kültürünün yaygınlaşmasıyla bireyin seçenekleri çoğalmıştır. Bu dinamik sürece ayak uydurmasını engelleyen, katı tehdit ve cezalarla oluşmuş kişiliği onu büsbütün çaresiz bırakır. İşte arabesk bu insanın acısını dindirmektedir. Topraksızlaşan, hızla yoksullaşan, kent olanaklarına bir an önce kavuşmak isteyen kırsal yöre insanında karşılaştığı kent kültürü bir kimlik bunalımı yaratmıştır. Çaresizliğin ifadesi olan arabesk hızla değer yitiren bu insanın huzursuzluğunu karşılar; kendisi de değişime uğrar, neredeyse bir yakarış bir ağıt biçimine girer.

Kentte yaşayan ortalama birey için de durum farklı değildir; kapitalist ilişkiler yarışma ve tüketim ideolojisini güçlendirmiştir. Uyarılan gereksinimler, kazanç tutkusu, başarısızlık korkusu ve düşmanlık duygusu bütün insanî ilişkileri etkilemiştir. "Yarışma duygusunun insanlar arasında yarattığı gerginlik sürekli bir korkuya yol açar. Başkalarının düşmanlığından korkmak, kendi düşmanca duygularının bir misillemeyle karşılanabileceği endişesiyle de güçlenmektedir. Başarısızlık temelinde ise yoksullaşma, saygınlık yitirme, duygusal engellenme korkuları yer almaktadır."[2]

Köyden gelip kentin kültür değerleri karşısında manevi anlamda çözülen birey de, kent orta alt sınıf kişisi de karmaşık ruh yapılarını, bilinçli bir biçimde çözecek

donatımdan yoksundur. Anlayamadığı, değerlendiremediği bir dünyada korunma yolunu seçecek, endişe ve çatışmalarını giderecek kültür araçlarına başvuracaktır. Arabesk müzik bu araçlar içinde çok önemli bir işleve sahiptir. En başta sunduğu aşk ve sevgi teması, bir nevrozun çatışmalarını hangi savunma mekanizmalarıyla giderdiğine çok tipik bir örnektir.

Nevrotik insan başkalarında uyandırdığı izlenimi ve başkalarının kendisine karşı gösterdiği tepkiyi değerlendiremez; isteklerini ve endişelerini baskı altına alır. Sonunda manevi bir yalnızlık içine girer. İçinde bulunduğu çatışmaları, endişeleri giderecek tek kişi ideal, yetkin, kusursuz bir sevgilidir; bunun için karşısındaki kişiden çok şey ister; endişelerini giderecek, duyduğu güvenlik ihtiyacını karşılayacak sevgiliye umutsuzca sarılır. Dünyanın korkularını ona unutturacak, gelişmeden kalmış kişiliğinin acılarını giderecek birisidir o. Öte yandan kuşkucu, alıngan, aşırı duyarlıdır. Karşısındakinin özelliklerini, isteklerini düşünemez. Aslında kişiliğinin derinliğinde sevgiye karşı derin bir inançsızlık vardır. Benlikiçi çatışmaları nedeniyle kendisiyle uyum içinde olamadığından, sevilmeyeceğine inanmıştır. Sevgi etkinliğinin, kendisindeki çaresizliği, güçsüzlüğü açığa çıkartacağından korkar, öte yandan ona yalnızlığının endişesini unutturacak bir kişinin varlığına şiddetle gereksinim duyar. Onun sevgisini kazanamamaktan korktuğu, yanında olmadığı zaman kendini ihmal edilmiş gördüğü halde, son derece arzuladığı bu kimseyle birlikte olduğu zaman da hiç mutlu değildir. Çünkü sevgilinin yalnızca kendisiyle ilgilenmesini ister. Karşısındakinin, kendi hayatına ilişkin sorunları, çelişkileri onda ihmal edildiği duygusunu uyandırır. Bu "sana bağlıyım, sana boyun eğiyorum, bunun için hep benimle uğraşmalısın, benim acılarımı, çaresizliğimi gidermelisin" anlamına gelir.

Düşünme, kritik yapma yeteneğini yitirmiş olduğundan ben ve ben-olmayan ayrımını yapamaz, bir çocuk duygusallığı içindedir. Bunun için kendisine güven, kesinlik, koşulsuz sevgi verecek bir "sevgili" arar. İhtiyaç duyduğu her şeyin kendisine başkaları tarafından verilmesi gerektiğine inanır. Nesnellikten yoksun olduğundan sevgileri, ezilmiş benliklerinin yüceltilmiş bir yansımasıdır sadece. Nevrotik kişiler önemsizlik ve küçüklük duygularıyla dolu oldukları için sevgilerine karşılık verilmemesi, geri çevrilme onlarda düşmanlık ve endişe duyguları yaratır. Kendilerine duydukları güveni sarstığından endişelerini harekete geçiren bu gibi durumlardan şiddetle kaçınırlar. Başarısız geçen bir sevgi ilişkisi onları tüm sevme edimine kayıtsız ve küçümser bir duygu içine sokar. Değişmekten ve isteklerini başıboş bırakmaktan son derece korkarlar. Varlığının sürekliliğine olan inancı sarsılmıştır. Duyguları ertelendikçe sevdiği insanı yüceltir, ona tapınma istemi duyar, idealleştirir. Her şeye rağmen sevgi konusundaki yeteneksizliğini ya da bir başka deyişle ahlâkî ve düşünsel öğretilerin kendisindeki bu yetinin oluşmasını engellediğini anlayamamaktadır. Sevgi ve cinselliğe düşman bir kültürel ortamda yetiştiğinden cinsel güçsüzlük ve soğukluk içindedir. İç yasakları ve toplumsal konumuyla varolan olanaklar arasındaki açık her an biraz daha arttığından endişe ve düşmanlık duygularını baskı altına almak güçleşir. Sevme konusunda yeteneksizlik nevrotik kişinin nefretini, güvensizliğini dış dünyaya yansıtmasına neden olur, ilişkileri gittikçe bozulur. Arabesk şarkılarda peşinden koşulan, yıllarca beklenen, yüceltilen sevgi, aşk teması nevrotik insanın korkularını, endişelerini gidermesi için aradığı düşsel bir liman, yitirilen bir cennetten başka bir şey değildir. Sevilme temasını çaresizlik ve ölüm duyguları izler. Çaresizlik, kendini küçültme ve ölümü arzulama süreci koşulsuz ideal sevgi arayışının umutsuzlukla son bulmasından sonraki evredir.

Şarkılarda dile getirilen ölüm motifi aslında yarışı terketmenin, insanî ilişkilerden el etek çekmenin, başarısızlık korkularından arınmanın arka plandaki ifadesidir. Bu sürecin sonunda nevrotik kişi kendini aşırı bir "acıya" bırakır. Güçsüzlüğünü yalnızlığını abartır. Artık onun için başarı, yenilgi, üstünlük arzularını doyurma diye bir şey söz konusu değildir. Ölüm arzusu onda; kendini sıfıra indirgeyerek boyutlarını yok etmek ve böylece varlığının yarattığı endişelerden arınmak, ayrıca başkalarının yardımından faydalanmak, onlar tarafından gözetilmek istemektedir. Bu duruma düşmesine sebep ona göre alınyazısı olarak simgeleştirdiği tüm insanlardır. Nevrotik kişi en fazla kendisinin acı çektiğine inanarak aslında başkalarının kendisinden bekleyeceği yardımdan kaçmaktadır.

Acı ve ölüm imgesi aynı zamanda yaşadığı acılara karşı bir savunma aracı haline gelir. Aşırı hale sokulan yaşantılar bir anlamda gerçekliğini yitirmiş gibidir; kendini acıya bırakmak, acıya karşı uyuşturucu bir ilaç yerine geçebilir. Acının verdiği sızı yatışır, uyuşur. Arabesk müzik bireyin yaşadığı bozuk, içtenliksiz ilişkileri, huzursuzluğu, yalnızlığı olumlar, endişelerin doğurduğu acıları yumuşatır, dindirir.

Kültürel altüst oluşu yaşayan nevroz, hayal kırıklığına uğramış sınıfsal konumunu yarışma ve başarısızlık korkusu içinde bağlandığı değerleri yitirmiş ve kendisine vermiş olduğu değerin yıkılıp gitmesi karşısında da içinde bulunduğu çatışkılı durumu geçiştirebilmek için dış gerçeği kendi narsist[3] imgesine göre değiştirmiştir. Mantıksal tutarlılıktan yoksun, belleksiz, tarihsizleşmiş, nesnellik duygusu parçalanmış bir durumda çevresindeki herkesin herhangi bir zayıflık gösterdiği anda onu ezmek, küçük düşürmek için pusuya yattıkları ve ekonomik sıkıntılarının yanında, kendisine koyduğu yasaklar sonucu hayattan zevk alma yeteneğini yitirmiştir.

Arabesk müzik, kaçışı, ruhsal çözülmeyi ve geçiştirilen hayatı "olumlar". Nevrotik kişi bu müziği dinlerken çatışkılarını dindirir, güven kazanır. O da kendisini istemeyen, onu dıştalayan, güçsüzlük duyguları yaratan yaşadığı zorunlu dünya yerine, kendini avutacak bir başka "dünya" bulmuştur: *arabesk*. □

1 Nevroz, psikozlardan farklı olarak genellikle belli bir toplum içerisinde yaşayan bir insanı toplumdan büsbütün ayırmamakla birlikte sağlığını, etkinliğini ve verimliliğini olumsuz yönde etkileyen davranış bozukluklarının ve birtakım kişisel rahatsızlıkların tümünü içeren bir ruhsal hastalık biçimidir.

2 Karen Horney- Çağımızın tedirgin insanı

3 Narsist: Kendini aşırı seven kimse.

Anti-arabesk histeri ve müzik politikamız

SABAHATTİN SAKMAN

Türkiye'de sanat ve politika literatürü, son yıllarda yeni bir kötüleme sıfatı kazanmış görünüyor: **arabesk.** "Arabesk aydın", "arabesk edebiyat", "arabesk politika" vb. Bu yeni "sıfat" öyle bağlamlarda kullanılıyor ki, bir yazıyı analiz edecek aletleri olan bir Merihli, "arabesk"i iyi tanımlanmış bir felsefe ekolünün adı zanneder. Nedir bu arabesk üstüne kopan gürültünün sebebi? Arabesk bir dünya görüşü mü olmak iddiasında? Arabesk, totaliter bir devletin tek "doğru" müzik diye halkın başına bela ettiği bir müzik mi? Yoksa arabeskçiler başka hiçbir güzel müziğin olmadığı iddiasında mı? Bir an için arabeskin "kötü" bir müzik olduğunu kabul etsek bile, müziğin insan beyninde uyuşturucular gibi fiziki tahribat yapan bir madde olduğuna dair bilimsel veriler mi vardır ki "kullanılması" veya "serbest bırakılması" yolunda tartışmalar sürdürülmektedir? Bu sorulardan hiçbirine olumlu cevap vermek bize mümkün görünmüyor. Ne var ki kararlı bir kültüre sahip bir toplumda kuşaklar veya toplumsal katmanlar arası farklı müzik zevklerinin bulunuşu olarak soğukkanlılıkla bahsedilebilecek bir olgu, Türkiye gibi ekonomik ve politik yapıları olağanüstü kararsızlık ve belirsizlik içinde olan bir toplumun paranoid ortamında bazı aydınlarca halka karşı bir komplo gibi görülmektedir.

Merihli dostumuzdan farklı olarak arabeskin, politik veya felsefi bir akım değil, bir Türk müziği türü olduğunu biliyoruz. Bir de bunun kötü bir müzik olduğunu duyuyoruz. İyi müzik nedir? Her çağ için geçerli sabit bir müzik ideali mi vardır? Yoksa müzik her an değişen dinamik bir sanat mıdır? Başka sanat türleri için de geçerli olan bu sorlar iki grup insan tarafından cevaplandırıldı: Yenilikleri genellikle banal bulan, varolan formların otantikliğini kirletiyor diye düşünen tutucular, püristler ve yenilikleri ideal biçimlerle kıyaslayarak değerlendirmek yerine kendi dinamikleriyle anlamaya çalışan yaratıcı insanlar. İkinci kategoride gördüklerimiz, aydınların küçük bir kısmıyla, genellikle arabeske saygı duyan birçok Türk musikisi sanatçısı ve arabeski büyük bir heyecanla kucaklayan halk çoğunluğudur.

Arabeske karşı pürist tepkiler, şahsın müzikle ilgisinin derecesine göre, çeşitli biçimlere bürünüyor. Profesyonel müzikçi püristler daha açık ve dürüst. Ya **Cemal Reşit Rey** gibi varlığını dahi duymazdan geliyor, ya **Gürer Aykal** gibi *"sıkıyönetim nasıl kitap yasaklıyor, topluyor, arabesk kasetleri de öyle yasaklanmalı, toplanmalı"* mealinde dehşetli otoriter tavsiyelerde bulunuyor, ya **Nida Tüfekçi** gibi *"piyasa musikisi, yapay müzik, para karşılığı müzik"* gibi nitelemelerle kötülüyor. Dürüstlüğünü takdir ettiğimiz yön, açıkça *"müzik şöyle olmalıdır (benim müzik zevkim budur demenin başka türlüsü), arabesk buna uymuyor, o halde arabesk kötüdür"* diyebilmeleri. Müzikle ilgileri amatörce olan püristler bu otoriteden yoksun olduğu için binbir sosyopolitik gerekçeyle arabeski kötülemeye çalışıyor.

Müzik tarihinin her yeni dönemi püristik tepkileri yaşadı. Batılı ana-babaların ve ortodoks müzisyenlerin kâbusu, 1960'ların Beatles'i, 1950'lerin Rock'n Roll'u, 1920'lerden 1950'lere kadarki dönemin Caz'ı bir sonraki dönemde klasik olmuştur. Bunları hâlâ müzik saymayacak inatçılıktaki püristlere, on dokuzuncu yüzyıl ikinci yarısında çıktığında "hafiflik", "hoppalık"la suçlanmış Viyana Valslerinin babası **Johann Straus,** geleneksel Avrupa klâsik armonisine soktuğu irrasyonel unsurlar yüzünden *"zıpçıktılık, orijinal olma tutkusuyla saçmalamak"*la eleştirilmiş **Richard Wagner,** müziğe soktuğu yeniliklerle, korolu senfonisiyle yadırganmış bir *Beethoven* hiç mi bir şey söylemiyor?

Türk usulü müzik pürizmi

Batılı püristler, bir eseri belirli müzik idealleriyle karşılaştırarak "kötü" bulurken, bizim amatör müzikçi püristimiz, genellikle Cumhuriyet resmî ideolojisinin veya bazen adı anılmasa da *"sosyalist gerçekçilik"* denen olağanüstü sığ bir sanat politikasının (ya da ideolojisinin) dışına çıkamadığından, tartışma politik bir renk kazanıyor. Cumhuriyet ideolojisi, Batılılaşmayı emrederken, "arabesk", ismindeki Arap çağrışımı yüzünden baştan kaybediyordu. İsrail'den, Yunanistan'dan aynen alınıp, hiçbir kaynak gösterilmeden Türkçe sözlerle TRT'de yayınlanan "hafif müzik" şarkılarına hiçbir ciddi tepki gelmezken, arabesk, bırakın TRT'de yayınlanmayı, sarhoş Batıcı aydınımız için Türkiye'de olup biten her kültürel kötülüğe günah keçisi görevi görmekte. *"Halk müziği sevenleri"* uygarlığa düşman sayan, *"Aydınları bu lâubalilikten vazgeçirmek"* gerektiğinden bahseden, *"o zaman alaturka musikiden de belki kurtuluruz"* diyen *Ataç* elitizmi artık itibar görmez olduğundan, arabesk, halk müziğinin dışında bir yere bir tür hastalık gibi konup, sosyalist gerçekçiliğin kasap bıçağıyla hassas ve dakik (!) anatomik incelemelere girişilmiştir.

Sosyalist gerçekçilik: arabeske panzehir mi, yoksa gerçek sanata zehir mi?

Niye bu ikincisi? Çünkü, arabesk aleyhtarlarının birçoğunun argümanları öyle ki, ülkenin kültür sorunlarına, 'sosyalist gerçekçi'likten başka çözüm görmeyen bir kimseden başkası bunları sarfetmezdi. Bir örnek olarak, bugüne kadar arabesk üzerine yapılmış bütün eleştirilerin adeta bir antolojisi olan ve **Cihan Oğuz** tarafından **Yazko Somut**'un Nisan 1984 sayılarında yayınlanmış "Arabeskin Toplumsal İşlevi" başlıklı üç yazıya göz atalım. Yazarın kelimeleriyle özetleyecek olursak -kendi yorumlarımı parantez içinde verdim- arabeskle ilgili "gerçekler" şöyle: toplumdaki lumpen kesimin müziğidir (buna inanırsak ve arabesk plak ve kasetlerinin satışına bakarsak, FBML - Fert Başına Milli Lumpen - olarak Türkiye dünya birincisi olmalı); güzel düşünce ve yapıtların yaygınlaşmasının önlendiği toplumumuzda doğan kültür boşluğunu doldurmuştur (büyük müzik kompozisyonları, başka yüksek sanat eserleri ve çağdaş kültürel sentezler gizli gizli yaratılmakta, fakat arabesk yüzünden bir türlü yayılamamaktadır); kitleyi "ana sorunsal"dan (ne demekse) uzaklaştırmıştır (arabesk olmasa sosyalizme çok daha yakın olacaktık); gelişmesi durmuştur, gençliğin kolaycılığı seçmesiyle yaygınlaşmış ilkel bir türdür (son yıllarda gençliğin kolaycılığı seçmesiyle arabeskin yaygınlaşması arasında bir korelasyon görmek, başka "sıkı"ntılar yerine, hayali bir Sıkıarabesk Komitesi'nin varolduğunu sanmaktır); Türk sanat müziği, Türk hafif müziği, hatta Türk halk müziğinin pek çok sanatçısına bu "gelir" getiren akımı seçtirmiş ve "sorumlu sanatçı" olmaktan uzak olmanın örneklerini verdirmiştir (bir derebeyinden alacakları birkaç kese altın uğruna beste yapan **Bach, Haydn,** beste ısmarlayanlardan alacaklarını dakik bir biçimde hesaplayan *Beethoven* gibiler hep sorumsuz sanatçılardır); **Gencebay** halkın duygularını sömürme bahasına ortaya çıkıp, "Arap müziğini" Türkiye koşullarına göre uyarlayarak (bizimle akraba bir müziğe sahip Araplardan bazı yapılar aktarmak hiç günah olmadığı gibi, neticede Orhan Gencebay'ın özgün bir müzik yaptığını - Erkin Koray'dan öğrendiğimize göre- şimdilerde Arapların Orhan Gencebay'ı taklit etmesi olgusundan da anlıyoruz); yeni bir kültür yapısı geliştirmeye yönelmiştir (bestekârlar bazen müzik yapmaktan arta kalan zamanlarında isterlerse yeni kültür yapıları geliştirirler); sesi daha yanık, ağlayış biçimi daha etkileyici olan arabeskçi kazanır (küçük bebekler dünyanın en büyük arabeskçileridir); piyano arabeskte uygunsuz bir biçimde kullanılır (tuşlarına basılacak yerde, arabeskte ritmin önemi gözönüne alınıp, tahta aksamına, işaret ve orta parmakların etli kısmıyla vurulup dümbelek gibi çalınmalıydı); arabesk feodal yapıdadır (müzik, üretiminde kullanılan araçların mülkiyet biçimine göre, "köleci", "feodal", "kapitalist", "sosyalist" türlere ayrılır); arabesk üretimi arabesk mafyasının kontrolündedir (kültürel bir olguya yapılan bu 'sınıfsal' analizin derinliği, **Brecht**'i bile imrendirirdi); "ilerici" görüş taşımasına karşın, lumpenliği elden bırakmayan "lumpen-demokrat" bir kesim de bu müziği benimseyerek arabesk kervanına katılmıştır (yazar başlangıçta, arabesk lumpen müziğidir diye tarif etmişti ya, bu tarifi berbat etmek isteyen bazıları, ilerici aydın gibi görünseler de, tarifimize göre gerçekte lumpendirler).

Arabesk denen müziğin şeklini ve içeriğini beğenmeyen, üstelik ona birçok olumsuz siyasal fonksiyon yükleyip bas bas bağıran insana soralım: Ne yapacaksın, elinde iktidar olsa, Orhan Gencebay'ı çağırıp *"Bak kardeşim senin müziğin ne idüğü belirsiz bir şekle sahip, içeriği de halkı toplumsal bir dönüşüme teşvik etmek şöyle dursun, tevekkül zihniyeti veriyor. Sen artık bu işi yapma, ya da yapacaksan şöyle yap..."* demeyecek misin? Arabeskle ilgili bu derecede ağır suçlamalar yapan dürüst bir insanın bu soruya olumsuz cevap vermesi mümkün müdür? Müziğin nasıl olması ya da olmaması gerektiğini dikte etmeye başladığında bütün vaadlerine rağmen berbat sonuçlarıyla "sosyalist gerçekçiliğin" batağına düşersin.

Caz tarihî paralelinde arabeskin kültürel meşruiyeti

Caz, ABD'de Batı Afrika ve Avrupa müzik geleneklerinin kaynaşmasından doğmuş ve ilk defa 1910'larda bu isimle anılmaya başlanmıştır. Kölelik dönemlerinde Amerikan zencileri, Anglo-Kelt geleneğindeki Amerikan müziğinin folk şarkıları, ilahiler, dans müzikleri, popüler şarkılar, askerî marşlar gibi çeşitli biçimleriyle temasa geçerler. Louisiana bölgesindekiler ayrıca Fransız kökenli müzik formlarıyla karşılaştıkları gibi Batı Hint Adaları ve Latin Amerika müzik etkilerine de açık oldular. Sonuç, bir Afro-Amerikan müzik biçiminin doğuşu oldu. Bu yeni müziğin dört temel formu, kilise müziği geleneğine yakın dinî şarkılar *("spiritual"),* zenci kölelerin ve pranga mahkûmlarının hayatına biraz olsun renk veren, kuvvetli ritmiyle iş şarkıları, daha ziyade solo söylenen, çoğu zaman kaba bir felsefenin veya seksüel bir sembolizmin genellikle melankolik bir ifadesi olan *"blues"* ve dans müziği idi.

Başlangıçta püristlerin küçümsemeyle baktığı bu folk müziği (Kritik Okul'cu, "otoriter klasik"ten uzak olması beklenecek *Adorno* bile cazı hâkir görmüştür), bugün hiçbir ciddi müzik tarihçisinin ihmal edemeyeceği ölçüde saygın: kendisinden sonraki bütün popüler müzik türlerini etkilediği gibi, konservatuvarlarda öğrenimi yapı-

Duke Ellington ve orkestrası

labilmekte, klasik Batı müziği geleneğindeki bestekârları etkileyebilmekte **(Gershwin, Stravinsky, Liebermann, Weil** gibi). Özetle caz, Amerikan zencisinin dünyaya kültürel bir hediyesi oldu.

Tartışmamızın bir bölümünü, cazı özgün bir müzik saymayacak püristlerin neslinin artık tükendiği ve arabeske karşı olanların cazı takdir ettiği varsayımıyla sürdüreceğim. Bizim püristimizin sabrı taşmak üzere olmalı, yüce cazla arabeskin ne alâkası var ki; onun için caz, ABD'deki kültürel çeşitliliğin tabiî bir ürünü, arabesk ise bize yabancı bir müzik. Bir müziğin, bir kültürün tabiî malı olması için, o toplumun geleneksel müzik türleriyle, biçimsel ve akrabalık içinde olması aranıyorsa, cazın ve arabeskin ABD ve Türkiye'nin müzik gelenekleri̇nden biçimsel kopuşlarının derecesini mi ölçebilmişlerdir ki arabeski toplum-dışı ilan edebiliyorlar? Caz, Afrika müzik geleneklerini hatırlatan genel örgüsüyle, icracıya verdiği büyük özgürlükle (emprovizasyon), kromatik seslerin süslediği melodileriyle majör olanların çok zayıf hissedildiği tâdil edilmiş gamlardan oluşan harmonisiyle, senkopların istisna olmaktan çıkıp kural haline geldiği aksak ritmiyle, insan sesine ve geleneksel birçok Avrupa enstrümanına verdiği yeni işlevin yarattığı değişik ton rengiyle caz-öncesi Batı müzik kültüründen esaslı bir kopuş içindedir. Meselâ hem caz, hem de klasik Avrupa müziğinin ikisinde birden usta sayılabilecek icracılar ancak 1980'lerde ortaya çıkabilmektedir (genç zenci trompetçi **Wynton Marsalis** bir örnek).

Cazın özetlenmeye çalışılan biçimsel yeniliklerine bakmak, bu olgunun hemen hemen her yeniliğinin, arabesk söz konusu olunca onun biçimsel günahları arasında sayıldığı ortaya çıkacaktır. Arabeskin bizde zaten olan, fakat çok ön plana çıkmamış Ortadoğu ve Kuzey Afrika ritmlerine ağırlık vermesi, iki yüzyıla yakın zamandır Afrika'dan uzak, dinî, dili, yaşam biçimi değişmiş Amerikan zencileri ve cazı benimseyen beyazların Afrika'dan müziksel bir yapı aktarmasından daha tuhaf değildir. Arabeskte Batı müziği enstrümanlarına, o enstrümanların en temel kapasiteleri içinde bir yer verilmesi, benzer aletlerin cazda çoğu zaman insan sesinin bir uzanımı haline getirilecek ölçüde radikal bir değişiklikle kullanılmasından daha tuhaf değildir (daha da ilginci, banjo dışında kökeni Afrika'da olan temel bir caz enstrümanı bile yoktur). Genel olarak müziğin sınır tanımazlığını, özel olarak bugünkü anlamında çok sesliliğe geçmeden önceki Avrupa müziğiyle, Kuzey Afrika, Önasya ve Ortadoğu müziklerinin ortak kökenlerini en ikna edici biçimde açıklayan belgeler, on beşinci yüzyıla kadar yaşamış Avrupalı bestecilerin eserleridir. Fransız besteci **Guillaume de Machault**'nun (1300-1377) ud, kemençe ve kavalın da içinde bulunduğu aletler eşliğinde söylenen şarkıları, klasik Türk müziğiyle arabesk formları arasında dalgalanan bir şarkı izlenimi yaratır.

Yayılmasındaki hız ve toplumca gördüğü kabülün genişliği, bir müziğin o kültürün ne ölçüde malı olduğuna bir gösterge olarak kabul edilirse, on yıllarca zenci gettolarından, batakhanelerden, zenci gece kulüplerinden dışarıya çıkamamış, ismi bile bir süre müstehcenlik ve 'o biçim' şeyleri, yerleri çağrıştırmakta kullanılan caz, kısa sürede başta işçisi, burjuvası, küçük burjuvası büyük şehir insanının önemli bir bölümünü ve hatırı sayılır yaygınlıkta taşra insanını kendine dinleyici kılmış arabeskten çok daha az ölçüde kendi ülkesinin kültürünün malıdır.

Caz-arabesk paralelliği: Özsel benzerlik

Bir kısım püristin, arabeskin biçimiyle pek alıp veremediği yok gibi görünüyor. Onların sorunu, arabesk şarkıların liriklerindeki elem, keder, kadercilik, vs. Bu sebepten arabeski mahkûm eden insan, yıkılan köprü yüzünden ırmağa düşüp boğulan düğün alayı arkasından köy halkı niye ağıt dinliyor da göbek havası dinlemiyor diye soracak mıdır? Arabesk şarkılar, olmayan bir hüznü halka enjekte ediyor diyebilir miyiz? Mutsuz bir insanın, bir şarkı kişisinin mutsuzluğunu dinlemesi, onun mutsuzluğunu devam ettirir diyebilir miyiz? Arabeskin, insanı pasifize edip mutsuzluğunu fiilen sona erdirebileceği bir eylemlilikten alıkoyduğu, başka bir müziğin onu, onun politik bakışındaki bütün belirsizliklere rağmen eylemliliğe sevkedeceğiz zannediliyorsa, o zaman müzikle politika, sanatla bilim karıştırılıyor demektir. Sanatın temel görevi dünyayla ilgili gerçekleri vermek veya dünyayı değiştirmek değildir; o işi (politika dahil) bilim, başka yardımcılara itiyaç duymadan büyük bir başarıyla yapmaktadır. Bunu söylemek sanatla gerçek alâkasızdır demek değildir; sanat bazen bilgi de verebilir, fakat bu arîzidir; sanat, insan hissiyatının sembolik ifadesidir. Bu tariften kalkarsak arabesk sanat değildir diyebilir miyiz? O beğenmediğimiz şarkı içerikleri, 1960'lar sonrası Türkiye insanının büyük bir kısmının hislerinin ifadese değildir demek "Yaban"lığı 1980'lerde hâlâ devam ettirmek değil midir? Bu insanların ne düşündüklerini, neden böyle düşündüklerinin, ne yapmaları gerektiğinin rasyonel izahını yapmak sosyoloji ve politika gibi bilimlerin konusu olabilirken, ne hissettiklerinin ifadesi, hiçbir rasyonel kuralla bağlı olmaksızın, elde mevcut sembol sistemleriyle (konumuzda arabesk müzik örgüsü, arabesk lirik) sanatın konusudur.

Arabesk şarkı içeriklerinin cazdaki paralelini *"blues"* denen en temel ve etkin caz formunda bulabiliriz. Zencilerin kafileler halinde çalışırken söyledikleri şarkılarla, birbirlerine yaptıkları atışmalarla başlayan *blues,* Avrupa armonisinden tâdil ederek aldığı yapılarla modern zamanlara doğru evrilir. Kölelikten henüz çıkmış, yeni sosyo-ekonomik hayatlarının acımasız belirsizliğine henüz alışamamış bir insan grubunun müziği olarak *blues*'un sözleri, kederli, kadere boyun eğer bir ruh halinin ifadesi oldu. Öyle ki, bugünün Amerikan İngilizcesinde *"blues"* melankolik, hüzünlü, kederli depresif gibi anlamlara gelmektedir. Ritminden sonra *"blues"*un en temel karakteristiği olan feryat-ağlama-nâra araması bir etki yaratan gırtlak sesleri, -Avrupa'nın modeline çok benzeyen bağırışlar- *blues*'u söyleyenin ve dinleyenenin yaşadığı hayatın ıstırabının müziksel sembolüdür -bizim arabesk şarkıcılarımızın müziklerinin bu yönünü alaya alan yorumları hatırlayalım. Blues'un doğduğu çağ, sosyo-ekonomik açıdan arabeskin doğduğu çağla ilginç benzerlikler taşıyor: ABD, 1890'lara kadar tarım üretiminin sanayi üretiminden fazla olduğu, kent nüfusunun, kır nüfusunu ancak 1920'lerde geçtiği bir ülke. Bugün ilk *blues*'ların yaratıldığı dönemin acımasızlığındaki bir hayatı yaşayan zenci genellikle yok; üstelik şu anda zencilerden daha çok nüfus içindeki oranları gözönüne alındığı halde beyazlar (çoğunlukla da entellektüeller) *blues* dinliyor. Ne buluyor bu insanlar? Belki müzikle dinleyicisi arasındaki genellikle irrasyonel ilişkinin aldığı belli bir veche onlara haz veriyor, belki bir dönemin kültürünün folklorik gösterisini izlemekten akademik bir zevk alıyorlar, belki de çok değişik bir bağlamda da doğmuş olsa *blues* içindeki sembolizmde, kendi günlerinin acılarının sanatını buluyorlar: her biri müziğin meşru bir fonksiyonu. Arabesk dinleyen insan niye bunlardan farklı bir konumda olsun.

Türk müziğinin kökünü hepten kurutma çabaları durduktan sonra, Türkiye'de müziği 'düzeltmek' isteyen elitistimiz, bir başka saptantıya tutuldu: "çokseslendirme'. İstediklerinin daha açık adı; Türk müziğini klasik Batı müziği armonisinde yeniden yaratmak. Batı'nın yüzyıllarca önce başlamış genel rasyonelleşme sürecinden nasibini alarak matematikselleşmiş Batı armonisinin diyatonik gamlara dayandığı, prediyatonik makamsal yapısıyla Türk müziğinin böyle bir armoninin kalıbına sokulamayacağını, üstelik kendi sistemi içinde pekâlâ tutarlı, bir armonisi olduğunu, **Muhlis Sabahattin** Bey gibi, Batı ve Türk müziğinin her ikisinde de vukuf sahibi insanlar çoktan anlamıştı; birkaç klasik Batı müziği bestecimizin, Türk motifleri kullandığı eserlerin Türk müziği olarak nitelenemeyeceğini bilmek için, o eserleri bir sistem olarak görmek yetiyordu. Arabesk geleneksel makamlardan kopmakla beraber kendi içinde tutarlı bir armoni (ahenk) yaratmıştır ki, dinleyici bulabilmektedir; salt kakofoninin müzik diye dinlendiği bir toplumu bilen varsa biz de öğrenelim.

Politika denince dar kafalının aklına yalnız iktidar geliyor. Onun için sık sık *"Ben Kültür Bakanı olursam arabeski yasaklarım!"* diyen otoriteryenler işitiyoruz. İyi niyetli pürist, *"yasaklayalım"* demiyor da *"arabeskin alıcı bulması düşündürücüdür, ne yanlış yapıldı da böyle oldu"* diyor. Hepsinde varsayım: *"bazı müzikler 'kötü'dür"*. Bu varsayımın içinde bazen gizli bir başka varsayım da: *"toplumcu bir yönelimi olmayan bestecinin müziği kötüdür"* -Orhan Gencebay'ın, Ferdi Tayfur'un ve diğer arabeskçilerin kişilikleriyle ilgili spekülasyonları veya form olarak tamamen arabesk olup sözlerini ilerici bir şiirden almış bestecinin müziğine hiç ses edilmediğini -müziğin şiir olmadığını tebarüz ettirdikten sonra- hatırlayalım. Birinci varsayımı yapan mecburen *"bazı müzikler iyidir, insanı yüceltir"* varsayımını da yapıyor. Belli bir müziğin, sırf müzik olarak insanı yücelteceğini kim iddia edebilir? Hürriyet aşığı güzel insan Beethoven'in müziğini piyanosunda çalabilen insanlardan bazılarının, yüz metre ötedeki fırınlarda insanların yakıldığı kampların komutanı olabildiğini tarih yazdı. Müzikle dinleyicisi arasında davranışsal bir direkt etki olmadığı gibi, besteciyle müziği arasında da insaniyet ve güzellik açısından bir paralellik olmayabilir. Üstün insan teorileriyle düşüp kalkan, Hitler'den 50 sene önce açıkça Yahudi aleyhtarı olduğunu ifade eden ırkçı Wagner, klasik Batı müziğinde çığır açıp, harika müzik eserleri yaratabilmiştir. Wagner'i hatırlatmakla bizim arabesk bestecilerimizden herhangi birinin böyle melun bir kişiliği olduğunu ima etmek istemiyorum; hiçbirini şahsen tanımadığım gibi, demeçlerinden bazılarını okuduğum Orhan Gencebay, üzerimde saygıdeğer ve idealist bir insan izlenimi bırakmıştır.

Müzik politikası ne olmalı? Bugünkü popüler anlamıyla anlaşılan politikaysa kastedilen, hiçbir müzik politikası olmamalı. Çünkü o politika karikatürleri, bize müzikle ilgili ne *yapmamamız* gerektiğini bir kere daha hatırlatmaktan başka bir işe yaramıyor. Bugünkü kültürümüzdeki her unsur daha iyi olmalıdır, olabilir. Yeniden tanımlanmış bir politika içinde elbette kültür de bir politikaya sahip olacaktır. Ama bu politika, kültürün yaratıcılarının ve izleyicilerinin hür etkileşiminden doğan ilişkiler içinde belirlenen demokratik bir politika olarak anlaşılmalıdır. Ne yaratıcısı ne de izleyicisi olmadan "kültür zabıtası" olanların düdük sesleri bir işe yaramaz. Arabesk, bir müzik formu olarak, önümüzdeki birçok on yıl boyunca, Türkiye'nin hem diğer müzik formlarını etkileyip, hem kendi varoluşunu çeşitli değişimlerle de olsa devam ettireceği gibi, içeriği ile, geleceğin düşünürlerine, Türkiye'de kapitalizmin en hızlı demografik değişiklik sebep olduğu dönemlerde Türk halkının nasıl bir psikoloji içinde olduğunu anlatan paha biçilmez sembolik belgeler bırakacaktır.

İlerde insanların *"bugün bir iş, yarın başka bir iş yapabileceği, sabah avlanıp, öğleden sonra balık tutup, akşam sığırlara bakıp, akşam yemeğinden sonra sanat eleştirisi yapabileceği, bütün bunları, meslekten avcı, balıkçı, çoban ya da eleştirmen olmasına gerek kalmadan yapabileceği"* bir toplum kurulabilecekse, o toplum, *"sabah caz, öğleden sonra folk müziği, akşam arabesk, gece klasik Batı müziği dinlerim"* diyebilecek denli çeşitli zevkleri olan veya *"ben yalnız bu tür müzik severim; ama herhalde öbür müzikler de onları dinleyen insanlara bana bu müziğin yaptığı kadar katkı yapmıyordur"* diyebilecek kadar gelişmiş insanların eseri olacaktır, kendi zevkini insanlara çeşitli maskeler altında empoze etmeye çalışan elitistlerin değil. □

KİTAP

Evlilik Mahkûmları

Sizce, oğlan çocuklarının daha faal, cesur, atılgan ve güçlü olmaları doğal mıdır? Kız çocuklarının daha pısırık, sessiz ve itaatkâr olmaktan tek çıkış yolları erkek çocuklarına benzemek midir? Bir gün 8-9 yaşındaki oğlunuza oyuncak bir mutfak alsanız tepkisi ne olur? Erkek çocukları kızlardan üstün olduklarını düşünmeye ne zaman ve niçin başlıyorlar? Ağaca çıkmaktan, futbol oynamaktan, oğlanlarla dövüşmekten vazgeçmeyen ve çok güzel olmayan bir genç kız için ailesi kaygılanmakta haklı mıdır? Kadınlara yaşamlarını, erkeklere ve çocuklarına adamalarını öğütleyen propagandalardan erkekler neden rahatsız olmaz? Evlenmeyen bir erkeğe "bekâr", yaşı biraz ilerlediği halde hâlâ evlenmeyen bir kadına ise "evde kalmış kız" denmesi nedendir? Kadınlar neden daha çok sekreterlik, tezgâhtarlık, öğretmenlik gibi işlerde çalışmaktadır. Bir kadın mühendislik, banka müdürlüğü gibi bir meslekte, erkekler kadar başarılı olduğu ve işine onlar kadar bağlı olduğu zaman, artık iyi bir anne ve iyi bir ev kadını olma şansını yitirir mi? Kadınların en mutlu günü düğün günleri midir? Kaç erkek, karısının kendisinden fazla para kazanmasına tahammül edebilir? İşsiz bir erkek, ciddi bir kamu sorunuyken, evinde oturan kadının ne kadar mutlu ve doyumlu olduğunu düşünebiliyor olmamızda, aldatmaca bir yön yok mu? Dizleri üzerinde çömelmiş yerleri silen ya da dirseğine kadar çamaşıra batmış bir erkek görüntüsü size komik geliyor mu? Ev kadını olmak, "çalışmıyor" olmak mıdır? Temiz ve düzenli bir evin, ev kadınlarının en büyük gurur kaynağı olması, kadınların doğal dar kafalılıkları sonucu mudur? Çocuk sahibi olmak isteyen bir kadın, kötü kalpli, tembel veya eksik midir? Çocuklara sevgi göstermek ve bakmak sadece kadınlara özgü bir yetenek midir? Erkekler çocuklara, yaşlılara, küçük hayvanlara ilgi gösterme yeteneğine sahip değil midir? Yoksa erkek olma süreci bu yeteneğin yitirilmesi süreci midir? Çocuklara bakmanın, onu doğuran kadın tarafından üstlenilmesi, bu 24 saat süren "sorumluluk", kadınlara bahşedilmiş bir ayrıcalık mıdır? Aile, toplumun onayını alarak içinde yaşayabileceğimiz tek kurum mudur? Evde kalmış kızlar,

çocuklu bekâr kadınlar, eşcinseller, çocuksuz çiftler "garip" midir? Romantik ve tek eşli bir aşk üzerine kurulmuş evliliklerde mutluluk kaçınılmaz mıdır?

Kadın hareketi içinde yer alan, sıradan bir kadın olan **Lee Comer** kendi deneyimlerine, kadınlarla yaptığı görüşmelere, gazete ve dergilerden yaptığı derlemelere dayanarak yazdığı *"Evlilik Mahkûmları"* (Wedlocked Women) isimli kitabında, doğdukları andan başlayarak, kadınların önüne kaçınılmaz bir yazgı gibi sunulan, yaşam biçimlerini sorguluyor. Bu yaşam biçiminin en önemli halkasını oluşturan aile kurumunu, belirli tarihî koşulların ürünü olarak gören yazar, kapitalist sistemin sürmesi açısından çekirdek ailenin gördüğü işlevleri irdeliyor. Ancak kitabın asıl önemli yanı, "aile"yi kadının nasıl yaşadığının ya da kadının "aile"yi belli kurallar çerçevesinde yaşamaya nasıl yazgılı kılındığının anlatılması. Comer'in canlı deneylerden, paylaşılmış duygulardan kaynaklanan kızgınlığı, karşı çıkışları ve coşkusu bu aşağılanma ve toplumdan yalıtılma sürecini, kadınların kaderi olarak değil, tarihî ve bu yüzden değiştirilebilir bir durum olarak görmesiyle, esas anlamını buluyor.

Yazarın, girişteki yazısında belirttiği gibi, *"kitap kadınların ezilmesini tahlil etme iddiasını taşımıyor."* Comer, büyük ölçüde kadınların anlatımlarına dayanarak, toplumsal ilişkilerin sürekliliğini sağlamada kadınlara düşen payı anlamamıza yol açacak sorular soruyor. Kitap, ülkemizde yer yer canlanan kadın sorunlarıyla ilgili tartışmalara sıcak bir ses olarak katılırken, yazar şöyle diyor: *"Bizi birbirimizden ve kendimizden, ayıran koşulları kavramak, kendimizi yeniden tam insanlar haline getirmenin ve ihtiyaçlarımıza göre bir toplum kurmanın mümkün olduğunu anlamak demektir."* □

Handan *KOÇ*

TİYATRO

Filumena

Eduardo de Filippo'nun iki oyunu, "Filumena" ile "Komedi Sanatı", ayrı ayrı topluluklarda eş-zamanlı olarak gösteriliyor. İyi bir şey bu; üstelik oyunlardan birinin özel bir topluluktan, öbürünün Devlet Tiyatrosu'ndan çıkması daha da iyi. Olay tiyatro severleri, Komedi Sanatı'ndaki vali ile Oreste Campase gibi, tiyatro konusunda düşünmeye, tartışmaya sürükleyebilir (sürükleyebilir mi?).

Komedi Sanatı (Yukarıda)
Filumena (Aşağıda)

Oyun yazarı ve Filippo'ya ilişkin hiçbir ön bilgim yok; ancak tanıtma kâğıtlarındaki kısa yazıları okuyabildim, bu iki oyundan başka oyununu da görmedim, bilmiyorum. Önceden bilgi donatımı sağlamadan salt bu iki oyunu görseniz, ikisinin bir yazarın elinden çıktığını kolay kolay farkedemezsiniz. Oysa ikisi de ustaca, akıllıca yazılmış oyunlar. Neyi gösterir bu? Eduardo de Filippo'nun "işini çok iyi bilen" hem tiyatronun, hem de oyun yazarlığının püf noktalarını cin gibi kavramış bir sanatçı olduğunu, kısaca tam bir "profesyonel" olduğunu... Nerdeyse dilimize çok iyi aktarılmış olmalarından başka bir tek ortak yanları yok... Başka şeyler de var ya, onlara Komedi Sanatı'nı anlatırken geleceğim.

İlk izlenimle Filumena'yı bir Fransız yazmış sanabilirsiniz. Ardı ardına iyi düzenlenmiş entrikalarla yüklü bir güldürü. Sonra 30'ların, 40'ların Amerikan duygusal güldürü filmlerini anımsıyorsunuz (oyun filme çekildi mi acaba? Bayağı iyi, iş yapan bir film olur). Derken ağır ağır sezmeye başlıyorsunuz ki, oyunda çok başka şeyler de var. İtalyan havası var, Napoli var, seyirciye ağırlık vermeden, usul usul "sızdırılan" düşünceler var. Herkes kısmetine düşeni alıyor. Perde inerken salon alkıştan inliyor. Gülriz Sururi'ye bayılanlar, Alev Sururi'ye hayran kalanlar, Engin Cezzar'ı çok beğenenler, daha başka "tatlı şeyler" çıkaranlar birbirine karışıyor-verimli bir başarı belirtisi. Filumena'da çok usta, deneyimli oyuncular izleniyor, epeyi usta orta deneyimli oyuncular izleniyor, az deneyimli oyuncular da izleniyor. Gülriz Sururi *"oyunu 1972'te oynamayı tasarladıklarını, ama üç oğulu oynayacak üç genç oyuncu bulamadıklarını"* anlatır. 1984'te oynamaları "bulduklarını" mı gösterir, yoksa bu bir "dolaylı" savunma mıdır? Bu amaçla daha ne kadar bekleyebilirlerdi? Orhan Çağman, Engin Cezzar, Alev Sururi ve biz seyircilerin büyük çoğunluğu açısından öylesine iyimser olamıyorum. Gülriz Sururi açısından ise en ufak bir kuşkum yok. Nice genç oyuncunun "deneyim kazanmasını" bekleyecek, hep böyle genç, canlı taze kalacak... □

Komedi Sanatı

Oyun boyu, yönetmen Alev Sezer'e, ölçü tanımayan, okkalı bir övgü yazmayı tasarladım. Yazık oldu, bir yere geldik, "yollarımız ayrıldı". O noktadan sonra oyuna az çok yabancı düştüm. İlkin şunu söylemeliyim: Bu oyunu çok sevdim. Çok tutumlu, az ele geçer ustalıkla yazılmış bir oyun Komedi Sanatı. Bir yandan insanı bir tek saniye bile sıkmayan, ilgi ile (gülümseterek) izlenen, öte yandan bizlere hiç de sıradan olmayan bir şeyler aktaran bir yapıt. Alev Sezer, çok iyi işleyen, ama her türlü yaldızdan, gösterişten uzak bir yönetim sağlayabilmiş. Sonra çok iyi oyuncu yönetiyor Alev Sezer, epeydir böylesine uyumlu, tutarlı -hem de on bir kişilik- bir oyunculuk düzeni görmemiştim (emekleri var olsun, Keşanlı Ali'de yazdıklarımı yalan çıkardılar). Şimdi gelelim "ayrılık" yerine: Neden Petrella acı ile, üzüngle çığlık çığlığa oynar? Böylesine sulu selli bir oyunla bu güldürü ne kazanacaktır? Seyirciyi, oyunun orta yerinde bir aykırı yöne çekip sonra bir de yere bırakmak mı hesaplanmış? Bir türlü İskoç duşu... Oysa, içten pazarlıklı, gizemli bir yerlerden ses, haber duyarmış gibi usul usul konuşan "deli kızlar" da vardır, hem de yığınla... Bu türden bir oyun üslubu, onu çok değişik duygularla izleyen üç kişi ile daha uyumlu düşmez miydi? Gerçekten anlamadım. Ne var ki, oyunu çok sevdiğim, daha da iyi olmasını istediğim için bunları yazıyorum... yoksa Komedi Sanatı, genel olarak (her yönü ile) başarılı bir çalışmadır.

Eduardo Filippo ilginç bir yazar. Birçok soruna değinip geçiyor. Öyle sıradan, yüzeysel şeyler de söylemiyor. Kısa, şaşırtıcı fırça, ya da verkaçlı bıçak darbeleri. Çözüm önerisi yok, ama ardı ardına sıralanan tedirgin edici "soru"lar var. Oyun yazarı de Filippo, açık seçik, "kurulu düzene", kentsoylulara, onların koltuk desteği bürokratlara karşı. Bu yazar belki de, gizli ya da ılımlı bir anarşist. Onun başka oyunlarını da görebilmek, okuyabilmek isterdim. □

Orhan BARLAS

SİNEMA

Kayıp

Kentin üstüne anlamsız bir terör inmiştir: Güneşin batmasıyla başlayan sokağa çıkma yasağı ve kıpırdayanı vur emri... Bir yandan eğlencelerin, bir yandan ateşli silahların gürültüsü... Karanlıkta parlayan mığferler... Şiddet öylesine büyük, ani ve karşı konulmazdır ki, gerçek dışı bir karabasan söz konusudur sanki. Bu şiddet tek taraflıdır, nedenleri bilinmez, ipuçları bile yoktur. Tanrının nedensiz hiddeti! Boyun eğmekten başka çare yok... Duvar

resimleri beyazla örtülür... Birileri beyaz duvara "katil" yazar bir ara ve hemen öldürülür yazanlar. Tanrı her şeyi anında görür ve cezalandırır. Bu korkunç görüntüler, toplu cesetler, patlamalar arasından beyaz bir at geçer: Ümidin simgesi(imiş)! Bu arada "intimist" üslupta işlenmiş bir küçük burjuva aile dramı gelişir: Birbirlerini katıksız bir aşkla seven, kendilerini çevrelerine adamış genç ve güzel bir çift... Erkeğin kayıplara karışması üzerine onu aramaya, ona yardım etmeyen gelen babası arasındaki görüş farkları... Baba, oğlunu tanımaz, garip bulur ve onu kınar. Kendi ülkesinde her şeyin en iyi olduğuna, hakkını arayan vatandaşlara sahip çıkıldığına inanmaktadır. Şiddet tanrısının, ülkesini idare edenlerle ilişkisinden habersizdir. Fakat kayıp oğlunu ararken bir yandan onu tanımaya, bağışlamaya hatta —neredeyse— onun gibi düşünmeye bile başlar. Özellikle de ülkesini idare edenlerin, sandığı kadar haktan yana olmadıklarını keşfeder. Oğlunun katledilmesindeki paylarını ortaya çıkarır ve bunun mahkemece karar altına alınması için dava açmaya kadar gider. Ve tabiî ki tanrı tüm kanıtları yoketmeye kadir olduğu için davayı kazanamaz. Geriye bir film kalır: Herkesin alkışladığı, övdüğü, "politik", "önemli" bulduğu bir film. Bu önemi kanıtlamak için bir süper devletin dışişleri bakanlığı filme müdahele eder ve bu da eleştirmenlerince kullanılır..

Hikâye, yaşanılana sadık kalınarak anlatılmıştır kuşkusuz. Olayın geçtiği Şili olduğunu bildiğimiz ülkede darbe olmadan önceki durum iki cümle ile neden geçiştirilir? Neden darbeden sonra bunca teröre gerek olduğu hiç anlatılmaz? (Hatırlarda olmalı, Şili'de darbecilerin duruma bütünüyle hâkim olmaları çok zaman almış ve gündüzleri giremedikleri bölgelere karanlıktan yararlanarak girebilmek için sokağa çıkma yasağı bu kadar sıkı konmuştur.) Neden karşı koyan halk gösterilmemiş, sadece cesetlerle yetinilmiştir. Nedenleri bu kadar hiçe saymak idealist bir yaklaşım olmasın sakın? Her şeyden sorumlu ve asla karşıkonulmaz, her zaman muzaffer CIA-Tanrı'ya karşı biz küçük insanlar ne yapabiliriz? Kımıldamayalım, vururlar... Üstelik orada çok daha fena ederler adamı. Halimize şükredelim. Bir Amerikan vatandaşının CIA'nın, ABD yönetiminin ne denli güçlü ve karanlık işlere bulaştığını anlamak için oğlunu Güney Amerika mahşerinde yitirmesi gerekiyorsa, Amerika topraklarında huzur hüküm sürüyor demektir.

Tarihten —Allah'tan değil— ümit, bir beyaz attan daha somut biçimde girdi sahneye ve on yıl sonra yeniden savaş hali var oralarda.

Umarım bugünleri daha gerçekçi ve içerdikleri ümidi yansıtarak anlatacak biri bulunur... □

Stella *OVADYA*

KONSER

Bir Resital, Bir Konser

Ankara'da 1985 yılının ilk müzik etkinliği, 2 Ocak Çarşamba akşamı Devlet Konser Salonu'nda gerçekleşen devlet sanatçısı **İdil Biret**'in piyano resitaliydi. Gecenin önemi, birkaç yıldan sonra Ankaralı müzikseverlere, İdil Biret'i solo olarak dinleme olanağı vermesiydi. El ile hazırlanan dört-beş afişle iyi bir duyuru yapılmadığından, salonun büyük kısmı boştu. Pek çok izleyici güzel olduğu kadar ilginçte olan bu resitali kaçırdılar. İlginç diyorum çünkü, ünlü sanatçımızın müzikteki yeni arayışlarını yansıtıyordu. Biret programını Ankara'daki resital gecelerinde pek dinlemediğimiz yapıtlardan oluşturmuştu. İlk yarıda Ludwig Von Beethoven'in

İdil Biret

Gürel Aykal

(1770-1827) iki sonatı yer alıyordu. Özellikle "Hammerklaver" adıyla anılan sonat, Biret'in Beethoven yorumunda çizdiği müzikal betimleme açısından, izleyicilerde iki farklı düşünce oluşturdu. Düşüncelerden biri, Beethoven'in Biret'in usunda oluşan çağdaş anlayışla yorumlandığı, sanatçının yapıta bireysel anlayışını özgürce kattığı idi. Düşüncelerden diğerine göre ise, yorum başarılıydı ama, yorumdaki işlemeler nedeniyle geleneksel Beethoven çizgisinden fazlaca uzaklaşılmıştı. Fakat tüm izleyiciler, ikinci yarıda seslendirilen Ravel yorumunun "eşsiz" olduğu kanısında birleşiyorlardı. Resital gösteriyor ki, sanatçımız gelişme evresinin doruğundadır ve o artık yeni bir sentez oluşturma yolundadır. Yirminci yüzyılda yaşayan bir piyanist olarak yarattığı müzikal sentez, ilkin gelenekçilik gözlüğü ile bakıldığında aykırı gelebilir, fakat bu müzikaliteden bir ödün olarak nitelendirilemez.

Yeni yılın ilk senfonik konserini ise, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası 4 Ocak Cuma akşamı sundu. Solo piyano partisini İdil Biret seslendiriyor, orkestrayı **Gürel Aykal** yönetiyordu. Konserin programı son anda değiştirilmiş, yeni yapıtlar birer şeritle afişler üzerine yamalanmıştı. Program değişikliklerini Ankaralı izleyiciler de kanıksadılar, doğrusu artık değişiklik yapılmayınca yadırgıyoruz. İlk olarak İtalyan besteci **Gioaching Rossini**'nin (1792-1868) "Cezayir'de Bir İtalyan Kızı" operasının uvertürü seslendirildi. Rossini müzik tarihine kırktan fazla operası ile bir opera bestecisi olarak geçer. Aynı zamanda, operalarının sevimli uvertürleri ile sık sık senfonik konser programlarının ilk sıralarına konuk olur. Konserde yer alan diğer yapıtlarla kıyaslandığında, uvertür içlerinde en iyi seslendirilendi. İkinci olarak, Fransız besteci **Camille Saint-Saens**'ın (1835-1921) Sol Minör 2. Piyano Konçertosu yer alıyordu. İdil Biret solo partiyi yorumlayışı ile resitalinde düşündürdüklerini yineledi. Sanatçı aynı yapıtı, yine Gürer Aykal'ın yönetimindeki orkestra eşliğinde 1978 yılında seslendirmişti Anımsadığım kadarıyla, o yorumla karşılaştırıldığında, sanatçının son yedi yıllık müzik kariyerinde, nasıl bir müzikal düşünce evrimi içerisinde olduğu somutlaşıyor. Bu yedi yıllık süre içinde Ankara'da seslendirdiği, **Schumann**'ın La Minör, **Rahmaninof**'un 3. Piyano Konçertoları onun yorumunda dikkatleri çekmiş olan kilometre taşları. İdil Biret'in bu sentezci gelişimi, genç piyanistler için de, iyi müziğin salt teknik yeterlilik değil, düşünen bir kafa yapısı gerektiğini göstermesi açısından güzel bir örnek. Konser gecesi solo piyano partisine yakışmayan, orkestranın eşliğiydi. Son olarak, **Wolfgang Amadeus Mozart**'ın (1756-1791) 31. Senfonisi seslendirildi. Yapıt, "Paris" veya "Fransız" senfonisi olarak da tanınır. Her yönüyle yirmi iki yaşındaki genç bestecinin ruhsal yapısını ve yapıtı yarattığı sırada bulunduğu Paris'in Rokoko kokusunu yansıtır. Yorumda özellikle klarnet sololar, bestecinin klarnet partisi yazdığı bu ilk senfonisine yaraşacak nitelikteydi. Bunun dışında orkestra, küçültülmüş kadrosu, her nedense konsere katılmayan birinci, ikinci başkemancıları, çello grup şefinin eksikliğinin de etkisiyle hiç de iyi bir Mozart çizgisi ortaya çıkaramadı. □

Ümit GÜLTEKİN

SERGİ

Erdal Alantar Sergisi

Bu aybaşında sergisi açılan **Erdal Alantar** Türk resminde 1955-1970 arasında çeşitli örnekleri görülen soyut eğilimlerin bugüne kalan birkaç temsilcisinden biri. Belki de daha doğrusu Paris'teki temsilcilerinden biri demek olacak. Ama bu, diğer bazıları gibi Alantar'ın da resim piyasasında "Türkiye'nin Paris ekolü" gibi saçma bir başlık altında "takdim edilmesine" dayanak sağlamaz kuşkusuz. Çünkü bu ülkede anlaşılması hayli güç görünen resim sanatından gerçekten anlayanlar için bu ve benzeri terimlerin hiçbir anlamı yoktur. Resim satın alan çevreleri etkilemek amacıyla da olsa böylesi terimlerin üretilmesi zaten tam bir kavram kargaşası içinde olan sanat ortamının daha da bulanıklaştırılmasından başka bir işe yaramıyor. Kaldı ki Türk resminin Paris ekolü diye bir şey de yok, çünkü Paris'te yaşayan Türk sanatçılarının ortak bir resim dili yok. Buna karşın "Paris okulu" diye bir şey gerçekten var. Paris okulu terimi çeşitli zamanlarda Paris'te kümelenen yabancı sanatçıların "kozmopolit" eğilimlerini tanımlamak amacıyla kullanıldı ve hâlâ da kullanılmakta. Alantar gibi 1950 sonrasında Paris'e yerleşen ve o yılların gözde eğilimi olan soyut dışavurumculuğu benimseyen bir grup Türk ressamı da bu okulun kapsamına giriyor.

Gerçekte aklın denetiminden bağımsız, otomatik hareketlere dayanan resim anlayışını tanımlayan soyut dışavurumculuğun Türkiye'de ne anlama geldiği de belli değil. Biçimci yaklaşımları savunan çevreler bundan yanlış olarak geometrik soyut dışındaki her türlü soyut resmi anlıyorlar. Örneğin 1982'de İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Galerisi'nde açılan "Türk Resminde Bir Dönem: 1960-1970, Soyut Dışavurumcular" sergisinde yer alan yapıtların hepsi soyuttu ama birçoğu dışavurumcu değildi. Dahası en dışavurumcu gözükenlerde bile önceden hesaplanmış davranış büyük bir yer tutmaktaydı. Nasıl ki soyut dışavurumculuğun merkezi olan New York'takilere oranla Parislilerin soyut dışavurumculuğu daha ılımlı idiyse, Paris'tekilere oranla da Türk soyut dışavurumcularının

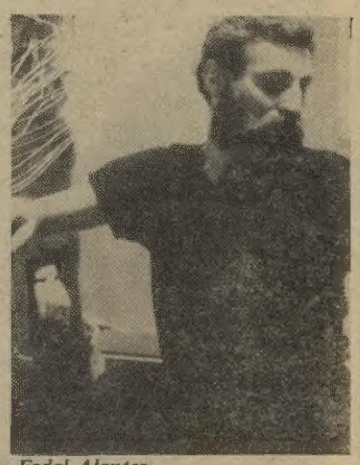

Erdal Alanter

yapıtları daha "arabeskvari" idi. Kendini bütünüyle serbest bırakarak (otomatik yöntemlerle) bilinç altına inilememesinden kaynaklanıyordu bu arabeskvari tutum. Öte yandan Türk resmi bu en çılgın döneminde bile beğendirmek tutkusundan kurtulmuş değildi. Kurtulamazdı da, çünkü soyut dışavurumculuğu Batı'da hazırlayan koşulların hiçbiri burda yoktu. Bu yüzden de soyut dışavurumculuk uzun ömürlü olamadı. Aynı yıllarda Avrupa'ya götürülen "Çağdaş Türk Sanatı Sergisi"nin egemen anlayışı olan bu eğilimin alayla karşılanması, Türk dışavurumcularının daha figüratif anlayışları benimsemesi ile sonuçlandı dersek olayı sadece biraz abartmış oluruz.

Alantar, daha önce "jest resmi" ile soyut dışavurumculuk arasında gidip gelen bir yaklaşımla bazen lirik, bazen de kaligrafik biçimlerin ağır bastığı dinamik resimler yapmıştı. Daha çok siyah rengi kullanmaktaydı. Bu kez hızında bir yavaşlama olmasa bile paletinin siyahtan arınarak bir hayli renklendiği görülüyor. Buna koşut olarak da renkleri saydamlaşmış ve taze boya üzerinde silme yöntemleriyle elde edilen kaligrafik çağrışımlı işaretler önemli bir yer tutar hale gelmiş. Bu yönüyle Alantar'ın yapıtları gerçekte kendi oluşum süreci içinde biçimlenmeye bırakılmış bir yaklaşımın ürünleri. Ancak soyut dışavurumculuğun babası olan **Hans Hoffman**'ın "itme" ve "çekme" adını verdiği boyasal yüzeyler arasındaki gel-git hareketleri "jest"-in altında ezilmişçesine bir izlenim uyandırıyor.

Artık pek örneği görülmeyen bu yaklaşımın (Batı'da 1960'larda bitti) Türk resminin bugünkü güncelliği içinde nereye oturtulması gerektiği başlıbaşına bir soru. Çünkü bunlar sadece moda oldukları sürece geçerli olabilen akımlardır. Olmadıkları zaman ise **Victor Papanek** gibi ünlü tasarımcılara *"Peki, mekân var, mekânsal geçişler var, biçimsel bölünmeler var, belki sanat bile var, ama insan nerede?"* dedirtirler. □

Kemal *İSKENDER*

İbrahim Aslanoğlu
PİR SULTAN ABDALLAR
528 sayfa
3. hamur ciltsiz 1200 (KDV dahil)
1. hamur bez ciltli 3500 (KDV dahil)

Erman Yayınevi: Divanyolu, Boyacıahmet Sk., Nuri Bey İşhanı 12/206 Çemberlitaş/İST.
Genel Dağıtım: YADA, Dr. Şevki Bey Sk., 6/4 Divanyolu/İST.

Velüna ya da gecekondu saraylarının sıcak külleri

LATİFE TEKİN

Gecekonduların ana caddelerindeki saraylarımızdan biri Gültepe'de adıyla ünlü Cefa Sarayı'dır. Gültepe'nin iki katlı, aynalı bira sarayı, meşhur Ortabayır'da. Ortabayır'ın meşhurluğu, Levent'de trafiğin her tıkanmasında, orada bir ölünün mutlak yatıyor olmasından gelir. Tabiî terör tarihinden solmuş bir yaprakta yazılı kaldı bu gündüz kurbanlarının adları.. O vakitler sanki ölüler alışveriş yapabilirlermiş gibi çok sayıda giyim-kuşam sarayı vardı Gültepe'de. Kimbilir belki de bu sarayların sahipleri canı sıkıldığı için adam öldürmeye çıkan genç katillerin kılık kıyafetlerini kendi saraylarından düzmelerini hayal etmişlerdi, olamaz mı? Hatta hep aynı giysiyle dolaşarak hedef haline gelmek istemeyen Gültepeliler çok giysili bir hayat sürdürmüş de olabilirler... Çünkü bu giyim-kuşam sarayları, terör dönemimizin çığlıklarıyla birlikte yok oldular. Tıpkı **Ferdi Tayfur**'un bağırıp çağıran, inleyip haykıran şarkılarının 12 Eylül'den sonra silinip gitmesi gibi...

Gültepelilerin 12 Eylül adlı günle, **Julio Iglesias** adlı şarkıcı arasında bağ kurması parlak bir zekanın mı yoksa parlak bir şaşkınlığın mı sonucuydu acaba. Yumuşak sesli bir şarkıcıyı, yoksa, yok olan giyim-kuşam saraylarının ardından açılan bira sarayları, kral şarkıcısız kalmasın diye mi baş tacı ettiler... Saray, bira ve Julio Iglesias...

Aynalı Cefa Sarayı'nın hikâyesine gelince, yolunuz Ortabayır'a düşerse, tüm Gültepelilerin yanlış okudukları bir tabelayı görme şansını yakalamış olursunuz. Cefa Sarayı değil, aynalı birahanenin adı 'Cafe Saray'dır. "Ne umut verici bir yanlış okuma" denemez mi? Ya Gültepeliler tüm tabelaları, fiyatları, oy pusulalarını yanlış okuyorlarsa...

Şimdilerde, yalnızca Gültepe'nin değil tüm gecekonduların ana caddeleri mobilya saraylarından geçilmiyor. Burmalı, oymalı, kabartma kadifeli, ponponlu mobilyalar var, başka da hiçbir şey yok.. Gecekonduların ana caddelerinde açılan yeni politik dönem mobilya sarayları olmalı... Arka ve ara sokaklardaysa işten atılan işçilerin açtıkları tamirhaneler dönemi gizlice hüküm sürüyor. Konduların yanı başında işçilerin soyadlarını taşıyan, buzdolabı, televizyon, fırın tamirhaneleri... Gül elektrik işleri ve Bircan torna evi...

Ailelerin hızla dağıldığı, onun karısının ötekinin kocasına kaçıp gittiği, fabrikalarda fuhuş şebekelerinin örgütlendiği söylenip duruyor. Belli ki yeni bir muhtırayı beklemeden mobilya saraylarını da külleyecek Gültepeliler... Ponponlu mobilyalarda, saray yavrusu kondularda Iglesias'ın huzur yüklü sesini dinlemek yerine çığlık çığlığa parçalanmayı marifet sayacaklar. Büyük bir ihtimalle mobilya saraylarının sıcak küllerinin üstünde doğum kontrolü, vb. hayırda işlerin de görüldüğü cerrahi saraylar yükselecek...

Yine de Velüna mobilya sarayının yarına kalma şansından söz etmek gerekir. Karadeniz havalisinden, **Veysel, Lütfü** ve **Nail** kardeşlerin sahibi bulunduğu Velüna, lazca bir dilber adının iç gıcıklayan, tüketim kışkırtıcısı sesinin gücüne dayanıp direnecek görünüyor... □